

22. évfolyam,
2020. 3

Várostörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

58.

Alapítva: 1993

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ

Életrajzok **3**

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK VIII.

Egy életút a pedagógia és a helytörténet vonzásában.
Köszöntjük a 80 éves Tölgyesi Józsefet **4** Sebő József

TANULMÁNYOK

Veszprém város ínségakciói az 1930-as években **9** Nagy Balázs Vince

KÖZLEMÉNYEK

Egy veszprémi kapitánynak (is?) ajánlott históriás ének **28** Szurmay László

Krúdy Gyula veszprémi püspöke **33** Ács Anna
Varga Tibor László

A Titanic veszprémi áldozata – Weisz Lipót **49** Rybár Olivér
Györe Zoltán

Iklódy-Szabó János munkássága Veszprémért,
Veszprém térségéért **69** B. Horváth Elvira

A veszprémi Harmincegyesek utolsó parancsnoka.
Vitéz Pallaghy Dezső tábornok (1870–1953) élete **97** Szabó Kristóf Amadé

Veszprém meteorológiai viszonyai 2018-ban **112** Kovács Győző Gyula

VESZPRÉMI ÉRTÉKEK

Az Árpád-kori veszprémi székesegyházi
(káptalani) iskola **125** Csiszár Miklós
Tölgyesi József

Várostartörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

22. évfolyam, 58. szám 2020. 3. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Perlakiné Scharf Claudia
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja: a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

DR. ÁCS ANNA muzeológus, Veszprém; CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; GYÖRE ZOLTÁN genealógus, Veszprém; B. HORVÁTH ELVIRA nyugdíjas tanítónő, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; NAGY BALÁZS VINCE történész, főlevéltáros, Veszprém; RYBÁR OLIVÉR geográfus, tanár, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, középiskolai tanár, Veszprém; SZABÓ KRISTÓF AMADÉ nyugdíjas, Budapest; SZURMAY LÁSZLÓ helytörténetkutató, Veszprém; TÖLGYESI JÓZSEF tanár, Veszprém; VARGA TIBOR LÁSZLÓ levéltáros, Veszprém.

Illusztrációk:

Földesi Ferenc, Kovács Győző Gyula, Takács János és archív dokumentumok.

Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Takarékbank Zrt.:

73200189-11291268

Támogatóink:

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták:

Lásd a 48. oldalon.

A borító képei:

Címlapon: A székesegyházi iskola emléket megőrkítő emléktábla az érseki palota északi falán, amelyen IV. László 1276. november 18-i oklevelének részlete olvasható eredeti latin nyelven és magyar nyelvű fordításban. (Fotó: Földesi Ferenc)

2. oldalon: Az Ördögárok boltzata az Erzsébet liget alatt. Fotó: Földesi Ferenc (Köszönöm a BAKONY-KARSZT Zrt dolgozóinak segítségét)

3. oldalon: METEOGRAM – 2018. Veszprém-repülőtér. Készítette: Kovács Győző Gyula

háttul: v. Pallaghy Dezső ezredes (később tábornok) 1918-ban. Forrás: Családi archívum. A színezett fotót készítette Veszprémi Bernáth László.

AZ OLVASÓHOZ

Életrajzok

KÉZBE VÉVE A *VESZPRÉMI SZEMLE* ez évi harmadik számát, feltűnhet, hogy több életrajzi ihletésű írás is található benne. Sietek hozzátenni, hogy ez – bizonyos fókig – a véletlen műve: a szerzők által erre a negyedévre leadott dolgozatok adták, illetve „szerkesztették” így ezt a lapszámot. Ily módon az Olvasó – többé-kevésbé – egy tematikus számot tarthat a kezében.

Egy témánkba vágó tanulmányban olvasható: „Az *életrajzból kiindulva, jól meghatározott keretek között, minden probléma vizsgálható.*”¹ De megállja-e a helyét az idézet egy várostörténeti folyóiratban? Vagyis: az életrajzokon keresztül megismerhető, bemutatható-e Veszprém társadalmának mikrotörténete, vagy történetének egy-egy szelete?

Fel lehet tenni a kérdést úgy is, hogy meg lehet-e írni egy ember életét? Talán nem járok messze az igazságtól, ha kijelentem: nem. Hiszen egy teljes emberi életút bemutatásához szükséges és elengedhetetlen források szinte sohasem lelhetők fel teljes egészében. De nem is lehet cél, hogy egy emberélet minden egyes mozzanatát leírjunk.

Jelen esetben szerzőink nem szakképzett történészek, de kísérletet tesznek egy-egy életút számos mozzanatának felderítésére. De nem is regényírók, akik a hiányos részeket – források hiányában – a képzeletükre bízva kiegészítik.

Úgy gondolom, hogy az itt közölt életrajzok kiegészíthetik ismereteinket azokról a korokról, amelyekben a bemutatott szereplők éltek, valamint azokról a társadalmi csoportokról, melyekhez életművük valamilyen formában kapcsolódott, illetve szerzőink adatokat találtak, gyűjtöttek.

Például ismertté válhat, miként választották ki a várkapitányokat, hogy a veszprémi várkapitányi posztnak Balassi Bálint is várományosa volt. Új ismereteket kapunk a Titanic tragédiájáról, annak egyetlen veszprémi áldozatáról.

Két közleményben Veszprém közéletében is jelentős szerepet betöltő személyekről olvashatunk, amelyben már nem csak városunk, hanem annak vonzáskörzete is szerepel.

Életrajzi ihletésű – de elsősorban köszöntő – a Tölgyesi József alapító főszerkesztővel készült beszélgetés írott változata, melyhez – és a többi publikációhoz is – nyugodt és új gondolatokra inspiráló olvasást kíván a

Főszerkesztő

¹ LEVI, Giovanni: Az életrajz hasznáról. Korall, 2000. tél. 81. (81–92)

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK VIII.

**Egy életút a pedagógia
és a helytörténet vonzásában
Köszöntjük a 80 éves Tölgyesi Józsefet**

SEBŐ JÓZSEF

SZEPTEMBER 11-ÉN ÜNNEPELTE 80. születésnapját lapunk alapító főszerkesztője, dr. Tölgyesi József. Ebből az alkalomból arra kértük, foglalja össze életútjának legfontosabb állomásait, tanulságait, érdekességeit.

Milyen volt családi indíttatásod, pályakezded?

Felmenőim erdészek voltak, de engem inkább a tanítóság vonzott. Annak ellenére, hogy édesapám nem igazán örült az ötletnek. A választásban közrejátszott, hogy Farkasgyepűn két nagyon jó tanítóm volt, így hamar megtetszett az iskola légköre. Ezért nem véletlen, hogy a veszprémi és a sümegi gimnáziumi évek után a székesfehérvári tanítóképzőben kötöttem ki, majd az esztergomiban szereztem tanítói oklevelet. Hivatásom példaképei tanítóim és tanárain közül kerültek ki.

A sorkatonai szolgálat második évében jelentkeztem a pécsi tanárképző főiskolára, ahol biológia-földrajz szakos tanári oklevelet szereztem. Majd levelező tagozaton az ELTE pedagógia szakát is elvégeztem, s ott doktoráltam 1984-ben neveléstudományból.

Tölgyesi József

Hogyan alakult pedagógiai pályafutásod?

Gyakorlóéves tanítóként kezdtem Mihályfán, 1959-ben, ahol a 2-4. összevont osztályú tanulócsoporthoz tanítottam. 1960 szeptemberétől pedig Kisvásárhelyen az 1-8. összevont osztályt.

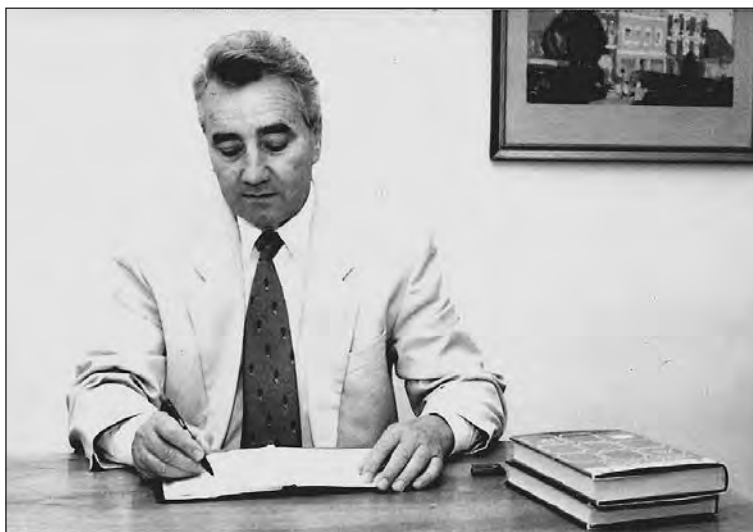
A kétéves budapesti sorkatonai szolgálat után 1962–1963-ban Gyepükajánban tanítottam, ugyancsak összevont tanulócsoporthoz. Ezután 1963 és 1972 között iskolavezetői beosztásban, Csabrendek-Nyírespusztán, az 1-8. osztályban. Itt számos innovációs pedagógiai megoldást dolgoztam ki, és ezeket pedagógiai lapokban publikáltam. Legtöbbet a *Tanító*-ban és a *Köznevelés*-ben, valamint különböző módszertani folyóiratokban. A *Tanító*-ban főképpen a kisiskolák alsó tagozatában megvalósítható módszertani eljárásokról írtam. A lap főszerkesztője, dr. Szabó Ödönné gyakran közölte az összevont osztályú alsós tanulócsoporthoz nevelésével, s főképpen a tanításával kapcsolatos módszertani írásaimat. Nyugdíjba vonulásakor felvetődött, hogy én legyek az utódja, de én nem akartam a pályát elhagyni és a fővárosba költözni. A publikációs aktivitásomra jellemző, hogy még a történészek tudományos folyóirataiban, a *Századok*-ban is megjelent egy tanulmányom. Az Iskolatelevízió tantárgyi adásainak felhasználásáról készített pályamunkámat első díjjal jutalmazták, és egy nemzetközi konferencia résztvevői számára magyar, német, orosz és angol nyelven is megjelentették.

Majd iskolaigazgató lettél...

Először Kertán 1972-ben, ahonnan elődöm, Süle Sándor, a jeles helytörténész akkor vonult nyugdíjba. 1974-ben Veszprémbe hívtak az újonnan induló Bem iskola igazgatójának, majd négy év múltán az ugyancsak új Báthory iskola élére. A Báthory az idő tájt az Országos Oktatástechnikai Központ bázisiskolája volt. Kollégáimat is arra biztattam, bátran kísérletezzenek, publikáljanak, járjanak konferenciákra. És ehhez az anyagi háttér is megvolt. A Zsolnai-program, a Kék Madár-program iskolánkban otthonra talált. Mindig nagyon foglalkoztatott, hogyan lehet egy jó ötletet a helyi körülményekhez adaptálni. A tanítókat például arra ösztönöztem, szerezzék meg a második diplomát is.

Majd a veszprémi egyetem következett. Miért, hogyan?

1993-ban, tizenöt év után, újra pályáztam, de a városi képviselőtestület számos tagja nem volt jelen a szavazáskor, így nem kaptam meg a szükséges ötven százalékos plusz egy szavazatot. Még aznap délután felhívott az egyetem pedagógiai-pszichológiai tanszékének vezetője, Orosz Sándor, és állást ajánlott. Erre azért kerülhetett sor, mert ezt megelőzően óraadóként már korábban is az egyetemen tanítottam. Igazgatóként már akkor azt vallottam, hogy egy iskolavezetőnek menedzsernek, gazdasági-pénzügyi szakembernek is kell lennie. Akkor erre még kevesen gondoltak. Például

a Báthoryban minden szülő megkapta az iskola pedagógiai programját – nyomtatva. Abból az is kiderült, miben segíthetik ők az iskola munkáját. 1993–1998 között a Veszprémi Egyetem pedagógia-pszichológia tanszékén egyetemi adjunktus voltam, de időközben, Keszthelyen, a Pannon Gazdaságtudományi Egyetemen óraadóként mérnöktanár hallgatókat is oktathattam pedagógiai tárgyakkól. Időközben, egy évig, 1998–1999-ben a Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet szakmai igazgatóhelyettese voltam, majd 1999-től ismét a Veszprémi Egyetemen tanítottam, 2000. szeptembertől már nyugdíjasként, óraadóként.

2002-től öt évre kinevezve Nemesvámoson a Petőfi Sándor Általános iskola igazgatója is voltam, de csak egy tanévig dolgoztam ott, mert a Kodolányi főiskola főigazgatója (ma rektor és egyetemi rangú felsőoktatási intézmény), munkatársának hívott meg. 2003–2019 között főállásban főiskolai docensként dolgoztam Székesfehérváron. Közben, több tanéven át, óraadó vendégtanár voltam Szlovákiában, a komáromi Selye János Egyetemen és a Losonci Pedagógus Akadémián. Óraadóként, vendégtanárként a Szegedi Tudományegyetem Főiskolai Tanárképző Karán, Győrben az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolán és Veszprémben a Hittudományi Főiskolán is tanítottam. 2020-tól a Kodolányi János Egyetem rektora, Szabó Péter kérésére ismét Székesfehérváron dolgozom. És nem utolsósorban több évtizeden át voltam itthon és külföldön neveléstörténeti konferenciák szervezője, előadója.

Pedagógiai munkásságod mellett közéleti szerepeket is vállaltál...

Régen elvárás volt, hogy a tanító az adott település közéletéből is kivegye a részét. A Magyar Pedagógiai Társaság Veszprém megyei tagozatának majd négy évtizedig

voltam a titkára, de a Neveléstörténeti Társaság, a Veszprémi Akadémiai Bizottság, a megyei Honismereti Egyesület, az Iharkúti Hagyományörző Egyesület munkájából is igyekeztem kivenni a részem.

Mikor és hogyan került sor a Veszprémi Szemle alapítására?

Eredetileg történelem szakos tanár vagy régész szerettem volna lenni. Idős pedagógusok visszaemlékezéseit is szívesen hallgattam. Akkoriban mintegy harminc folyóiratot olvastam rendszeresen, és azt tapasztaltam, hogy Veszprémről sok publikáció jelenik meg, de szétszórtnan, különböző folyóiratokban. Így adódott az ötlet, hogy ezeket egy helyen, egy várostörténeti folyóiratban kellene megjelentetni, elsősorban ismeretterjesztő céllal. Jó példa volt erre a százéves múltá visszatekintő *Soproni Szemle*. És az idő engem igazolt: tanulmányokban, cikkekben sosem volt hiány. Olyan szerzőket is sikerült a lap köré gyűjteni, akik addig csak az asztalfióknak írtak. Persze voltak, akik verset, novellát is közölni akartak. És volt már egy előzmény is: a *Veszprémi Szemle* 1957–58-ban már megjelent, igaz, elsősorban politikai okok miatt, csak három számot élt meg. Ugyanakkor az egyetemen viszonylag alacsony óraszám-ban tanítottam, így még időm is volt arra, hogy egy veszprémi témájú helytörténeti folyóiratot indítsak. Ebben nagy segítségemre volt Dióssy László akkori polgármester. A városházán volt a bemutató 1993-ban, és már akkor többen jelezték, hogy szívesen írnának. Igaz, sokat kellett a pénzek után talpalnom, és ezért a lap kezdetben csak nagyon rendszertelenül jelenhetett meg. Utódaim, dr. Csiszár Miklós és dr. Földesi Ferenc irányítása alatt pedig tudományosan is jegyzett folyóirattá vált.

Pályád során milyen tanulságok fogalmazódtak meg benned?

Alapvetően konfliktuskerülő vagyok – pozitív értelemben. Lelki egyensúlyomat is ezért sikerült megőriznem. Mindig arra törekedtem, hogy a konfliktushelyzetek megoldódjanak, azaz, ha egy mód van rá, dűlőre kell jutni. Elmondhatom, hogy pályám során szerencsés voltam, hiszen sok jó kollégával dolgozhattam együtt. Hadd említsem meg azok nevét, akikkel, minden más adat nélkül, a szakmai-tudományos közegben kapcsolatba, barátságba kerülhettem, akiknek többsége egyetemi tanár, professzor, neveléstörténészként dolgozott vagy dolgozik napjainkban is: *Báthory Zoltán, Kelemen Elemér, Ambrusné Kéri Katalin, Kurucz Rózsa, Hunyady Györgyné, Kovátsné Németh Mária, Mészáros István, Bábosik István, Albert Sándor, Deák Gábor, Donáth Péter, Petrikás Árpád, Zsolnai József.*

Egyik fontos segítőm a több ezres helytörténeti és pedagógiai könyvgyűjteményem, amelyet rendszeresen háttéranyagként használok.

Jelenleg milyen munkáid vannak, milyen feladatokon dolgozol?

Soha nem unatkoztam. A különböző konferenciák, előadások, a jeles pedagógusok életrajzainak megírása bőven adnak munkát. Könyvterveim is szép számmal vannak: Csabrendekre, Füredre, Sümegre, Devecserbe és Pápára is van ígéretem. És egy különleges munka is vár: a monostorapáti iskola 19. század végi pedagógiai naplóját szeretném feldolgozni, publikálni. Iharkút történetének hatodik kötetén úgyszintén dolgozom...

S végül hadd említsem meg: Veszprémben egy hétfős helytörténettel foglalkozó baráti kör tagjaként örömmunka számomra a kutatás és a publikálás.

Ehhez és a következő évekhez is sok sikert kívánunk!

TANULMÁNYOK

Veszprém város inségakciói az 1930-as években

NAGY BALÁZS VINCE

Bevezető

A SZEGÉNYSÉG OLYAN TÁRSADALMI JELENSÉG, amit minden ember megtapasztalhat az életében, környezetében. A szegénység olyan időszakosan vagy tartósan fennálló, hátrányos élethelyzetet jelent, amelynek anyagi és nem anyagi háttere is lehet. Szegénynek nevezhetünk egy személyt, közösséget és társadalmi csoportot is. Az, hogy kit, milyen körülmények között és miért tartunk szegénynek mindig viszonylagos. A szegénység nem egyértelműen leírható jelenség.

A második világháború után Magyarországon tudományos értelemben a szakirodalom nem a szegény kifejezést használta, hanem többszörösen hátrányos helyzetről, illetve deprivációról¹ beszélt. A szegénység fogalmának nincs mindenki számára elfogadott, örök érvényű definíciója. A szegénység fogalma a tudományos életben is többféle tartalommal bír, különböző kritériumrendszer² szükséges a mérhető adatok vizsgálatához.

A szegénység olyan relatív valóság, amely meghatározásában, értelmezésében a társadalmi kultúra, vallási meggyőződés, korok, életminőség, gazdasági jólét mind meghatározó. A mai világban szegénynek mondunk olyan családokat, akik nem tudnak mindennap meleg ételhez jutni, akik otthontalanok, de olyanokat is, akik háztartásában televízió, mosógép, mobiltelefon is megtalálható, akik mindennap több ezer forintból be tudnak vásárolni, és olyan kiadásokat is megengedhetnek maguknak, ami nem a közvetlen létfenntartásukhoz szükséges. A mai magyar társadalomban nem

¹ Depriváció: valamitől való megfosztottság. Az egyén, a család, a közösség olyan javakat nélkülöz, amely a társadalom többségének a rendelkezésére áll, vagy aminek elérése mindenki számára kívánatos lenne.

² A kritériumrendszer alapvető tényezői lehetnek: jövedelem és fogyasztási szint, nem pénzbeli jövedelem, szociális segély igénylése, lakhatási viszonyok, alacsony iskolai végzettség, műveltségi szint, munkakörülmények, tartós betegség, rokkantság. BALOGH–EBNER 2018. 278–279.

ugyanazt jelenti a szegénység, mint az előző századokban, a világháborúk után, vagy a nagy gazdasági világválságot követő években.

A szegénység fogalma mögött nem csak negatív jelentéstartalom áll. Sok vallási közösségben a szegénység egy pozitív dolog, egy érték, ami szeretetből gyökerező aktivitásra indít, és interaktivitást hoz létre. Ez az aktivitás nem csak annak jelent pozitív dolgot, akinek segít valaki, hanem annak is, aki azt a személyek közötti interakciót elindította.

A szegénység társadalmi vizsgálatát egy területileg behatárolt, meghatározott társadalmi csoport kijelölése alapján lehet elkezdni. A szegénység több olyan társadalmi akciót kezdeményezhet, amely alapja a szolidaritás, illetve a közösségek segítése.

Az 1929-ben történt nagy gazdasági világválság hatásai Magyarországon is érvényesültek. A magyar társadalomban létező szegénység olyan hullámot vetett, ami elindított egy összefogást, amelyet a szociális gondoskodás, egymásért érzett felelősség, a szolidaritás mozgatott. Ennek a társadalmi akciónak többen az élére álltak, így az ország vezetése, a városi előljárók, a vallási közösségek is hathatós segítséget kínáltak a krízishelyzetben.

Ebben a tanulmányban Veszprém város 1930-as éveinek – a gazdasági válság hatására megerősödő – szegénységét, és az erre adott társadalmi válaszait vizsgálom. A város lakóinak, a város különböző társadalmi rétegeinek összefogását, a szegénység problémáira adott megoldásait mutatom be.

*Honvéd utca, Veszprém 1930-as évek.
Forrás: MNL VeML, XV.81.a Veszprémi Kaleidoszkóp,
készítette: Takács János.*

A gazdasági világválság és hatásai Magyarországon

1929 októberében a New York-i tőzsde összeomlásával tört ki a nagy gazdasági világválság. Az első világháború befejezésével a gazdasági, az anyagi és emberi erőforrások kimerülése, a fedezet nélküli pénzkibocsátás és a kereskedelmi kapcsolatok leépülése az egész világra kiterjedő gazdasági válsághoz vezetett. Ennek következtében jelentős mértékben megnőtt az infláció és a munkanélküliség, valamint a közszükségleti cikkek hiánya. A világháború utáni békeszerződések nehezítették a talpra állást, a világpiacon jelentős mértékben beszűkült. A háború okozta károkat Németországnak és szövetségeseinek kellett megfizetnie.³

Magyarország helyzete az 1920-as évek végére stabilizálódott, új növekedési pályára állt az első világháború és Trianon megrázkódtatásai után.⁴ Ehhez a háttérrel az időszakban jellemző világgazdasági konjunktúra teremtette meg, amely a magyar termékek számára kedvező értékesítési lehetőségeket nyújtott külföldön, szükségleteit is viszonylag könnyen be tudta szerezni az ország, illetve a kedvező külföldi hitelek is elősegítették a gazdasági fellendülést. A gazdasági válság ezt az irányt csak átmenetileg vetette vissza.⁵

Az ország legjelentősebb gazdasági ágazata a mezőgazdaság volt, amely a korabeli kivitel 70%-át bonyolította. Ezért is igen érzékenyen érintette a gazdaságot a megváltozott külkereskedelmi helyzet mellett a Magyarországon különösen nagyra nyíló agrárállomány.⁶ Mivel a válság túltermelési válság volt, a világpiacon összehúzódnását okozta, nehéz volt értékesíteni a magyar gabonát és lisztet, amit Magyarország legfőbb külkereskedelmi partnereinek⁷ felerősödő protekcionizmusa csak tovább nehezített. A túltermelési válság a mezőgazdaságban mindig árcsökkenést eredményez. A válság a magyarországi búza átlagárakat 1934 elejére mélypontra süllyesztette,⁸ ami az egész világon példátlanul számított.⁹

A válság alatt a mezőgazdasági termelők rendkívüli mértékben eladósodtak. Az állam különféle módokon segítette őket. Külön alapot hoztak létre a mezőgazdaság

³ SALAMON 2011. 978.

⁴ Az új növekedési pálya három pillérré épült: 1. restriktív intézkedések (adóemelések, elbocsátások, fizetésesökkentések), 2. nagyobb összegű külföldi kölcsön felvétele 1924-ben, 3. új vámpolitikák 1925-től. Lásd: ROMSICS 2017. 407.

⁵ ROMSICS 2017. 407.

⁶ Az agrárállomány az az agrártermelők számára kedvezőtlen helyzet, amikor egy közös bázishoz viszonyítva az ipari árszínvonal gyorsabb ütemben nő, mint a mezőgazdasági. Ebben a helyzetben az ipari és mezőgazdasági cserearányok a mezőgazdaság szempontjából kedvezőtlenül alakulnak.

⁷ Ausztria, Csehszlovákia, Olaszország, Németország.

⁸ A magyarországi búza az 1928-as 30 pengő/mázsa átlagárról 10 pengő/mázsa átlagárra csökkent.

⁹ ROMSICS 2010a. 161–167. Lásd: BÓDY 2013. 27–28.

támogatására, amelyből finanszírozták többek között az ún. boletta-rendszert,¹⁰ a vasúti fuvarkedvezményeket, a termelési eszközök árának csökkenését, az értékesítési támogatásokat. 1932-től gazdaságvédelmi intézkedéseket hozott a kormány, amelyek megtiltották a gazdák földjeinek elárverezését, illetve átütemezhették bankhiteleiket, törlesztéseiket alacsony kamatokkal hosszabb futamidőre kellett teljesíteniük.¹¹

A túlermelési válság az iparban kibocsátáscsökkenést okozott. A gyáripari termelés az 1929. évhez képest 1932-re 24%-os visszaesést mutatott. A vas- és acélgégyártás, a bányászat (szénbányászat kivételével), a kohóipar, a gépgégyártás, valamint a faipar szenvedte el a legnagyobb termeléscsökkenést. A mindennapi, nélkülözhetetlen cikkek termelése csak kisebb mértékben csökkent, a textilipar, bőripar, papíripar, vegyipar, villamossági ipar és a konzervipar pedig növelni is tudta kibocsátását, míg a gépgégyártás, építőipar termelése a felére csökkent.¹²

Magyarország eladósodási folyamata 1926-tól megerősödött, súlyos külső egyenlőségihiány jellemezte ebben az időszakban a magyar gazdaságot, amit csak újabb kül-

Honvéd utca, Veszprém 1930-as évek.

Forrás: MNL VeML, XV.81.a Veszprémi Kaleidoszkóp, készítette: Takács János.

¹⁰ Ártámogatási rendszer. A gabonaneműek értékesítéséről szóló 1930. évi XXII. tc. az ún. „boletta-törvény” rendelkezése értelmében a termelő gabonájáért – elsősorban búza és rozs – mázsánként 3-6 pengő értékben gabonajegyet (bolettát) kapott, amelyet adófizetésre használhatott, vagy – ha adóhátraléka nem volt – készpénzre válthatott. Aki külföldre szállított gabonát, az a központi gabonaértékesítési alaphól bolettája ellenében visszakapta annak árát. Lásd: ROMSICS 2010a. 167.

¹¹ BÓDY 2013. 28.

¹² BÓDY 2013. 28.

földi hitelekkel volt képes kompenzálni. A Jegybank kénytelen volt felélni arany- és devizatartalékait, mindezek mellett az első világháború után megszűnt tőkeimport tovább nehezítette hazánk helyzetét. A pénzügyi válság 1931-ben érte el az országot, amikor több nagy múltú bank is csődbe ment, hitelezéseiket felmondták, a nemzetközi pénzügyi rendszer összeomlott.¹³

Ebben a nehéz helyzetben különösképpen fontos volt a szociális gondoskodás, a társadalom összefogása a kilátástalan helyzetbe került emberek, családok megsegítésében. Az 1920 és 1944 közötti negyedszázad a modern magyar szociálpolitika születésének és kibontakozásának a hőskora lett.¹⁴ Különbséget kell tenni a szociális gondoskodás és a szociálpolitika fogalmai között. Szociálpolitikán az állami gondoskodást értjük, amely a piaci gazdaság körülményei között tűzi célul maga elé, hogy mindenki vagy a tágabb társadalmi körök hozzáférhessenek a szociális biztonság valamely formájához és mértékéhez. A magánjótékonykodás (karitás) nem tartozik a szociálpolitika fogalmi köréhez. A szociálpolitika olyan közvetlen állami beavatkozás eredménye, amely a piaci eredetű jövedelmi egyenlőtlenségek ellensúlyozását vagy tompítását célozza.¹⁵

Az állami szociálpolitika az 1920-as évektől látványos eredményeket ért el. A városi munkásság mintegy 80-90%-a részesült kötelező betegségi és baleseti biztosításban.¹⁶ 1928-ban bevezették a városi munkásság kötelező nyugellátását, amit 1937-ben a nyolcórás munkaidő és a fizetett szabadság elrendelése, majd 1938-ban a gyermeknevelési pótlék bevezetése követett. A mezőgazdasági munkásokra ezek a törvények nem vonatkoztak. A nyugdíjkorhatárt egységesen 65 évben határozták meg, és minimálisan 15 éves munkaviszonnal kellett rendelkezni ahhoz, hogy valaki nyugdíjat kapjon.¹⁷

A szegénygondozás nem tartozik a szociálpolitikához szorosan. Az 1930-as években több mint 800 társadalmi egyesület folytatott az ország területén karitatív tevékenységet. A társadalmi egyesületek mellett hatalmas részt vállaltak magukra a szegények ellátása, gondozása terén a különböző egyházi felekezetek, amelyek a felekezeti szociális gondoskodás révén hagyományosan részt vettek a szegények ellátásában.¹⁸

A válság komolyan próbára tette a szegényügy egész rendszerét. A betegség, testi vagy egyéb fogyatékoság, illetve öregség miatt keresetképtelen, és vagyontalan szegények eltartása a hozzátartozók feladta volt. Ha hozzátartozó nem volt,

¹³ BÓDY 2013. 29–30.

¹⁴ GYÁNI 2008. 11.

¹⁵ GYÁNI 2008. 13.

¹⁶ 1929-ben már közel 900.000 embernek lett biztosítása, amely szám gyakorlatilag a teljes ipari munkásság számát kitette, viszont a nagyjából 1,3 milliós mezőgazdasági munkásság ebből a szociálpolitikai rendezésből kimaradt. BALOGH–EBNER 2018, 283.

¹⁷ ROMSICS 2017. 411. Vö.: BALOGH–EBNER 2018. 283., illetve GYÁNI–KÖVÉR 1998. 365–367.

¹⁸ GYÁNI 2008. 21.

akkor a községek, városok feladata volt a segélyezés, szegényházi elhelyezés. A települések ezeket a feladatokat egyházi intézményekkel és jótékony célú egyesületekkel együtt, közösen próbálták megoldani. Sokan és sokféle módon segítettek a szegényeknek, de ez a segítség nem volt központosítva, így szerteágazó és sokszor szervezetlen volt a szegénygondozó munka.¹⁹

Az országos inségakciók egyik meghatározó, később országos szinten is mértékadónak számító, intézményi szintű, karitatív rendszere az Egri Norma volt, amely rendszer felépítése, működése a veszprémi szegényügyre is hatást gyakorolt, mintaként szolgált.²⁰ Az 1930-as évek közepén egy belügyminisztériumi rendelet kötelezővé is tette ezt a rendszert valamennyi város számára.

Veszprém város inségakciói

Az 1930-as években Veszprém város vezetése különböző módokon próbált segíteni a válság miatt nehéz helyzetbe került embereken, családokon. A kormány, a városi előljárók, az egyházi vezetők segélyeken, természetbeni és anyagi támogatásokon keresztül, valamint a helyi gazdaság megsegítése és munkahelyteremtés által próbált a nehéz helyzetbe kerül családoknak kiutat mutatni. Az országos szinten működő inségakciók²¹ is ezt a célt szolgálták, amelyhez Veszprém is csatlakozott.

A veszprémi iskolás gyermekek tejtírórai akciója

1930. február 17-én a királyi tanfelügyelő és Veszprém város polgármestere felhívást, kérelmet tett közzé a város lakosaihoz, amelyben tejtírórai akciót hirdetett a város összes elemi és középiskolájában. A város vezetésének az volt a terve, hogy az akcióban napi 8 fillér befizetése ellenében minden nap 2 dl tejet biztosítson a városban tanuló gyermekek részére. Az akcióhoz több mint 1000 iskolás gyermek szülei csatlakoztak előfizetésükkel. A városban közel 500 tanulóvan a szülei nem tudták meghozni ezt az anyagi áldozatot. A város vezetése ezért a lakosságot arra kérte, hogy aki teheti

¹⁹ BÓDY 2013. 130.

²⁰ P. Oslay Oswald egri ferencrendi házfőnök alapította meg az Egri Norma elnevezésű szegénygondozó programot. Az Egri Norma állandó, karitatív, intézményi szintű, központosított szegénygondozás megszervezését jelentette. Négy alappillérré épült: 1. Szegénygondozó Hivatal, és a hivatalt felügyelő Szegényügyi Bizottság. 2. Szegénygondozó ferences nővérek. 3. Adománygyűjtő Hölgybizottság. 4. Normák kidolgozása: mennyi só, liszt, cukor és más alapvető szükséglet kell egy szegénynek. Az Egri Norma hivatalosan 1928. január 2-án alakult meg. Lásd: KÓSZÓ 2002. Veszprém városa az Egri Norma szegénygondozó programot 1936-ban a Szociális Testvérek Társasága segítségével indította el. Lásd: MNL VeML, V.173.f

²¹ Országos inségakciók a világgazdasági válság előtt is voltak (1920–1924), a válság hatására adott egyik reakció az inségakciók újraindulása volt.

*Óvári Ferenc utca, Veszprém 1930-as évek. Forrás: MNL VeML, XV.81.a
Veszprémi Kaleidoszkóp, készítette: Takács János.*

vállalja át a szegény családok anyagi terheit, így a szegény gyermekek tejjelátását anyagiakkal, adományokkal segítse. A felhívásra sok segítség, adomány érkezett.²²

A pénzadományok a város több tanintézményéhez eljutottak, így az Irgalmasnővérek Intézete, a Református Elemi Iskola, az Állami Polgári Fiú Iskola, a Római Katolikus Elemi Fiú Iskola, a Kegyesrendi Gimnázium, az Állami Fiú Felsőkereskedelmi Iskola, az Izraelita Elemi Iskola és az Evangélikus Elemi Iskola szegény tanulói is részesülhettek a tejtízórai akcióból. A város aljegyzője²³ 1930. november 22-én 2416 pengő pénzbeli adományt számolhatott el az akció keretein belül, amelyet a veszprémi lakosok a városi pénztárba fizettek be.²⁴

1930. szeptember 15-én kezdődött el a tejkiosztási akció. Az oktatási intézményekben naponta 2 dl pasztörizált elsőrendű uradalmi tejet osztottak ki légmentesen lezárt palackban, amit délelőtt fogyaszthattak el a gyermekek. A tej szállítója Velty Miklós veszprémi földbirtokos volt, aki a 2 dl-es adagokat 10 filléres áron bocsátotta a tanulók részére. A szállító minden tizedik fizetett adag után egy ingyen adagot adott a szegény tanulók ellátására. Veszprém város képviselő-testülete a szegény tanulók tejjelátására 3000 pengőt szavazott meg.²⁵

²² MNL VeML, V.173.f

²³ Dr. Tekerés Lajos, 1921. október 27-től Veszprém város aljegyzője. Lásd: MNL VeML, V.173.b

²⁴ MNL VeML, V.173.f

²⁵ CSISZÁR 2009. 13–14.; *Veszprémi Hírlap*, 1930. szept. 14. 5.

A városi Szegényügyi Bizottság²⁶ segélyezési akciói

1930 októberében Veszprém város képviselő-testületének közgyűlése elé került egy utcarendezési terv, amelyet Bokrossy Jenő műszaki tanácsos terjesztett be a városfejlesztő bizottság elé. Dr. Berky Miklós polgármester²⁷ a város műszaki tanácsosával együtt ismertette a fejlesztési terveket a közgyűlés előtt. Két kiemelt nagy beruházás, a kórházépítés, illetve a jutasi altisztképző iskolánál meginduló építkezés mellett az Óvári és a Ranolder utcák felújítása is szerepelt az előterjesztésben. Az Óvári Ferenc utcán átmenő nagy forgalom, illetve a színház, új mozi, posta kiemelt fontosságúvá tette ezt a városi közlekedési útvonalat, így az út aszfaltozása fontos volt a város számára. Ezek a nagyobb beruházások alkalmat adtak arra, hogy a város fizetett közmunkában munkalehetőséget adhasson a város munkanélküli lakosságának.²⁸

1930. december 1-jén megkezdte működését a veszprémi népkonyha. Az első napon 102 szegény kapott meleg ételt. A népkonyha felszerelését Rott Nándor veszprémi püspök adományozta a városnak. A várostól biztosított élelmiszer-utalványokat a veszprémi Hangya üzletben válthatták be, a fához az iparostanonc iskolában, a szénhez a Berger-féle raktárban juthattak hozzá a rászorulóknak. Természetbeni járandóságra utalványt több mint ötszázan kaptak a Szegényügyi Bizottságon keresztül. A további utalványkérelmeket és a gyermekcipő igényeket is még karácsony előtt teljesítette a város a rászorulóknak.²⁹

1931. november 19-én a Szegényügyi Bizottság megbízásából levelet írt a polgármester Veszprém város lakosságához.³⁰ A városnak nagy gondot okozott a segélyezés anyagi forrásainak előteremtése, ezért minden adományt szívesen fogadott. Arra kérte a város lakosságát a polgármester, hogy aki teheti naponta vagy a hét bizonyos napjain ebédrel segítse a rászorulókat, vagy úgy, hogy ott náluk elfogyasztják az ebédet, vagy érte menne a rászoruló. A szegények részére a Szegényügyi Bizottság adott utalványt.

²⁶ A Szegényügyi Bizottság a különböző egyházi karitatív intézmények és jótékonykodással foglalkozó egyesületek delegáltjaiból, valamint a városi hatóság képviselőiből állt, amely központosítva rendelkezett a város, az egyház és a magánegyesületek szegénygondozásra fordítható összegeivel, illetve az erre a célra érkezett magánadományokkal. A Szegényügyi Bizottság egy szegény-katasztert fölállítva számba vette a rászorulókat, egyúttal ellenőrizte őket, környezet-tanulmányokat készített, és döntött a juttatandó segély mértékéről és formájáról. Lásd: BÓDY 2013. 130.

²⁷ Dr. Berky Miklós 1929-től Veszprém város polgármestere. Középiskolát Veszprémben, jogot Budapesten és Debrecenben végzett, ahol államtudományi doktorátust szerzett. 1913-tól az államigazgatásban dolgozott, majd 1917-től vármegyei aljegyző, két év múlva szolgabíró, 1925-ben főszolgabíró, 1935-től Veszprém vármegye alispánja lett. Lásd: VARGA 1998. 74.

²⁸ CSISZÁR 2009. 7.; *Veszprémi Hírlap*, 1930. okt. 05. 5.

²⁹ CSISZÁR 2009. 8–9.; *Veszprémvármegye*, 1930. dec. 07. 3.

³⁰ Dr. Berky Miklós, Veszprém polgármestere volt a bizottság elnöke.

A rendszer úgy működött, hogy aki segíteni akart, bejelentette a szegényügyi irodán³¹ a vállalását, és meg kellett jelölni, hogy hány főre tudnak ebédet biztosítani. Az iroda előre értesítést küldött, hogy mikor lehet igénybe venni az adományt.³²

A városi Szegényügyi Bizottság 1931. december 1-jén folytatta a város segélyezési akcióját. Újra megnyílt a veszprémi népkonyha, ahol munkaképtelen, idős szegények naponta 140 adag meleg ételhez jutottak. Ezen a napon nyílt meg a Szent Vince Egyesület napközi otthona is,³³ ahol mintegy 140 iskolás gyermek étkeztetését oldották meg.³⁴

Azoknak a családoknak, akik nem részesülhettek a népkonyhai ellátásban, 136 élelemadag (liszt, bab, burgonya, lencse, zsír) kiosztását kezdeményezte a város. Ezt a segélyezést azok kapták, akik nem tudtak dolgozni. Segítséget kaptak a várostól azok is, akik önhibájukon kívül munkanélküliek lettek, és nagyobb családjuk volt. Ők főző- és kenyérlisztet kaptak munka ellenében. A családfő és a családnak munkaképes férfi tagjai napi munkájuk után 6 kg lisztet kaptak. A lisztet a kormány biztosította, így korlátozott mennyiségben lehetett kiosztani. Mindenki annak arányában teljesíthetett napszámot és kapott lisztet, amekkora családot tartott el. A munka célja új házhelyek (Tüzér utca környéke, Temetőhegy) kialakítása volt, valamint utcarendezési feladatok. 950 napszámra lett kiadva utalvány, ami 360 munkanélküli család segélyezését jelentette. Még karácsony előtt lebonyolította a bizottság a cipő és tüzelősegély kiosztását. 150 pár gyermekcipő került kiosztásra, illetve cipőjavításra is volt lehetőség. 530 család igényelt tüzelősegélyt a várostól.³⁵

A szegénygondozás mintaértékű volt a városban. A Népjóléti Minisztérium küldött két szakembere elismeréssel nyilatkozott a veszprémi szegénygondozás megszervezéséről és irányításáról. Az 1931. decemberi, illetve az 1932. januári és februári adatok alapján 17.183 ebédet osztottak ki a veszprémi népkonyhán, 1620 ebéd adagot a Szent Vince Otthonban, 1547 adag tüzelőanyagot, 5706 adag inségbúzáat, 576 pár gyermek- és felnőttcipőt, 151 öltönyt gyermek- és felnőttruházatot, 866 pár gyermekcipőt talpaltak meg, 2963 esetben segélyeztek ezenkívül munkanélkülieket vagy munkaképteleneket.³⁶

³¹ A szegényügyi iroda a veszprémi iparostanonc-otthon emeletén működött.

³² MNL VeML, V.173.f

³³ A Szent Vince Egyesület elnöke Homoray Béla már 1928 októberében Rott Nándor veszprémi püspök ajánlásával 10 000 pengő támogatást kért Veszprém város tanácsától népkonyha és kultúrház létesítésére. A városi tanács az 1930. évi költségvetés terhére megígérte a támogatást, de később levették a napirendről, azzal indokolva, hogy a Népjóléti és Munkügyi Minisztérium egységesen, országos szinten fogja a későbbiekben rendezni. MNL VeML, V.173.b

³⁴ CSISZÁR 2009. 9.; *Veszprémi Hírlap*, 1931. dec. 06. 5.

³⁵ A tüzelőanyag a megyéspüspök és a székeskáptalan adománya volt. CSISZÁR 2009 9–10.; *Veszprémi Hírlap*, 1931. dec. 06. 5.

³⁶ CSISZÁR 2009. 10.; *Veszprémi Hírlap*, 1932. márc. 27. 6.

*Kossuth Lajos utca, Veszprém 1937. Forrás: MNL VeML, XV.81.a
Veszprémi Kaleidoszkóp, gyűjteménybe adta: Haul Balázs.*

1932 húsvét hétfőn osztották ki a városi népkonyhán az 1931/1932. évi inségakciója keretében készített utolsó ételadagokat a rászorulóknak. Veszprém város inségakciója átmenetileg befejeződött, de az inségmunkák áprilisban tovább folytatódtak. A város nagy erőfeszítéseket tett a szegények megsegítése terén, amivel sok embernek megkönnyítette a hétköznapjait a téli hónapokban. A városi inségakció lebonyolításában nagy érdemei voltak dr. Berky Miklós polgármesternek, dr. Tekeres Lajos aljegyzőnek, a Szegényügyi Bizottság vezetőjének és a szegényügyet felkaroló Doma Pál szállásmesternek.

Veszprém város polgármestere 1932. május 12-én beszámolót készített a Szegényügyi Bizottság részére az inségakció részleteiről, eredményeiről.

A polgármester javaslatára a Szegényügyi Bizottság a segélyezést a rászorulók két nagy csoportjára osztotta: a munkaképtelen szegények, illetve a munkanélküli, de dolgozni képes szegények segélyezésére. A segélyezést az alábbiak szerint szervezték meg:

1. Élelmiszercikk segély:
 - I. munkaképes szegényeknek munka ellenében liszt;
 - II. munkaképteleneknek, nőknek:
 - a. népkonyhán ebéd;
 - b. Szent Vince Társulat napközi otthonában gyermekeknek ebéd;
 - c. természetbeni élelmiszeradag.

2. Tüzelő segély
3. Ruházat:
 - a. ruhanemű, cipők kiosztása;
 - b. gyermekcipők javítása a cipőjavító műhelyben.
4. Pénzbeli segítség:
 - a. munkaképes szegény, intelligens ifjaknak szellemi szükségmunka a Városházán;
 - b. munkaképtelenek, úgynevezett szemérmes szegényeknek készpénz-segély.

A munkaképes szegény munkanélkülieknek családtagonként adták azt a liszt mennyiséget havonta, ami az államilag megállapított búzakovótából a havi 10 kg búzából kiörölve lett, vagyis 2 kg főző és 4 kg kenyérlisztet. Mindenki lehetőleg annyi napot dolgozhatott havonta, ahány családtagot el kellett tartania. Az adott napszám értéke 2, illetve 2,20 pengő között volt. Nagyszámú jelentkező volt a munkákra. A munkások dolgoztak a Tüzér utcában, a V.T.C. pálya alatti kislakásokhoz vezető serpentin elkészítésében, továbbá az Andrássy utat, a Honvéd utcát és a Komakút teret is rendezték, és sok kisebb munkájuk volt a város területén.³⁷ A segélyre a kormány 10 vagon búzát adott, így a munka december 1-től folyamatosan végezhető volt. A munkások nagy része szívesebben dolgozott volna pénzért, mivel a liszten kívül sok más dologban is hiányt szenvedtek. A lisztért való munkát sokan megalázónak tartották.

A munkaképtelenek a népkonyhán³⁸ kaptak ebédet. Mindennap két tál ételt kaptak a rászorulóknak fél kiló kenyérral, hetenként pedig háromszor volt hús az ételben. Nagyon kedvelt, népszerű volt a népkonyha, amit az ott készült bőséges és kifogástalan, bármely polgári család asztalára méltó ebédnek köszönhetett. A népkonyhát a nőegyesületek vezették, ingyenes munkájukkal sokat segítettek a szegényeken, a városnak. A népkonyha decembertől ápriliséig működött.

Hetenként felváltva vállalták a nőegyesületek a népkonyha üzemeltetését, amely reggel nyolc órától délután egy óráig tartott, sőt sokszor az egész délután is munkával telt, mivel a másnapi főzést is elő kellett készíteni. A hölgyek maguk osztották be a napi munkát és felügyeletet, sokszor nem csak idejükkel, de saját háztartásukból felajánlott alapanyagokkal is hozzájárultak a szegények ellátásához.

A gyermekek részére a Szent Vince Társulat biztosított ebédet a napközi otthonában. Az ebéd anyagi háttérét az ínségakció és gyűjtések biztosították, valamint a társulat tagjainak ingyenes, önkéntes munkája.

³⁷ Az Andrássy út a mai Veszprémvölgyi út a Betekints-völgyben; a Honvéd utca a későbbi Rainprecht Antal utca, a mai Egyetem utca; a VTC pálya a mai Jutasi úton az Árpád-házi Szent Margit plébániatemplommal szemben volt.

³⁸ A népkonyha az Óvári Ferenc utcában, az iparostanonc-otthonban volt.

Élelmiszeradagot csak a betegek és munkaképtelenek kaptak, akik a népkonyhára nem tudtak bemenni. A nagy adag havonta 20 családnak járt: 6 kg főzőliszt, 30 kg burgonya, 2 kg bab, fél kg só, 1 kg zsír, fél kg szappan. A kis adag 160–180 családnak járt: 3 kg liszt, 15 kg burgonya, a többi azonos volt a nagy adagban kiosztottal. Ezek az adagok kevésnek bizonyultak, így a munkáért lisztet és a népkonyhát próbálta a város előnyben részesíteni a segélyezéskor.

Tüzelőként egy hónapra 200 kg fát, vagy a kapott ajándék szénből 100 kg várpalotai szenet biztosított a város, a szegényebb családoknak minden hónapban márciusig, többeknek az akció alatt a rászorultságukhoz mérten egy, két, esetleg három alkalommal. Havi átlag 500 adagot osztott szét a város. A legnagyobb kielégítetlen igény ezen a téren merült fel, mert sok szegény volt.

A ruházatnál a kiselejtezett csendőrségi ruhákat, csizmákat, a kormánytól kapott bakancsokat, cipőket és gyermekruhákat osztotta szét a város. A helybeli cipészekkel gyermekcipőket csináltatott, a szabókkal a kormánytól kapott szövetből ruhákat készítettett a város vezetése. A kiosztás nagy része karácsonyra megtörtént, de az egész tél folyamán adott a város kisebb tételekben. A szövetből készült fiú ruhákat húsvét előtt kapták meg a rászoruló, lányruhák nem érkeztek. A város az irgalmasnővérek elemi iskolájának adott kisebb pénzbeli segílyt, ezt használták fel lányruhákra és az ajándék lányruhákat osztotta ki a város. Nagy igény volt a gyermekruhákra. Az iskola gyerekek számára a legnépszerűbb ruhasegélyezést a cipésműhely adta. Állandó munkájuk volt a cipészeknek, így 6 munkanélküli szegény cipésziparosnak is sikerült állandó munkát adnia a városnak.

Pénzbeli segílyt a szemérmes szegények segélyezésére korlátozódott, és csak egy alkalommal adott különösen méltányos esetben lakbér segílyt a város. A polgármester a pénzbeli segíly fogalma alá vonta a szellemi szükségmunkát, amelynek keretében a városházán intelligens, szegény fiataloknak adott munkát napi 2 pengő díjazásért.³⁹

Az inségakció adminisztrációja élén városi tisztviselők álltak. A szegénykatasztert pontosan vezették, előírásos pénztárkönyv és raktárkönyv állt rendelkezésre. A központi adminisztrációt egészítették ki a társadalmi egyesületek, pontosabban a nőegyesületek értékes munkája. Az akció elindulásakor a várost utcákra, kerületekre osztották fel és önkéntes munkában környezettanulmányokat, javaslatokat készítettek a nőegyesületek tagjai. Ez a munka fáradságos, kellemetlen és sokszor veszélyes is volt. A későbbiekben csak esetenként küldött ki a város terepszemlére meghatalmazottat, akik a kérelmek elbírálásánál segítettek. A város a nőegyesületektől kapott segílyt a panasznapokon is, amelyeken egyetlen alkalommal sem maradt 100 alatt az ügyfelek száma.

³⁹ A szellemi szükségmunkát hivatalokban, az adminisztráció területén végezték a szegény, de jól képzett munkanélküli veszprémi rászoruló. A szellemi szükségmunkát az 1930-as évek végéig fenntartotta és finanszírozta a város.

1933. február 18-án a Petőfi Színházban tartottak jótékonyági hangversenyt a honvédség tisztikarának szervezésében, amelynek teljes bevételét a tisztikar a helybeli szegénysorsú hadirokkantak, hadiárvák, hadiözvegyek és hadviseltek között kiosztandó ruházati segélyre fordította. Az akció keretében 54-en kaptak különféle ruházati segélyt, így kiosztásra került 39 pár bakancs, 19 db nadrág, 19 db ing és 3 pár cipő. Az adományokat április 13-án délelőtt – a húsvéti ünnepekre időzítve – az állomásparancsnokság osztotta ki, a honvédség és a városi hatóság képviselőinek jelenlétében. Az adományok kiosztását vitéz Kolozsváry László ezredes nyitotta meg. Dr. Berky Miklós polgármester a város nevében, Kenessey Pongrác főispán a kormány és a polgári hatóságok nevében mondott köszönetet a tisztikarnak. A kiosztott új ruhaneműket a munkanélküli ínséges iparosokkal készítették, ezzel is segítve a város iparát. A zászlóalj 1932. november 1-től 1933. március 31-ig naponta 19 ínségesnek (6 család) adott teljes ebédet, közülük 4 személy állandó ellátását a helyőrség tisztikarának pénzbeli adománya fedezte.⁴⁰

A polgármester mellett a segélyakciókat irányította és anyagilag is segítette dr. Rott Nándor veszprémi megyéspüspök, valamint a székeskáptalan és dr. Kenessey Pongrác főispán. Az akcióban nagy részt vállaltak a felekezeti egyesületek, társulatok: a Szociális Misszió Társulat, a Római Katolikus Egyházközség, a Református, Evangélikus és Izraelita Nőegylet, a Keresztény Tisztviselők Egyesülete, a Református és Evangélikus Leányegyesület, a Szent Ferenc III. rendje.

Utószó

A nagy gazdasági világválság megváltoztatta Veszprém város hétköznapijait. A veszprémiek nagy számban elvesztették munkahelyüket, megélhetésükhöz szükséges bevételi forrásukat. Sok család krízishelyzetbe került, amelyben csak külső segítségre számíhattak. Az állami és a városi segélyakciók, valamint a felekezeti és civil szegénygondozás jelentette számukra a túlélést. A közösség ereje mindig a nehéz helyzetekben mutatkozik meg. Az 1930-as években a város lakói megmutatták a segítségnyújtás és a szolidaritás összetartó erejét. A gazdag és szegény polgárok is adakoztak, a város lakossága kivette részét a szegényekért végzett munkában. A szegénység egy olyan lehetőség, amikor akinek több van adhat, akinek pedig nincs semmije, az elfogadhatja, amit adnak neki. Sok veszprémi polgár élt ezzel a lehetőséggel, ingyen, önkéntes alapon segítettek a közösség tagjain. Az egyén felelős a közösségért, és a közösség felelős a tagjaiért. Ez mutatkozik meg Veszprém város történetének ezen mozaikdarabjában is.

⁴⁰ CSISZÁR 2009. 14–15.; *Veszprémi Hírlap*, 1933. ápr 16., 9.

Mellékletek

Polgármesteri beszámoló a Szegényügyi Bizottságnak. A munkanélküliség enyhítésére irányuló költségirányzat tételeinek részletezése és indoklása:⁴¹

803 munkanélküli családfő 3178 családtag (beleértve a családfőt) dolgozik 6 hónapon át. Minden családtag után havonta egy napszámot számítva 2,50 pengő napszámmal. Az akció tartama alatt összesen 19.152 munkanap értéke 47.980 pengő. Az inségesek különböző városrendezési munkálatokat végeznek, amelyekre nézve a tervek már készen vannak. A városnak 28.000 munkanapot igénylő munkára van kész terve. Az akció elindításakor már határoztak arról, hogy a 2,50 pengő napszámot, milyen arányban adják ki lisztben, tüzelőben, ruházatban és készpénzben.

A felvett összeg kizárólag a munkaképtelen szegények támogatására szolgáló élelmiszercsomagok költsége, 230 család 5 hónapon át lisztet, burgonyát, zsírt, sót, babot, szappant kap összesen 7 pengő értékben.

Étkeztetési akció a munkaképtelen aggok részére. A népkonyhán levest, főzeléket, kenyeret, hetenként kétszer húst kapnak. Ugyancsak itt étkeztetik az átutazó szegényeket. Naponta 200 ebéd (tavaly ennél több is volt) 5 hónapon át, összesen 151 napon, adagonként 50 fillérrel számolva.

A Szent Vince Társulat napközi otthonának támogatása. A napközi otthonban szegénysorsú iskolás gyermekek kapnak ebédet. A város tüzelő és élelmiszer segéllyel támogatja az otthont. A tavalyi segélyezést emeltük fel a segélyezették számának arányában.

Szellemi szükségmunkások: 30 középiskolát és egyetemet végzett fiatal foglalkoztatása, összesen 2000 munkanapon át, napi 2 pengő díjazással.⁴²

Szemérmes szegények segélyezése: 52 család részére az 5 hónapon át havi 15 pengő segély (élelmiszer, tüzelő, lakbér, gyógyszer helyett) azonkívül az átutazó szegények részére utazási segély, vasúti jegyek.

Ruházati segély:

1. 480 pár gyermekcipő: 4800 Pengő
 2. 250 darab férfiruha: 2500 Pengő
 3. az iskolás gyermekek cipőjavító műhelyének költsége: 1700 Pengő
- Összesen: 9000 Pengő

A munkaképtelenek tüzelő segélye: 502 családnak 4 hónapon át havi 5 pengő értékben. Veszprém város 1931/32. évi inségenyhítő mozgalmának összesítő adatai⁴³

⁴¹ MNL VeML, V.173.f. Veszprém város polgármesterének a Szegényügyi Bizottságnak tartott beszámolójából részlet (1932. május 12.).

⁴² Lásd: BÓDY 2013. 131.

⁴³ MNL VeML, V.173.f. Kelt: Veszprém 1932. május 12.

Ínségbúza akció

A fölművelésügyi miniszter által kiutalt ínségbúza mennyisége: 9 vagon
Ínségbúza támogatásban részesültek száma: 617 család (1922 fő)

Bevételek

Pénzbeli adományok összege: 692,88 Pengő
Természetbeni adományok értéke: 10.461,77 Pengő
A kormányzóne akciójából adományozott támogatás értéke: 400 Pengő
A Népjóléti Minisztérium által kiutalt támogatás összege: 17.200 Pengő
Törvényhatósági hozzájárulás: 2800 Pengő
Városi hozzájárulás: 12.431,90 Pengő
Folyószámlán kezelt bevételek kamata: 192,42 Pengő
Ínségbúzából nyert liszt értéke: 25.270,14 Pengő
Összes bevétel: 72.806,41 Pengő

Segélyezés

Segélyért jelentkezők száma: 1452 fő
Hány személy részesült segélyben: 1240 fő
a. munka ellenében: 654 fő
b. ellenszolgáltatás nélkül: 586 fő

Milyen értéket képviselt összesen a nyújtott

- a. pénzbeli támogatás: 4774 Pengő
- b. élelmiszer: 4557,25 Pengő
- c. tüzelőanyag: 8526,68 Pengő
- d. étkeztetési: 9078,14 Pengő
- e. ruházati: 9963,78 Pengő
- f. napközi otthonok fenntartása: 3223,54 Pengő
- g. egyéb támogatás, szellemi ínségmunka: 2424 Pengő

Összesen: 66.662,82 Pengő

Mérleg

Összes bevétel: 72.806,41 Pengő
Összes kiadás: 66.662,82 Pengő
Az akció befejezésével mutatkozó maradvány: 6143,59 Pengő

Veszprém város 1932/33. évi ínségnyhító mozgalmának összesítő adatai⁴⁴

I.

- a. A támogatásra szoruló személyek száma: 1422 család, 4495 fő
- b. munkanélküliek száma: 803 család, 3178 fő
- c. munkaképtelenek: 619 család, 1317 fő

II.

A munkanélküliség enyhítésére irányuló intézkedések és rendkívüli szegényügyi szükségletek költségelőirányzata

Kiadások

- a. szükségmunkák költségei: 50.000 Pengő
- b. Természetbeni támogatás költségei: 8000 Pengő
- c. Étkeztetési akció: 9100 Pengő
- d. Szent Vince Társulat napközi otthonához hozzájárulás
- e. szellemi szükségmunka: 4000 Pengő
- f. szemérmes és átutazó szegények pénzsegélye: 4000 Pengő
- g. ruházat, iskolás gyermekek cipőjavítása: 9000 Pengő
- h. tüzelő segély munkaképteleneknek: 10.000 Pengő

Összesen: 98.100 Pengő

1932/33. évi ínségakció tervezett költségei⁴⁵

Kiadások:

1. Népkonyha naponta 200 adag ebéd 5 hónapon át, egy adag 30 fillér, összesen: 9000 Pengő
2. Élelmijegyek: 230 család, 5 hónapon át minden hónapban 6 Pengő értékben: 6900 Pengő
3. Ruházat:
 - a. 400 pár gyermekcipő: 4000 Pengő
 - b. 150 darab gyermekruha: 1500 Pengő
 - c. női- és férfi selejtruhák, cipők: 1000 Pengő
 - d. 400 pár férficipő, bakancs, csizma selejt és új vegyesen: 4000 Pengő
 - e. iskolás gyermekek cipő javítása: 1600 Pengő
4. Tüzelő: 300 családnak 4 hónapon keresztül tüzelő biztosítása: 4800 Pengő
5. Szellemi szükségmunka: 5000 munkanap, állandóan alkalmazva 30 személy: 10.000 Pengő
6. Szegények pénzsegélye, egyéb pénzsegélyek: 4000 Pengő
7. A Szent Vince Társulat támogatása: 4000 Pengő

⁴⁴ MNL VeML, V.173.f. Kelt: Veszprém, 1932. szeptember 19.

⁴⁵ MNL VeML, V.173.f. Kelt: Veszprém, 1932. október 27.

Segélyezésre összesen: 50.800 Pengő

Munkáltatás: 650 család átlagosan 3 személy után élelemért dolgozik havonta 2600 napot, tüzelőért 2 napot: 1300 nap, összesen: 3900 napot

6 hónapon át 23.400 napot, fejenként 1,50 Pengőért: 35.100 Pengő

Kiadások összesítve: 85.900 Pengő

Bevételek:

1. Maradvány a tavalyi akcióból: 6343,90 Pengő
2. Általános kereseti adóból inségjárulék: 27.835,46 Pengő
3. Jövedelmi adóból inségjárulék: 11.008,22 Pengő
4. Társulati adóból inségjárulék: 2783,18 Pengő

Adóból összesen: 41.626,86 Pengő

- a. Városi hozzájárulás: 15.000 Pengő
- b. Adományokból: 5000 Pengő
- c. Állami hozzájárulás: 210,949/1932. XII. B.M. rendelet szerint: 10.000 Pengő

Összesen: 77.970,76 Pengő

Mérleg:

Várható kiadások: 85.900 Pengő

Várható bevételek: 77.970,76 Pengő

Hiány: 7929,24 Pengő

Az inségakcióban az összes segélyezett családok száma 1257 volt, 4413 személylyel. A népkonyhán 1932. november 20-tól 1933. március 31-ig 25.183 ebédet osztottak ki. Ebben az időben havonta 534 külön élelmiszeradagot adtak ki. Ruhaneműből készítettek és kiosztottak 302 pár gyermekcipőt és 80 db gyermeköltönyt, 91 pár férfi lábbelit (bakancsot és csizmát) és 36 db férfiruhát. Ezen kívül több gyűjtésből származó használt ruhaneműt is kiosztottak. Tüzelőanyagot (200 kg fát) adtak ki 1074 munkaképtelennek és 753 munkaképes egyénnek. A város cipőjavító műhelyében, ahol munkanélküli iparosokat foglalkoztattak, összesen 1543 pár szegény iskolás gyermekcipőt javították meg. Inségmunkát november óta, havonként váltva, családtagjaik számának aránya szerint, átlagosan 80-100 munkás dolgozhatott 1,50 pengő napidíj ellenében, amiből 80 fillér készpénz, 2 kg liszt pedig természetbeni fizetés volt. Szellemi szükségmunkást, felváltva, összesen 78 személyt alkalmaztak. A Szent Vince Otthonban naponként közel 200 szegény gyermek kapott ebédet.⁴⁶

⁴⁶ CSISZÁR 2009. 11–12.; *Veszprémi Hírlap*, 1933. ápr. 14. 6.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- MNL VeML: Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
V.173.f.: Veszprém város polgármesterének iratai, Vegyes iratok és nyilvántartások
V.173.b.: Veszprém város polgármesterének iratai, Általános iratok

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- BALOGH-EBNER Márton (2018): *Szegények és szegénység az 1930-as évek Magyarorszáján*. In: Történelmi útvesszők II, György Sándor–Hajnáczy Tamás–Kanyó Ferenc (szerk.), Budapest. 275–297.
- BÓDY Zsombor (2013): *Magyarország társadalomtörténete a két világháború között*. PPKE BTK egyetemi jegyzet, Budapest. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/body_zsombor-magyarorszag_tarsadalomtortenete_a_ket_vilaghaboru_kozott.pdf (Letöltés ideje: 2020. márc. 18.
- CSISZÁR Miklós szerk. (2009): *Veszprém a világválság éveiben 1929–1935*. Veszprém.
- FERGE Zsuzsa (1986): *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Budapest.
- GYÁNI Gábor (2008): *Szociálpolitika és jótékonyosság a két világháború közötti Magyarországon*. In: Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919–1945). Szilágyi Csaba (szerk.), Budapest. 11–23.
- GYÁNI Gábor–KÖVÉR György (2003): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig*. Budapest. 189–391.
- KÓSZÓ Krisztina (2002): *Szegények és gondozóik. Szegénygondozás a két világháború közötti Magyarországon*. Szeged.
<http://www.bibl.u-szeged.hu/porta/szint/tarsad/szocio/szegeny/szegeny.htm#4> (Letöltés ideje: 2020. máj. 22.
- NÉMETH István szerk. (2006): *20. századi egyetemes történet. I. Európa*. Budapest. 73–203.
- ROMSICS Ignác (2017): *Magyarország története*. Budapest. 403–422.
- ROMSICS Ignác (2010a): *Magyarország története a XX. Században*. Budapest. 151–252.
- ROMSICS Ignác (2010b): *A 20. századi Magyarország*. In: Magyarország története. Romsics Ignác (főszerk.). Budapest. 789–844.
- SALAMON Konrád (2011): *A rövid 20. század (1914 – 1991)*. In: Világtörténet. Salamon Konrád (főszerk.). Budapest. 962–1000.
- VARGA Béla főszerk. (1998): *Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon*. Veszprém.

KÖZLEMÉNY

Egy veszprémi kapitánynak (is?) ajánlott históriás ének

SZURMAY LÁSZLÓ

Ezer öt szaz ötuenben es az niolczuan kettöben,
Az Dunanac menteben eg' niomorult kis heliben,
Eg' ifiu nem regenten gondolkodec magaban,
rendebe versekben,
Isteni szeretetre mindeneket akara
szepen inteni ebben.

Ezeket el vegezuen szep, isteni aldasban,
Miucl Isten üt latta, vagion halaadasban,
Mindeneket nagion ker, meg terienec az bünböl,
szolgallinac Istenec,
Draga, szent igeiehez legien szerelmek nekik,
hog' ellienec öröckre.

(Zombori Antal: Eleázár históriája¹)

[Ezer ötszáz ötvenben és az nyolcvankettőben,
Az Duna mentében egy nyomorult kis helyiben,
Egy ifjú nem régen te gondolkodék magában,
rendelé be versekben,
Isteni szeretetre mindeneket akarta
szépen inteni ebben

¹ ÁCS 1999. 257–315., 475–487. Zombori Antal református lelkész Pakson 1576-ban, és valószínűleg 1582-ben is, amikor ezt a művét szerezte. WIX 2007. 924. Zombori Antal ref. lelkész: Paks 1576. (bibliai) históriás ének szerzője, 1582.

Ezeket elvégezvén szép, Isteni áldásban,
Mivel Isten őt látta, vagon haladásban,
Mindeneket nagyon kér, megtéríteni az büntől,
Szolgálni az Istent,
Drága, szent igéihez legyen szerelmek neki,
hogy éljen örökre.]

A XVI. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN egyre inkább vezető szerepet vállaló debreceni nyomdászat² több nagyszerű és a kor fokozódó igényeihez méltó kivitelű magyar nyelvű könyvet produkált. 1583-ban itt – többek között – két jelentős mű jelent meg. Az egyik, a számunkra érdekesebb könyv szerzője Zombori Antal.

Zombori Antal 2052 soros magyar nyelvű históriás éneket jelentetett meg Rodolphus Hoffhalter³ nyomdájában. Az elveszettnek hitt művet 1957-ben Horváth János mutatta be, majd 1999-ben Ács Pál az OSzK-ban lévő, a British Museum unikum tárában őrzött példány fotómásolatáról az egész szöveget közölte.⁴

A mű két részre oszlik: mindegyik előtt latin distichonokban foglalta annak tartalmát. Az elsőben Matatias, majd annak fia, Judás Makkabeus harcait számlálja elő, a másodikban Elezárnak, Solomonának és a hét fiúnak mártíromságát.⁵

Ami nekünk, veszprémieknek érdekes, az a könyv ajánlása: „*Ferdinando Saamariái supremo capitaneo Újvár*”. Az újvári (érsekújvári) kapitány megjelölés igazán akkor válik izgalmassá, ha tudjuk, hogy a fent nevezett nápolyi származású Fernan-

² Maot 1526–1683. I. 569. A XVI. században a hazai könyvnyomás 18%-át adta Debrecen. Az anyanyelvű könyvkiadásban viszont már 24%-kal részesült.

³ BÁNFI-V. ECSEDY 2014. 148–152. Rodolphus Hoffhalter nyomdász (1550 körül–1587). A lengyel származású Raphael Hoffhalter (Raphael Skrzetusky – Poznan) fiaként 1550. december 7-én keresztelték meg Zürichben. A neves reformátor Heinrich Bullinger leánya, Margaretha Lavater volt a keresztanyja. Apja mesterségét folytatva nyomdászként tevékenykedett rövid életében. Dolgozott Alsólendván a Bánffy család oltalma alatt, majd a Csáktornya melletti Nedelice, Zrínyi György (1549–1603) védelmében. Nyomdájából kikerülő horvát nyelvű protestáns művek miatt menekülnie kellett. Innen Nagyszébenbe, majd 1576-ban Debrecenbe tette át székhelyét. SZEBERÉNYI 2011. 31. 1573-ban Nedelice (Zala vármegye) megjelenik Mihajlo Bucic O sakramentima című munkája, az első horvát nyelvű protestáns vitairat, 1574 során pedig Zrínyi György támogatásával az erasmista Pergosich János varasdi jegyző horvát fordításában (kaj horvát nyelvjárásban) Werbőczy István Hármaskönyve.

⁴ HORVÁTH 1957. 516.; ÁCS 1999. 257–315., 475–487. Az utóbbi a jegyzeteket tartalmazza.

⁵ HORVÁTH 1957. 447.; RMNY 1971. 526. A könyvben két részben az ószövetségi Makkabeusok könyve I. 3–8. és II. 3. fejezetei nyomán beszéli el a zsidóknak a szíriai királyokkal szembeni küzdelmeit. MIT 1964. 349. Elezár és hét fiának példája tanulság lehetett minden török szolgátságban élő magyarnak az igazi hit mellett való megmaradásra. A történetét a XVI. században Sztárai Mihály mellett Zombori Antal és Bornemisza Miklós is énekebe foglalta.

do Samaria de Specie Casa⁶ kapitány nem csak Újvár parancsnoki tisztét töltötte be, hanem 1579-től az 1593-as nagy ostromig a veszprémi tisztet is vitte. Az 1582-es Győri Káptalan Hiteleshelyi Levéltára Felvallási jegyzőkönyvében is így szerepel: „*Ferdinandus Zamaria de Speciacasa wesprimiensis et Ersekújwar Castrorum Capitaneus*”. Valószínű, hogy az újvári kapitánnyal úgy került kapcsolatba a Pakson tevékenykedő Zombori Antal, hogy a kapitány első (?) felesége Paksy Bora (Borbála) volt. Borbála az egykori, szintén veszprémi kapitány (1546–1552), majd 1552–1562. között komáromi főkapitány, Paksy János leánya volt, testvére pedig a több mint 30 évig Győrben lovastizti és lovas hadnagyí rangot viselő Paksy György. Paks abban az időben a pakosi Paksy (időnként Paxy) család birtokát képezte.⁷

⁶ Fernando Samaria de Specie Casa volt provisor Szenyérben, majd cseszneki, tatai kapitány, komáromi főkapitány-helyettes, veszprémi főkapitány és közben ideiglenesen megbízott (érsek) újvári főkapitány, majd élete alkonyán füleki főkapitány. Életrajzára, pályaképére lásd.: SZURMAY 1997. 14–24. és PÁLFFY 1998. 158–160. VARGA 2009. 718–719., VARGA 2014. 882. Ezekhez még a következőket tennem kiegészítéskén: Születésére: A kb. 1540. körülire datált születési évét inkább 1540 előttre tenném. DÉTSHY 1994. 230., 231. Ferrando apja 1553. november 13-án kelt levelében arra kéri Sigismondo Pratovecchiot, hogy fiát Bécsben vezesse be az udvari környezetbe és mutassa be öfelségének, akinek átadhatja apja által írott levelet és előszóban is előadhatja kérelmét. Ezek után az apjának egy egri útról származó utazási hátralékát fizessék ki fiának, és adjanak neki pénzt bécsi tartózkodásának és utazásának költségeire. 1554. április 6-án Zólyomban kelt levele szerint Ferrando fia írt neki, hogy miszerint tavasszal komáromi házukat kirabolták. (Valószínű, hogy nem egy 13-14 éves fiúcskáról lehet szó. [Az újvári kapitány későbbi életében fontos szerepet játszó Balassi Bálint 1572 szeptemberében 18 évesen járta el a juhásztáncot I. Rudolf pozsonyi magyar királlyá koronázása alkalmával.] Minden bizonnyal iskolázott lehetett és talán apja révén a várépítészethez is konyíthatott valamit. Olyan várakban volt vezető pozíciókban, ahol éppen átalakítás, építés történt. Tata – Ferrandó-bátyja a vár délnyugati sarkán, az Öreg-tó partján, Érsekújvár teljesen új várának építése. PÁLFFY 1998. 158. oldalon 1611. szept. 13. előtt, míg a 160. oldalon 1601. szept. 13. előtt szerepel az elhalálása dátumaként és ezt az első dátumot, 1611. szept. 13. vette át a Veszprém Lexikon 2007. 718., majd a 719-es oldalon 1613. szept. 20. után jegyez és ezt a dátumot a 2014-es megyei életrajzban is megismétli. Feltételezem, hogy az 1601. szept. 13. előtti halálózása helytálló. Ugyanis Mátyás főherceg levele szerint már utódját is kinevezték 1601. szeptember 13. előtt, az illető pedig Ehrenreich Freigherr von Tanhausen. Ő pedig 1605 tavaszán Füleket átadta Bocskay hadainak, és ritka kivételként csatlakozott a mozgalomhoz. Mátyás főhercegre pedig: 1608. november 16-án a pozsonyi országgyűlés Mátyás főherceget (1557–1619) királlyá választotta és november 19-én megkoronázta. (II. Mátyás 1612-től császár is.) Az 1611-es évszám elütés lehet az 1601. helyett.

⁷ NAGY IX. 15., 17., 18., 19. Paksy János (15??–1562) veszprémi kapitány 1546–1552. között, majd komáromi főkapitány és egyben Komárom megye ispánja 1552-től, majd 1560-ban báró címet kapott. János apja, szintén János Solt és Tolna megye ispánjaként esett el a mohácsi csatában 1526. augusztus 29-én. Apjának testvére, Balázs győri püspök (1518-tól budai prépost, 1525-től győri püspök) szintén a mohácsi síkon vesztette életét. Egy rokonuk, ugyancsak János is ugyanott halt el. PÁLFFY 1999. 253–254. Samaria sógora, Paksy György 1553–1586. között győri lovastiszt, 1585 szeptemberében–októberében megbízott győri végvidéki főkapitány. 1586–1594

Paksy János bár levelezett Verancsics Antallal is, de élete utolsó idejében támogatta a protestánsokat is. A Nagyszombatból elűzött Huszár Gált őt hívta meg Komáromba a „nyakas” Lukács presbiter helyébe.⁸

De ugyancsak számításba jöhet, hogy maga a vár építése miatt vált a vers címzettjévé Ferrando kapitány. Akkoriban ez az építkezés volt a nívó, amire a közvélemény is felkaphatta a fejét. A hatalmas, mintegy 27 hektár területű erődítmény, vizes árokkal, 6 füles bástyával⁹ többszörösen nagyobb, mint Veszprém vára, amely mintegy 400x100 méteres platón terül el. Egy-egy bástyája kb. akkora volt, mint a mai Óváros tér. Az 1579-ben elkezdett építkezés 1580-ra jutott olyan állapotba, hogy fel lehetett avatni. Ezen az októberi eseményen Samaria mint veszprémi főkapitány is részt vett Andreas Kielman komáromi főkapitány és Forgách István komáromi főkapitány-helyettes társaságában.¹⁰

Ottavio Baldigara érsekújvári terve nemcsak az ő életének, de a XVI. századi magyarországi olasz rendszerű várépítészetének is a csúcspontját jelentette. Teljesen új, a kor színvonalán álló szabályos hatbástyás erődítményt alkotott.¹¹

A zömében a cseh-morva rendek pénzén épülő Újvár Ferrandót megelőző főkapitánya, a morva származású Karl von Zerotin maga is a cseh-morva testvérek protestánsa volt. Az épülő vár fatemplomában már tartott protestáns istentiszteleteket is.¹²

Mint azt előbbre jeleztem, hogy Ferrando kapitány életében jelentős szerepet játszott Balassi Bálint. 1578-ban Hans Rueber felső-magyarországi főkapitány Balassi Bálintot ajánlotta a veszprémi főkapitányi poszt betöltésére, míg vele szemben Andreas Teuffel győri főkapitány Samariát javasolta, és végül a következő évben ki is nevezték városunkba.¹³

Főkapitányunk 1588. január 7-én újránősült és az ifjú özvegyasszonyban – Zandegger Lucia – újabban Balassi Célia-verseinek múzsáját látják az irodalomtörténészek.¹⁴

között tatai főkapitány. PÁLFFY 1998. 155. Paksy Jánosra. B: SZABÓ–C. TÓTH 2019. 484., 485. Paksy János és Paksy Balázs Solt, Tolna és Győr megyei ispánságára és a mohácsi csatában való szerepükre. BOTTA 1991. 261., 262. Botta Istvánffy nyomán a komáromi kapitánynak egy Jób (Jakab) nevű öccsét is ismerteti. Ő az Egri csillagokban is szerepel. Egy kicsapás során török fogságba esik, majd Konstantinápolyba hurcolják. Innen elég sokára szabadul. Váltásdíjához Paksy János tetemes összeggel járult hozzá, amit aztán Jób nem nagyon akart visszafizetni.

⁸ BOTTA 1991. 261., 264.

⁹ CSORBA 1978. 125. Györök falu határában, a Nyitra folyó jobb partján (a bal oldali, az 1540-es években épült Oláhújvárral átellenben). A vár felavatása alkalmából Rudolf király emlékérmét is veretett.

¹⁰ MATUNÁK 1897. 105–106.

¹¹ DOMONKOS 1998. 803–804.

¹² ÁCS 1999. 257–315., 475–487.

¹³ PÁLFFY 1998. 113.

¹⁴ KŐSZEGHY 1994. 250–255., KŐSZEGHY 2009. 187. Zandegger Lucia Wilhelm Scheuchens-tuhlnak (1549–1587. június 19.), a selmeci bányák kamarai igazgatójának volt az özvegye. 27–28 éves lehetett ekkoriban. Előző férjétől egy gyermeke volt, Samariával 1588. január 7-én tartot-

Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600.

Budapest, 1971.

482. oldal, 526-os sorszámú kép

ták esküvőjüket. (Előző ősszel szabadult török fogságából.) ECKHARDT 1955. 445–455. „Az Istenre kérem őt, mondotta, menjen el szemem elől, mert ha nem venném tekintetbe, hogy az ő apja valamikor az én uram volt, nem volna ilyen jó dolga. Menjen el a szemem elől. ...” Ferrando kapitány vitézi pályája elején Balassi János udvarában szolgált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁCS Pál (1999): *Régi Magyar Költők Tára: XVI. századbeli magyar költők művei*. Tizenegyedik kötet. Az 1580-as évek költészete (1579–1588). Sajtó alá rendezte Ács Pál, Budapest, Akadémiai Kiadó. 257–315., 475–487.
- BÁNYFI Szilvia–V. ECSEDY Judit (2014): *A magyarországi nyomdászat képes krónikája 1473–1700*. Országos Széchényi Könyvtár–Balassi Kiadó. 148–152.
- BOTTA István (1991): *Huszár Gál élete, művei és kora (1512?–1575)*. Akadémiai Kiadó.
- B. SZABÓ János–C. TÓTH Norbert (2019): Válasz Botlik Richárdnak és Nemes Istvánnak. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2019/2.
- CSORBA Csaba (1978): *Esztergom hadi krónikája*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 125.
- DÉTSZY Mihály (1994): Adatok Joannes Maria Speciecasa hadiépítész életpályájáról. Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára. Szerk.: Pamer Nóra. Országos Műemlékvédelmi Hivatal. 227–233.
- DOMONKOS György (1998): Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon a XVI. század második felében. Ottavio Baldigara élete és tevékenysége. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998/4. 767–856.
- ECKHARDT Sándor (1955): Balassi Bálint érsekújvári kalandja. *Irodalomtörténet Közlemények*. 445–455.
- HORVÁTH János (1957): *A reformáció jegyében. A Mohács utáni félévszázad magyar irodalomtörténete*. 2. kiad. Budapest. 446–448., 516.
- KŐSZEGHY Péter (1994): *Ki volt Balassi Céliája? Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*. Szerk.: Jankovics József. Budapest. 250–255.
- KŐSZEGHY Péter (2009): *Balassi Bálint*. Kalligram, Pozsony. Magyarok emlékezete. 187.
- MAOT 1526–1683. *Magyarország története 1526–1686*. I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- MATUNÁK Mihály (1897): Érsekújvár második alapítása. *Hadtörténelmi Közlemények*. 105–106.
- MIT (1964): *A magyar irodalom története 1600-ig*. Szerk.: Klaniczay Tibor. Akadémiai Kiadó. I. 349.
- NAGY Iván (1865): *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IX. kötet. Pest, 1857–1868.
- PÁLFFY Géza (1998): *A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század)*. In: Veszprém a török korban. Veszprémi múzeumi konferenciák 9., Veszprém. Szerk.: Tóth G. Péter
- PÁLFFY Géza (1999): *A császárváros védelmében. A győri kapitányság története 1526–1598. A győri vár töröktől való visszafoglalása 400. évfordulójának emlékére*. Győr. 253–254.
- RMNY (1971): *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600*. Budapest.
- SZEBERÉNYI Gábor (2011): A horvátok története (7. század eleje–2011). *História*. 2011/ 5–6. 31.
- SZURMAY László (1997): Egy nápolyi származású várkapitány Veszprémben. *Veszprémi Szemle*, 1997. 14–24.
- VARGA Béla (2009): *Veszprém város lexikona*. Veszprém.
- VARGA Béla (2014): *Veszprém megye életrajzi lexikona*. Veszprém.
- WIX Györgyné (2007): *Régi magyarországi szerzők. I. A kezdetektől 1700-ig*. Szerk.: P. Vásárhelyi Judit. Budapest. Országos Széchényi Könyvtár.

Krúdy Gyula veszprémi püspöke

ÁCS ANNA – VARGA TIBOR LÁSZLÓ

*„Nem is egyéb az egész mesemondás,
mint elmondása azoknak a dolgoknak,
amelyeket régi emberektől hallottunk.”*

(Krúdy Gyula: Öreg idő)

EZ AZ ÍRÁS A KRÚDY TEREMTŐ FANTÁZIÁJA és a népmesei hagyományok által életre kelt veszprémi püspök származásáról, gyermekkoráról szól, aki tehát valójában sohasem volt püspök sem Veszprémben, sem másutt. Ám nem véletlenül lett hőse az írónak a középkor magyar világát megidéző novellisztikus meséjében a gyermekek szórakoztatására és tanulságára. És kutatási témát adva két, Krúdyt kedvelő mai veszprémi polgárnak. Mert keletkezésének körülményei mégis szolgálnak némi veszprémi vonatkozással, a mese történeteszövege pedig az író történelemismeretéről, szemléletéről is vall.

Krúdy, az ifjúsági író

Közismert, hogy Jókai Mór mellett Krúdy Gyula volt a magyar irodalom legtermékenyebb alkotója. Hatalmas, teljességében máig fel nem dolgozott életművében – bármily hihetetlen – sok kötetnyi gyermekeknek szóló írást hagyott ránk. Ezek életművének fő alkotásait párhuzamosan kísérték, ám írói hagyatékának kevésbé értékelt és értelmezett darabjai, mindaddig nem irányult rájuk megkülönböztetett figyelem.¹ Pedig Krúdy szívesen és gyakran, olykor anyagi gondok szorításában írt gyermek- és ifjúsági lapokba. Több százra tehető ifjúsági alkotása közül még sok lappanghat felfedezőre várva a korabeli újságokban. Ha csak néhányat is újra elolvassuk e művei közül, joggal fogalmazódhat meg bennünk a felismerés: Krúdy értett a gyermekek nyelvén. A hosszú, áradó, zsúfolt mondatok mestere ifjúsági műveiben példátlan egyszerűséggel, közvetlenséggel, ugyanakkor a tőle megszokott művészi igényvel, hangnemét, írásmódját megőrizve volt képes alkotni a gyermekek számára.

Krúdy ifjúsági- és meseíróként is rendhagyó jelenség volt. Változatos tematikájú és műfajú művek: állatmesék, eredetmondák, a népmesék világát idéző történetek,

¹ UDVARHELYI 1985. 7.

valamint a nemzeti múltunkat megelevenítő hosszabb-rövidebb elbeszélések kerültek ki tolla alól. Ezek rendre hűen alkalmazkodtak a gyermekek képzeletvilágához, meseigényéhez. Ébren tudták tartani a gyermekek érdeklődését mind különös cselekményükkel, az elbeszélte történet fordulataival, mind nyelvi eszközeivel, szókincsének gazdag, ám az ifjúsághoz válogatott tárával. Kis olvasói érezhették, Krúdy nem csupán közel áll hozzájuk, hanem valóban szereti őket, állapította meg Fényi András 1970-ben az ifjúság részére írt rövid Krúdy-életrajzában.²

Krúdyt erre szinte predesztinálta érzékeny lelki alkata s kiváltképp familiáris eredete. Meglehetősen népes családban nőtt fel elsősülöttként Nyíregyházán. Anyja, Csákányi Juliska, az elszegényedett hentesmester gyermeke szobalányként került a Krúdy-házba. Gyula fia után kilenc gyermeket szült, közülük három még csecsemőkorában meghalt. Csákányi Juliska és a szolgálók meséit szívesen hallgatta a legidősebb gyermek. Testvérei visszaemlékezései szerint anyjuk csillogó fantáziáját örökölhette a szülői tiltás ellenére újságíróvá, íróvá lett fiú.³

Krúdy gyermekkorát átszötte az anyjától és a „téliszürke vénék”, az idős emberek társaságában hallott mesék, történetek. „Az öreg emberek szebben mesélnek még a régi könyveknél is. Utóvégre a könyvek nem változnak, legföljebb a betűk fakulnak meg, és papirosuk elrongyolódik, de az emberek fantáziája szünet nélkül dolgozik” – vetette papírra *Öreg idő* című elbeszélésében.⁴ Az öreg emberek közül különösen hatott rá apai nagyanyja, a várpalotai származású Radics Mária. Különös egyéniségű, sokat olvasó nő volt. A legifjabb Krúdy Gyula tőle kapta az Ezeregyéjszaka meséit, amikor Podolinba indult tanulni cseregyerekként. A titokzatos és sokrétű mesegyűjtemény az utazó, tengerjáró Szindbád alakjával vallottan legkedvesebb olvasmánya lett s végigkísérte írói pályáján, de a gyermekek számára írt műveiben nem mutatkozik meg ennek mesélő hangja.

Radics Mária mintegy 25 évi házasság után elvált csapodár férjétől és a nyíregyházi családi funduson külön lakrészt építtetett magának. Amint sorra születtek a Krúdy gyermekek, a legidősebb unoka egyre inkább „mesemondó hangulatú” nagyanyjához került, majd fia kívánságára hosszabb ideig ő nevelte a kis Gyulát. Az apai szigorral szemben a nagyanya biztos oltalmat jelentett számára. Bensőséges, életet kísérő kapcsolat szövődött közöttük. A nagyanya hitt unokája tehetségében, védelmébe vette a pályaválasztása körül dúló harcok során.⁵ „Az én nagyanyám minden télen másképpen mesélte el az ő történeteit”, összekeverve a múltat a jelennel, a fantáziát a valósággal. Miután 1900. december 30-án meghalt Krúdy Gyula édesapja, Radics Mária konfliktus-

² FÉNYI 1970. 218–219.

³ FÉNYI 1970. 210: Krúdy keveset szól anyjáról, de egyik testvérének elbeszélése szerint „*Krúdy Gyula sosem lett volna az, ha nem Csákányi Julianna az édesanyja. Mert neki volt az a csillogó fantáziája [...] Mi mellette, tanult gyermekei elbújhattunk.*”

⁴ KRÚDY 1995. 5.

⁵ KATONA 1971. 28. és KRÚDY 2003. 366–367.

tusai felerősödtek megözvegyült menyével. Végül Várpalotára való visszaköltözése mellett döntött, már a következő évben vagy 1903-ban. A források nem egyértelműek erre vonatkozóan.⁶ Ugyanis Várpalotán élt fivére, János és sok emlék kötötte oda.

Unokája, ha csak tehetette, meglátogatta őket, s alakjukat sok elbeszélésében, regényében örökítette meg. Ezek közül legismertebb a *Palotai álmok*. Krúdy Radics Jánost is a jó mesélők közé sorolta. „*A Bakony közepén, a kis Várpalotán lakik két öreg ember; akikhez hébe-korban eljárók, ha már nagyon kifogytam a meséimből*” – fogalmazott⁷ az író.

Krúdy, bár nem élt szabályosnak nevezhető családi életet, mesélhetett gyermekeinek, illetve nyomtatásban megjelent meséi nekik is szóltak. Az 1899. december 27-én Spiegler Bella tárcaíróval, novellistával kötött házasságából rá egy évre született, fia Gyula, majd két lány: Ilona és Mária. Ugyan szállodába költözött tőlük, mégsem szakította meg a kapcsolatot velük. A maga különös módján szerette feleségét és gyermekeit.⁸ Ifjú apaként 1901-ben *Az aranybánya* című kétkötetes regénye mellett négy kötet ifjúsági írását adta közre, 1905-ben pedig 31 szépséges hangú, kicsiknek szóló mesét jelentetett meg. Rá három évre válogatott elbeszélései kötetében az *Öreg Filkóné* c. írásában így írt: „*A mesék megmaradnak*”. Igen, megmaradtak az emlékezetében, 1914-ben újabb elbeszéléskötetét adták ki *A víg ember bús meséi* címmel, benne a *Mese-mese* című írással. Rá négy évre *A legszebb mesekönyv az ifjúság számára* címmel olvashatták válogatását. A sort folytathatnánk, míg eljutunk Krúdy 1919-ben kötött második házasságához, az abból született imádott lányához, Zsuzsához, akinek szintén mesélhetett a regényes Margit-szigeti lakásukon majd Óbudán.⁹

A hálás utókor Krúdy meséiből több válogatást jelentetett meg. Közülük csak néhányat kiemelve: 1962-ben *Ki jár az erdőn?*, 1985-ben *Magyarország aranykertje* címmel a Móra Ferenc kiadótól Udvarhelyi Dénes válogatásával és előszavával. A legfrissebb pedig 2015-ben *Gyémántmesék* címmel került a kis olvasók elé a Holnap Kiadó jóvoltából.

A veszprémi püspök keletkezése

A veszprémiek számára meséi közül talán a legkedvesebb lehet az, amelynek *A veszprémi püspök* címet adta. Persze csak abban az esetben, ha az ismertté válik a helyiek körében. Ebben bízva tesszük közé ebben az írásban a mese szövegét is. Krúdy

⁶ KRÚDY 2003. 366.: 1900 körül; KATONA 1971. 28.: 1903.

⁷ Az *Öreg idő* című novellájának kezdőmondata.

⁸ Lásd: KRÚDY 2003. 11–36.

⁹ „*Kedves Zsuzsika, látom én, hogy már manapság is szereted a meséket, amikor csak én mesélgetnék néked hébe-korban a kis udvari szobában, amikor odakünn a hó esik*” – idézi édesapját a *Mesemondások Jókai Mórról* című műve előszavából. KRÚDY 2003b. 38.

írói pályája korai szakaszából származik ez a műve, 1901-ben vetette papírra. Az *Én Újságom* c. lapban jelent meg először a június 23-i számban. A képes, hetente megjelenő gyermeklap ekkor alig másfél esztendő, első száma 1899. december 18-án került az olvasókhoz. A Benedek Elek és Pósa Lajos által szerkesztett lap a hat-tíz-éves korosztálynak szólt, az óvodásoknak és a kisiskolásoknak. Színvonalas, modern gyermekújság volt, a szerkesztők számíthattak a kor nagy írói, így Jókai, Gárdonyi, Mikszáth és mások, az ifjúság számára szánt műveinek megjelentetésére. És a lapbeli publikációra kérték a fiatal írógeneráció tagjait – köztük Krúdyt – szinte rendszeres közlést biztosítottak nekik. Krúdy élt is ezzel a lehetőséggel, sok írása jelent meg ebben a közel fél évszázadig folyamatosan népszerű lapban.¹⁰

A *veszprémi püspök* című novellisztikus meséjének címadása nem lehet a véletlen műve. Ugyanis ebben az évben két testvéröccse, az 1886-ban született Ödön és a két évvel rá következő János kezdték meg tanulmányaikat a szülővárosuktól igencsak távoli Veszprémben. Felmerül a kérdés, miért éppen ebben a kisvárosban? Feltehetőleg az unokái sorsát szívén viselő nagyanya Várpalotára való visszaköltözése lehet az egyik ok. Radics Mária ekkor már elvált a férjétől, meghalt szeretett fia, Gyula édesapja és a menyével való kapcsolata is megromlott. Ráadásul két unokája, Ödön és János, bátyjukhoz, Gyulához hasonlóan nyughatatlan természetűek, kordába szoríthatatlanok, az átlagos életvitelre képtelenek voltak. A Krúdy Gyula dunántúliságát tanulmányában elemző Praznovszky Mihály jellemezte így őket, találóan fogalmazva. Miután Nyíregyházán „nem bírtak velük”, (különösen az „indulatos” Ödönnel veszekedett sokat az édesanyja, rá akarta kényszeríteni a tanulásra és a rendszeres életvitelre) nagyanyjuk tanácsára s talán segítségével felvételt nyertek a „nagy múltú és még nagyobb tekintélyű” veszprémi piarista gimnáziumba. Családjuk azzal a nem titkolható reményével, hogy ott majd megszeliidítik a kamasz fiúkat és a famíliához illő műveltségre tesznek szert.

A Krúdy fiúk 1901 ősztől diákjai az intézménynek. Ödön az ötödik osztály tanulója lett, az ötven diák egyike. Mint az iskolai értesítőből kitűnik, ismétlődően érkezett Veszprémbe, előzőleg Nyíregyházán nem sikerült elvégeznie ezt az osztályt. Veszprémben sem csatlakozott az eminensek közé. Egyedül tornából kapott jelest, egy erős testfelépítésű Krúdy fiú számára ez természetes lehetett. Magatartását közepesre minősítették, a többi érdemjegye is „katasztrófális” volt, németből, latinból és történelemből meg is buktatták. A következő tanévet már nem Veszprémben kezdte, elköltözött a városból. Öccse, János az 1901–1902-es tanévben a negyedik osztály tanulója. Érdemjegyei alapján a közepesek sorába tartozott. Ugyan magaviseletből, tornából és vallástánból jelest kapott az év végén, de a többi jegye inkább elégséges.

¹⁰ Wikipédia: Az *Én Újságom* szócikk. https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_%C3%89n_%C3%9Aj-s%C3%A1gom_Letöltés_ideje:_2020._ápr._30.

Ödönhöz hasonlóan nem került el a bukást. Viszont nem három tantárgyból, csupán németből találták igencsak kevésnek a tudását. A pótvizsgát sikerrel tette le, így maradt Veszprémben. Az ötödik osztály névsorában lelhetjük fel a nevét az új, 1902–1903-dik tanévben. Ekkor már jobban tanul, ennek ellenére az átlagosak sorát gyarapítja. Az év végén magyar irodalomból, rajzból, tornából és vallástanból jeles osztályzatot kap, a többi érdemjegye hármás és kettes. Viszont nem volt elégtelen osztályzata. A következő tanévben a hatodik osztályt így könnyebben kezdhette. Azonban nem javított eredményein, három tárgyból (magyar irodalomból, vallástanból és természetesen tornából) kapott jelest, a többi jegye a tőle megszokott közepes átlagú. Az év végén, azaz 1904-ben kiiratkozott a gimnáziumból, el is költözött Veszprémből.¹¹

Krúdy talán elkísérte testvéreit 1901-ben a veszprémi iskolakezdesre és bizonyára többször meglátogatta őket,¹² mint nagyanyját Várpalotán.¹³ Erre vonatkozóan konkrét adataink sajnos nincsenek, ellenben irodalmi utalásokra bukkanhatunk Krúdy némely művében, különösen az *Utazások a Vörös postakocsin* című regényében. Kétségtelenül ismerte a várost, a városkép meghatározó elemeit, személyeit ismerhetjük fel írásaiban. De ez a témakör túlmutat a jelen vizsgálódáson, önálló kutatást és feldolgozást érdemel(ne).

Nyilvánvaló, hogy Krúdy a mese alapjául szolgáló történetet sem Veszprémben tanuló testvéreitől, sem más helyitől nem hallhatta, ugyanis nincs helyi valóságalapja. Mondaként sem ismert sem a városban, sem a vidéken. Aligha feltételezhető, hogy Radics Mária mesélte volna unokájának gyermekkorában vagy „régibebek” elbeszéléséből ered. Inkább arra gyanakodhatunk, hogy a piarista gimnázium veszprémi helye, a vár a püspöki székhellyel adhatott inspirációt az író számára meséje címadásához. S nem lehet véletlen az írás keletkezésének ideje, amikor Krúdy két testvére – nyár lévén – ugyan még nem kezdte meg tanulmányait a piaristák várbeli iskolájában, ellenben a család már dönthetett iskolaváltásukról, veszprémi diákká válásukról.

Krúdy Gyula *A veszprémi püspök* című meséjét valószínűleg kevés veszprémi olvashatta a megjelenés évében. Ha olvasta is, az nem vált igazán ismertté. 1985-ben a *Magyarország aranykertje* című Krúdy mesekötetben tették közzé a történelmi elbeszélések közé sorolva. 1996-ban pedig veszprémi kiadó, a Prospektus GM Nyomda, pontosabban annak vezetője, Szentendrei Zoltán mecenatúrájaként jelenhetett meg a

¹¹ PRAZNOVSZKY 2006. 648–649. Ödönről még VOTISKY 2003. 374–375.: „Ő öt gimnáziumot végzett Veszprémben a piaristáknál és ötödik gimnazista korában azt mondta, hogy nem tanul tovább. Győrben volt felsőipari szakiskola és Győrbe ment végezni...”

¹² Erre utalhatnak Krúdy: Veszprémi hangulat című írásának első mondatai: „Egyszer Veszprémben jártam [...] Dél volt, ünnepnap volt, diákok sétáltak a piacon, és a toronyban méltóságteljesen kongott egy harang. Az öcsémet kerestem itt, aki diák volt és kosztban lakott valahol valamerre. Egy diákot megszólítottam, véletlenül a barátját, aki szívesen ajánlkozott, hogy elvezet a kosztos-házhoz. – A városban lakik. Rozsoséknál.” Idézi a Veszprémi Szemle

¹³ Krúdy és Várpalota kapcsolatáról: SZÍJ 1964; PRAZNOVSZKY 1987; ÁCS 1996. 89–90.

Krúdy-kiskönyvtár sorozat ötödik kötetében. A három elbeszélést tartalmazó, *Pogányok a Bakonyban* címet viselő kötetet a nyomda ajándékként készítette a Veszprém megyei általános iskolások számára. A sorozatot szerkesztő Praznovszky Mihály az utószóban így írt, rögvest tegyük hozzá, joggal: *A veszprémi püspök-ről: „...nincs semmi történelmi magja, senki ne is keresse. Miklós nevű püspök sem élt Károly Róbert uralkodása idején Veszprémben, talán Meskóról lehet szó, mert ilyen nevű püspököt ismernek a krónikák – de, hogy mint alakult a gyermekkor, az már az írói fantázia dolga.”*¹⁴ S a mese 110 évvel az első megjelenés után ismét bekerült egy gyermekkönyvbe. T. Aszódi Éva és Tényi Katalin gondozásában adták ki *Olvasókönyv Krúdy Gyula műveiből* cím alatt.

Hitünk szerint a felnőtt olvasóközönség, a *Veszprémi Szemle* hívei számára sem érdektelen Krúdy elbeszélése, meséje, ezért teljes szövegét az alábbiakban közöljük.¹⁵

A veszprémi püspök

Róbert Károly idejében Visegrádon lakott a magyar király udvara. A királyi kastély a regényes tájon, a kanyargó Duna mentén ma már csak romjaiban van meg, ám a régi krónikákból tudjuk, hogy gyönyörű volt ez a várpalota, olyan gyönyörű, hogy látására messzi földről eljöttek az emberek.

Nemrégiben Visegrádon jártam, és megnéztem a történelmi emlékü romokat. Elmerengtet a lelkem a múlton.

Elmerengtet a lelkem, és képzeletemben fölmerült a hajdani nagy királyok dicsősége. Az Anjou-házból származó királyok, így: Róbert Károly és fia, Nagy Lajos idejében olyan hatalmas volt országunk, amint azután csak Korvin Mátyás idejében. Három tenger mosta Magyarország határait, és olyan hatalmas volt a magyar királynak, mint egyiknek se a világ többi királyai közül.

A hatalommal együtt járt a gazdagság és a világraszóló pompa.

Ebben a fényes és pompás királyi udvarban élt egy kisfiú, név szerint: Miklós.

Miklós árva fiú volt. Az édesapja háborúban elesett, édesanyja pedig utánahalt bújában. A király akkor azt mondta, hogy gondoskodik ő az árva fiúról addig, amíg embrenyi emberré lesz. Akkor majd beállhat katonának.

Igen ám, de a királynak sok a gondja. Különösen sok gondja volt Róbert Károly királynak. Folytonos háború és baj volt országában. A főurak egymás között háborúztak, a király alig győzött köztük rendet tartani.

¹⁴ PRAZNOVSZKY 1996. 30–31.

¹⁵ A mese szövegét Krúdy Gyula: *Magyarország aranykertje* című kötetéből vettük át. Budapest, 1985. 14–16.

A király reggeltől estig nem csinált egyebet, mint folytonosan igazságot tett a pártoskodók között.

Így bizony nem lehet csudálni, ha a kis Miklósra nem sok ideje maradt a királynak. Sőt, egészen megfélemezett róla. Miklós a kastély mögött, a királyi disznópásztornál lakott.

Ezt a disznópásztort Kopogónak hívták, és roppant mérges ember volt. A kis Miklós segített Kopogónak a disznók őrzésében, és jaj volt neki, ha nem vigyázott eléggé a kondára. Kopogó rendesen aludt, a kalapját arcára borítva, Miklós pedig a gyepen ült, és elnézte azt a fényes nagy kastélyt, ahol az ő második apja lakott, a király.

Történt egyszer, hogy a disznók elszéledtek. Hiába terelgette a disznókat Miklós, azok csak futottak az erdő felé. Miklós persze utánuk. Hátra se mert nézni. Hátha fölébred Kopogó. Akkor bizonyosan azt teszi, amivel már régen fenyegeti, hogy szíjat hasít a hátából.

Miklós tehát futott az erdőbe, de a disznókat már nem találta. Szaladt, szaladt, egyszer csak egy fényes ruhájú lovassal találkozott. A lovasnak sólyommadár ült a karján.

– Bácsi – kiáltotta Miklós –, nem látta erre a király disznóit?

– Nem láttam – felelt a lovas. – Hát te ki vagy fiam?

– Én a király fia voltam eddig, hanem most már a halál fia vagyok, mert Kopogó elpusztít, ha a disznók elvesztek – szólt a kis Miklós lihegve, és tovább akart futni a disznók keresésére.

– Megállj – mondta a fényes ruhájú lovas. – hátha nem bánt Kopogó...

– Jaj, bácsi, ha így beszél, akkor maga nem ismeri Kopogót. Rettentő kegyetlen ember az!

A lovas mosolygott Miklós feleletein.

– Hát aztán, fiam – kérde –, mondd meg azt nekem, hogy mit csinál most királyi apád?

– Nem tudom, mert én sohase látom.

– Ej, dehogynem látod – mondá nevetve a lovas. – Én vagyok a király.

A kis Miklós erre nagyon megijedt. No hiszen, lesz most haddelhadd. Majd kikap a királytól, amiért a disznókat elveszítette.

De bizony a király nem haragudott egy cseppet se. Hiszen volt neki sok disznója.

Kürtjébe fűtt, és a kürtszóra az erdőből fényes ruhájú vadászok jöttek elő.

A király elbeszélte a vadászoknak Miklós történetét. Aztán hozzátette:

– Lássátok urak, így van az, ha a királynak sok gondot okoznak a nagyurak, a király gyermekei akkor disznót őriznek. Hanem jóváteszem hibámat. Gondolni fogok ezentúl az árva gyermekekkel, hisz én vagyok az apjuk.

Miklós ezután nem lakott többet Kopogónál, hanem a palotában. Mikor felnőtt, igen okos, tudományos ember lett, és a király veszprémi püspöknek tette.

Ha Róbert Károly király korából olvastok Miklós veszprémi püspökről, tudjátok meg, hogy a híres főpapnak ez volt a története.

Király és a disznópásztor-népmesei elemek a történetben

A Krúdy írás olvasójának rögtön olyan érzése támadhat, az író népmesét dolgoz fel, s azt némi történelmi háttérrel kerekíti. A disznópásztorból lett püspök, mint alap-történet, ismert lehetett a korban, főleg a székelyek körében. Újabban Szentes Ágnes és Barcza Dániel publikálták a *Kacagó Erdély* címmel 2016-ban megjelent kötetükben. A székely észjárás, bölcsességet és furfangot tükröző tréfás adomák és mesék gyűjteményét felnőtteknek szánták. Az általuk közölt mesében a körútját járó püspök a mezőn találkozott és beszélgetett az okos disznópásztor fiúcskával, akit elvitt magával, felöltöztetett és taníttatott, lekipásztor lett belőle. A jótevő püspök halála után pedig ő lett az utód, azaz püspöki rangra emelkedett. Hogy Krúdy hallhatta-e ezt vagy egyéb forrásból merített, ma már kideríthetetlen. De a népmesei íz kétségtelenül adott.

A királyi disznópásztor, Kopogó nevének eredetét Varga Tibor László levéltáros fejtette meg. Szerinte egy köznévből, pontosabban egy tánc mozdulati eleméből kreált tulajdonnevet Krúdy. Az a kanásztánra utal, amit a XIX. századi leírások szerint „kopogós ritmusban” lejtettek élénk mozdulatokkal s kurjantásokkal kísérvé. Egyébiránt Krúdy Kopogója, mint olvashatták, nem volt táncos alkat. Inkább aludni szeretett, kalapját az arcára borítva.

Történelmi hűség-hűtlenség: a levéltáros olvasata

Az *Én Újságom* című képes gyermeklap hasábjain jelent meg a címben említett szerzőnek a meséje, 1901. június 23-án. Később Udvarhelyi Dénes szerkesztésében 1985-ben Krúdy Gyula: *Magyarország aranykertje* című kötetben, és kereken 110 év után T. Aszódi Éva és Tényi Katalin gondozásában *Olvasókönyv Krúdy Gyula műveiből* című gyermekkönyvben. Az elmúlt egy évszázad bizonyította, hogy egy színvonalas, magas irodalmi mércéjű és maradandó mű született. Térben és időben elhelyezve a nevesített szereplőket, a gyermekek csodálkozva hallgatják az elbeszélést a felnőttek, pedig félrenézően mosolyognak, mert igazi veszprémi történet. Krúdy ismerte a Bakony lábánál élő emberek lelkivilágát, ami talán a mai napig nem változott. Példa erre a veszprémi „studium generale” kapcsán felmerülő elméletek és tények¹⁶, a „Veszprém a királynék városa” turisztikai szlogen,¹⁷ illetve

¹⁶ Tények tekintetében: BÉKEFI 1896. 310–337. Legújabbban: SOLYMOSI 2012. 44–60.

¹⁷ UZSOKI 1993. 4–9. Veszprém város az Európa Kulturális Fővárosa cím elnyerése benyújtott és elnyert pályázatában szerepel már a „Királynők földje” szókapcsolat (Veszprém pályázó város 2023 Európa Kulturális Fővárosa. Veszprém, [É.N.]. 49.), ami a nyertes arculati terv egyik változatának szerves részévé vált.

Veszprémben, egy időben – szinte azonos időintervallumban – két helyen őrzött Szent Korona.¹⁸

A mese tömör változatban így hangzik: Róbert Károly király egy árván maradt fiúgyermeket, Miklóst örökbe fogadott, és királyi teendői mellett elfeledkezve róla, Kopogó királyi disznópásztor szolgálatában tevékenykedett, újabb találkozásukig.

A mesében megnevezett Róbert Károly király Magyarországon nem uralkodott. A szerző I. Károly királyra gondolt, aki királyi hatalmát 1301-től számította és haláláig, 1342-ig uralkodott. Carobertó-nak Apuliában becézték még gyermekkorában, és innen ered későbbi Károly Róbert elnevezése. Magyarországon életében, és egészen a XIX. századig Károly királynak nevezték. A XIX. századi történeti irodalomban kezdték el használni a Károly Róbert formulát, hogy megkülönböztessék az Anjou-ház nápolyi dinasztiaalapítójától, I. Károly szicíliai királytól (1266–1282).¹⁹ Hasonlóan I. Károly magyar királyhoz, fiát a kortársak Lajos királynak nevezték, és csak az utókor aggatta rá a „Nagy” jelzőt,²⁰ akárcsak „Könyves” Kálmán király esetében.

Az író a dicső magyar múltat felelevenítve megemlékezett egy másik királyról, Korvin Mátyásról, akinek az idejében olyan nagy volt az ország, mint I. Lajos király korában. Itt ismét a legendák világa tárul fel. Antonio Bonfini dolgozta ki a Hunyadiak hollós címeréből kiindulva, hogy a családnak római gyökerei vannak és Valerius Messala Corvinus-nak a leszármazottjai. Valójában a Hunyadi család román eredetű volt.²¹ Nagy Lajos király uralkodása alatt – a romantikus korban elterjedt nézet szerint – „három tenger vize mosta Magyarország” partjait. Ez a gondolat egy adott kor viszonyainak múltba való visszavetítését, a keresett – de sosem létezett – „harmonikus aranykor”

http://2023veszprem.hu/app/uploads/2019/10/VEB_2023_palyazati-anyag_Ragyogj-Veszprem-Balaton-co.pdf (Letöltés napja 2020. február 11.) A másik változat „A királynék városa” szókapcsolatra épít http://veszprembalaton2023.hu/app/uploads/2019/10/VEB_2023_palyazati-anyag_Ragyogj-Veszprem-Balaton-.pdf (Letöltés napja 2020. febr. 11.). „A királynők földje” történeti kontextusban értelmezhetetlen, mert mindössze Anjou Mária (1382–1385) és Mária Terézia (1740–1780) voltak királynők a magyar történelemben. Jelenlegi tudásunk szerint az Árpád-korban közel kétszáz királynéi birtok volt szerte az országban. A birtokok eloszlása döntően a veszprémi egyházmegye területére esett. ZSOLDOS 2005. 30. Hangsúlyozandó, hogy a veszprémi egyházmegyére és nem a veszprémi ispánság területén helyezkedtek el ezek a birtokok. A XV. századra és XVI. század elejére azonban ezen a területen a királynéi birtokok elenyésző váltak. CSÁNKI 1897. passim. és ENGEL 2001.

¹⁸ I. Jelenleg: Veszprém Jókai Mór utca 31., belterület hrsz. 710. „Ebben az épületben őrizték a magyar Szent Koronát és Szent Jobbot 1944. 11. 05-től 1944. 12. 08-ig.” (1930-as években Veszprém, Jókai Mór utca 31–39. Tulajdonos: Magyar Nemzeti Bank.) 2. Veszprém, belterület hrsz. 711. (Területhez tartozó épületen nincs utcaszám feltüntetve.) „Itt őrizték a magyar Szent Koronát és a Szent Jobbot 1944 (sic!) Nov. (sic!) 6 (sic!) és Dec. (sic!) 6 (sic!) között.”. (1936 után az adott falszakasz, Veszprém Jókai Mór utca 41. Tulajdonos: Husvéth Lajosné.)

¹⁹ CSUKOVITS 2012. 7–8.

²⁰ „Nagy” jelzőt halála után egy külföldi szerző használta először. ENGEL 2001. 138.

²¹ KUBINYI 2001. 8.

utáni vágyálmot tükrözi. Ez a három tenger az Adriai-tenger, mely Horvátország és Dalmácia partja révén valóban a Magyar Királysághoz tartozott; a Fekete-tenger, melylyel az a Moldva volt határos, amely nem tartozott a királysághoz és a vazallusi státusza is kérdéses; a harmadik pedig a Balti-tenger, amelyhez Lengyelország csak 1466-ban tehát egy évszázaddal I. Lajos uralkodása után tudott tengeri kijáratot szerezni, addig nem volt azzal határos.²² I. Lajos király alatt fennálló lengyel–magyar perszónálunió (1370–1382) a magyar főuraknak eléggé tetszetős volt, szemben a lengyelekkel, akik kevésbé örültek neki. Krakóban a lengyelek pogromszerű tömeges mészárlást követtek el Erzsébet anyakirályné kísérete ellen, ahol több mint másfélszáz magyart gyilkoltak le.²³ A közös történelem egyéb konfliktusai később a feledés homályába merültek. Számtalan példa bizonyítja ezt és talán az egyik legszemléletesebb példája az 1939. március 18-i Magyar–Lengyel Baráti Találkozó az Uzsoki-hágónál, ahol lengyel és magyar katonák talpas üveg pohárból vörösborozgattak.²⁴

A királyi székhelyt, az udvart Krúdy Visegrádra helyezte. Valójában I. Károly csak 1323-ban tette át székhelyét Temesvárról Visegrádra, amikor a tartományurakkal való küzdelme olyan pontra jutott, hogy királyi hatalmát többé nem veszélyeztették. Nem a festői táj okán választotta I. Károly Visegrádot, hanem Buda városa ellen érzett ellen-szenve miatt. Buda 1302-ben Vencel királyt támogatta olyan elszánt erővel, hogy ettől az évtől pápai átok alatt állt. Mivel Károly király ellen ekkora gyűlölettel viseltettek, 1307-ben a várost megfosztotta önkormányzatiságától és közel ötven év múlva nyerték vissza e szabadságjogukat.²⁵

Ki lehetett a fogadott fiú Miklós, és neve honnan eredhet? Nem tudjuk. A keresztnév alaki párhuzamossága alapján, először akár Ilosvay útján fennmaradt Arany János Toldija tűnik könnyű magyaráztatnak, hiszen az irodalom világában a királyuk mindkettőjünkkel paraszti munka közben találkozott. A másik eshetőség lehet Bornemisza Péter nyomán fennmaradt Királyfia Kis Miklós mesei, mondai neve,²⁶ de a véletlen névválasztásnak is ugyanilyen eshetősége van.

A veszprémi egyházmegye történetében ugyanis Miklós nevű megyéspüspök nem fordult elő. Formailag hasonlít a neve Piast Meskó veszprémi püspökre²⁷ (1335–1344), azonban a név magyar megfelelője a Mihály. Meskó püspök testvére volt Piast Boleszló esztergomi érseknek (1322–1328) és I. Károly király második feleségének, Máriának, így a királlyal sógorsági kapcsolatban állt. A királyné 1318 nyarán bekövetkezett

²² ENGEL 1990. 298–299., vö. ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI 1998. 92.

²³ ENGEL 2001a. 145.

²⁴ Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Gyűjtemények, Reprodukciók, Képeslapok 2. doboz, Uzsok.

²⁵ ENGEL 2001a. 115–116.

²⁶ SZILÁDY 1873. 66–67., 148–151. TARNÓC 1967. 296–300.

²⁷ ENGEL 1996. 77.

halála után a rokoni kapcsolat nem szakadt meg, mert I. Károly negyedik feleségével, Erzsébettel is (mai szemmel igen távoli) vérségi kapcsolatban állt, mivel mindketten a Piast uralkodó család tagjai voltak.²⁸ Számon tartották rokoni kapcsolatukat, melyet írásban is megörökítették. Erzsébet királyné atyánkfianak szőlította a püspököt, Meskó pedig nővérnek a királynét.²⁹ Holott az első közös ősük közel kétszáz évvel korábban élt, III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelem volt (1102–1138).³⁰ A magyar történelemhez is szervesen kapcsolódik a fejedelem, hiszen a megkoronázott Kálmán király trónjára igényt tartó Álmos herceget fegyveresen is támogatta.³¹ A leírtak alapján kitűnik, hogy Meskó püspök nemesi és ráadásul idegen származású volt, tehát Miklós árva gyermek és Piast Meskó esetleges azonosítása elvetendő.

A disznópásztort, aki alatt Miklós szolgált, Kopogónak nevezte el Krúdy Gyula. Egy köznévből, pontosabban egy tánc mozdulati eleméből kreált tulajdonnevet. A mesében szereplő nevek közül talán ennek a legegyszerűbb a megfejtése. A kanásztáncot a XIX. századi leírások szerint „kopogós ritmusban lejtik élénk mozdulatokkal s kurgongatásokkal kísérvé”.³²

Míg a történetírás számára a XVI. és XVIII. század között I. Károly alakja elhomályosult,³³ addig a történeti népmondák között nem. Figyelemre méltó, hogy I. Károly (és Ottó) királyról közel annyi monda maradt fenn, mint I. Lajos és Zsigmond királyokról, vagy Hunyadi Jánosról.³⁴ Az utóbbival még ismert egy közös motívumú történet is. A Balkánon vívott háborúban mindkettőjük életét egy-egy lovagjukkal történő páncélcseré mentette meg. A Képes Krónika szerint I. Károly király Dénes fia Dezsővel cserélt fegyverzetet 1330-ban Posedánál,³⁵ a vlachok elleni csatában. Ez a ruhacsere régi mesemotívum, jelen esetben azonban valóban megtörténhetett. Hunyadi János az oszmánok elleni háború során 1442-ben Szebennél megvívott csatában Kemény Simonnal cserélt páncélt. A két történet között ok-okozati összefüggés nincs, azonban analógiát fel lehet fedezni.

Krúdy meséjében I. Károly az igazságosztó király szerepét veszi fel: „*folytonosan igazságot tett a pártoskodók között*”. Ezzel a szemben Mátyás király idejében éppen fiát, I. Lajos királyt tartották „igazságosztó királynak”.³⁶ A XVI. századi emberek és a mai kor pedig éppen Mátyást tartja „az igazságosnak”, melyet ő maga a kor szokásához híven terjesztett önmagáról, illetve a halála utáni zavaros időkben Mátyás uralkodása

²⁸ PÓR 1892. 232–236., és KRISTÓ 2005. 14–28.

²⁹ GÁRDONYI 1915. 71–72.

³⁰ ENGEL 1994. 545., 547–549.

³¹ BOLLÓK 2004.

³² Kanász-tánc. In: *A Pallas nagy lexikona*. X. kötet. Budapest, 1895. 97.

³³ ENGEL 2001a.108., 119–120. CSUKOVITS 2012. 123–126., 129–130.

³⁴ SZENDREY 1926. 79–81.

³⁵ BOLLÓK 2004.

³⁶ KUBINYI 2001. 142.

megszépült.³⁷ I. Károlyról a kortársak egyöntetűen elismerték, hogy mint a személyisége, mint az uralkodása, valamint tevékenysége példa nélküli. A firenzei Giovanni Villani 1342-ben így jellemezte az elhunyt uralkodót „*nagy tehetségű és derekas uralkodó volt. Három fia maradt...*”.³⁸ Egy évtizeddel később a Zágrábi krónikában ez olvasható: „*És végül hatalmas lett, és megbékélt országban fejezte be életét, három fiút hagyva hátra*”.³⁹ Az egymástól független források két középkori királyi feladat teljesítését emelik ki: az ország lakosai számára békét teremtett, és fiú utódot hagyott maga után a királyság vezetésére. Uralkodóként és családfőként is teljesítette a kötelességét. Kétszáz év múltán is megmaradt dicsősége, mert a Knauz-krónikában ezt jegyezték fel: „*a legkiválóbb királyok közé kell számlálnunk*”.⁴⁰ Uralkodására egyetlen sötét folt esett, az úgynevezett Záh Felicián-féle merénylet, amely után példátlan módon az egész Záh nemzetséget harmadízig kiirtotta a király, a bárók, prelátusok, előkelők teljes egyetértésével. Mi volt az oka a merényletnek és ennek a kegyetlen bosszúnak, ma már kideríthetetlen. Az ítéletlevél szerint a merénylet oka Záh Felicián túlkapásai voltak, ami miatt a király tisztségeitől megfosztotta. Az 1340-es években, Itáliában terjedt el a szóbeszéd, hogy valójában Erzsébet királyné testvére Kázmér lengyel herceg elcsábította Záh Klárát, és a lány apja ezért állt bosszút. Ez a változat Heinrich von Mügeln, valamint a lengyel Długoss krónikás írásában maradt fenn. A XVI. században már Istvánffy Miklósnál azt olvashatjuk, hogy a kerítőnő szerepét Erzsébet királyné játszotta.⁴¹ Mindenesetre a későbbi utókorban,⁴² és a kortársakban a merénylet és a vérbosszú mély megdöbbenést váltott ki. A *Képes Krónika* szerzője az esett után a kegyetlenségre utalva ezt írja: „*szerecsse ezután elfordítva elköszönt tőle, és hátat fordított neki; mert mindenünnen háborúság támadt*”.⁴³ Szerves folytatásként ismertette a fentebb említett posedai vereséget, mintegy büntetést a könyörtelen tette.

I. Károlyhoz hasonlóan Mátyás királyról való történeti emlékezet is rendkívül változékony. Mátyás uralkodása alatt a kortársak és alattvalók véleménye szöges ellentétben állt a mai képpel. Az 1467-es felkelést a felségjogon szedett adók átnevezése is okozta. A kamara haszna adót királyi kincstári adónak, a harmincadot pedig koronavámnak keresztelték át. Így a korábban kapott adómentességek ezekre az adónemekre nem voltak érvényesek, illetve Erdélyben a háborús készültség miatt a kamara haszna adót nem szedték, de most más jogcímen ott is elkezdtek behajtani az új adófajtát. Országos lázadást tört ki, azonban a királyi propaganda csak Erdélyre korlátozta a

³⁷ Uo.

³⁸ CSUKOVITS 2012. 129.

³⁹ Uo.

⁴⁰ KULCSÁR 2007.

⁴¹ CSUKOVITS 2012. 123–126.

⁴² Arany János: *Zách Klára*

⁴³ BOLLÓK 2004. 208. c. és jegyzetei.

felkelés kiterjedtségét. A lázadó nagyurakat a király nem büntette meg, azonban az erdélyi nemeseket, a székely és szász előkelőket „*bestiális kegyetlenséggel végeztette ki*”.⁴⁴ A négy évvel későbbi Vitéz János-féle összeesküvésben is jelentős szerepet játszott Mátyás uralkodásával és politikai tetteivel való elégedetlenség. 1471-es lázadás után Mátyás a királyi hatalmat a királyi tanácson belüli egyensúlypolitikával szilárdította meg. Uralkodása utolsó fél évtizedében teljhatalommal regnált, azonban Philippe de Commines szerint kegyetlen volt és mindenki félt tőle.⁴⁵ A saját korában kialakult negatív képet a propaganda eszközével ellensúlyozta, például Janus Pannonius munkásságát, a *Thuróczy krónika* kiadását részben ezért támogatta.

A középkori magyar királyok közül ő az egyetlen, akiről életében egy krónika kritikai felhanggal írt. A Dubnici krónika befejező része kimondottan Mátyás-ellenes,⁴⁶ a korszak politikailag nem támogató rétegének gondolatait, vélekedését és bírálatát fogalmazta meg. A Mátyás uralkodása alatti legfőbb kritikák összefoglalóan ezek voltak: jogtalanul vetett ki és hajtott be adókat; a környező országokban háborúzott miközben a török dúlta az országot, ami miatt az emberek nem vetettek-arattak, a portyázástól érintett területekről elköltöztek, és az ország déli része teljesen elnéptelenedett.⁴⁷ A közvélekedés későbbi gyökeres átalakulása két okra vezethető vissza: egyrészt a Mátyás király által tudatosan használt propaganda eszközökre, másrészt a halála után bekövetkezett zűrzavaros időszakra.⁴⁸

A leírtakból kiviláglik, hogy sem a személyek, sem a helyszínek a tényekkel nem egyeznek meg. Mégis mi lehet ennek a rövid két oldalas műmesének a valóságalapja?

Kitágítva az értelmezési keret horizontját arra, hogy a meséken kívül a mondák, a regék és az eposzok nemzedékről-nemzedékre hogyan hagyományozódnak – az írott és képi formáktól eltekintve –, akkor Krúdy idejében még elevenen élő szóbeliség kapja a legnagyobb hangsúlyt. Jelentősége ennek a közlési formának Európában a XX. század első felében sem ment feledésbe. Egy hatvanéves, írástudatlan, szerb énekmondó 1934-ben Milman Parry kérésére előadott egy Odüsszia hosszúságú költeményt.⁴⁹ Krúdy ebben a közegben nőtt fel, élt és alkotott. Nem állt tőle messze a mese világa, és a magyar, valamint a világirodalom (horizontális és vertikális ismerete) sem. A mesében egyben tetten érhető egy idealizált hőskor, a király és ezzel együtt az ország államformájának kétség nélküli tisztelete, valamint az időtényezőktől független reális kép. Utóbbiban megjelennek egyrészt érintőlegesen a XIV. század eleji főúri harcok és ezzel párhuzamosan az alsóbb néprétegek nyomora, másrészt a XIX.

⁴⁴ KUBINYI 2007. 90.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ DOMANOVSKY 1899. 437–451.

⁴⁷ Uo. 439–440., 445.

⁴⁸ E kettő még ma is érezteti hatását.

⁴⁹ FINLEY 1980. 32.

századi magyar társadalom nagy részét érintő szegénység. Miklósról az első tulajdonos, amit Krúdy leír: „Miklós árva fiú volt.” Az ókori keleti jogalkotásban, irodalomban és felfogásban, majd ennek nyomán a zsidó, keresztény és muszlim világban az „özvegyek és árvák” szókapcsolat az elsődleges jelentéstartalom túl a társadalom legelesettebb rétegét jelentette. Ebből a helyzetből emeli ki a király Miklóst, és teszi meg veszprémi püspöknek.

A mesében keveredik az egyetemes és magyar kultúra írásbeli, valamint szóbeli öröksége, Krúdy gondolatvilágának dimenziójában. Önmagában az adatok és egyes kiragadott elemek tekintetében ez az elbeszélés csak egy pejoratív értelemben vett mese. Holisztikus szemlélettel tekintve azonban egy igazi mese, mert egyetemes emberi értékekről szól, élethelyzetekre megoldást talál, iránymutatást, bátorítást és erőt ad.

Végezetül: jelenlegi tudásunk szerint disznópásztorból veszprémi püspök nem lett, azonban római igen.⁵⁰

S másként nem is zárhatnánk ezt az írást Krúdy Gyula veszprémi püspökéről: *Aki nem hiszi, járjon utána...*

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Pallas nagy lexikona. X. kötet. Budapest. 1895. 97.

ÁCS Anna (1996): A Bakony és Balaton Krúdy írásaiban. *Irodalomismeret*, 1996. szeptember. 85–90.

BÉKEFI Remig (1896): Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése II. *Századok* 30. 310–337.

BOLLÓK János (ford.) (2004): *Képes Krónika*. A fordítást gondozta és a jegyzeteket készítette Szovák Kornél – Veszprémy László. Az utószót írta, a függeléket és az irodalomjegyzéket összeállította Szovák Kornél. Budapest.

CSÁNKI Dezső (1897): *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III.* Budapest.

CSUKOVITS Enikő (2012): *Az Anjouk Magyarországon. I. I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Budapest.

DOMANOVSKY Sándor (1899): A dubniczi krónika. *Századok* 33. 437–451.

ENGEL Pál (1990): *Beilleszkedés Európába kezdetektől 1440-ig*. Budapest.

ENGEL Pál (1994): *Piastok*. Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula. Budapest. 545., 547–549.

⁵⁰ MEDVIGY 1991. passim

- ENGEL Pál (1996): *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I. Budapest. 77.
- ENGEL Pál–KRISTÓ Gyula–KUBINYI András (1998): *Magyarország története 1301–1526*. Budapest.
- ENGEL Pál (2001): *Magyarország a középkor végén*. CD-ROM. Budapest.
- ENGEL Pál (2001a): *Szent István birodalma*. Budapest. Sorozatcím: História Könyvtár. Monográfiák 17.
- FÉNYI András (1970): *Krúdy Gyula*. In: Balázs Mihály – Fényi András – Hegedűs András (szerk.): Írók, képek. Budapest. 209–219.
- FINLEY, Moses I (1980): *Odüsszeusz világa*. Budapest.
- GÁRDONYI Albert (1915): A magyar királyné udvari kancelláriája az Anjouk alatt. *Turul* 33. 71–72.
- GEDÉNYI Mihály (1978): *Krúdy Gyula (bibliográfia)* Budapest.
- KATONA Béla (1971): *Krúdy Gyula pályakezdése*. Budapest.
- KRISTÓ Gyula (2005): Károly Róbert családja. *Aetas* 20/4. szám 14–28.
- KUBINYI András (2001): *Mátyás király*. Budapest. (Tudomány, Egyetem.)
- KUBINYI András (2007): Hunyadi Mátyás, a személyiség és a király. *Aetas* 22/3. szám. 83–100.
- KULCSÁR Péter (vál. és ford.) (2007): *Krónikánk magyarul. III/2*. 64. Budapest. (Történelmi források).
- KRÚDY Gyula (1957): Veszprémi hangulat. *Veszprémi Szemle*, 1957/1., 36.
- KRÚDY Gyula (1985): *Magyarország aranykerije*. A kötetet válogatta és szerkesztette: UDVARHELYI Dénes. Budapest.
- KRÚDY Gyula (1995): *A betyárok országútján*. Szerkesztette: PRAZNOVSZKY Mihály. Veszprém, 1995
- KRÚDY Gyula (1996): *Pogányok a Bakonyban*. Szerkesztette: PRAZNOVSZKY Mihály. Veszprém.
- KRÚDY Mária (2003): *Az első család*. In: Krúdy világa. Szerkesztette: TÓBIÁS Áron. Budapest. 11–36
- KRÚDY Mária (2003a): *Naplójegyzet*. In: Krúdy világa. Szerkesztette: TÓBIÁS Áron. Budapest. 359–367.
- KRÚDY Zsuzsa (2003b): *A második család*. In: Krúdy világa. Szerkesztette: TÓBIÁS Áron. Budapest. 37–55
- MEDVIGY Mihály (1991): *Pápa életpályák*. Budapest.
- PÓR Antal (1892): A Piasztoz és a magyar Anjouk közötti rokonság. *Századok* 26. 232–236.
- PRAZNOVSZKY Mihály (2006): Adalékok Krúdy dunántúliságához. *Irodalomtörténet* 2006/4. 645–652.
- PRAZNOVSZKY Mihály (1996): *Három elbeszélés a gyermekeknek (és a felnőtteknek...)* In: Krúdy Gyula: *Pogányok a Bakonyban*. Szerkesztette: PRAZNOVSZKY Mihály. Veszprém. 30–31.
- SOLYMOSI László (2012): *Oktatás a középkori Veszprémben*. *Studia Wesprimiensia*. 14. 44–60.
- SZENDREY Zsigmond (1926): Történelmi népmondáink. (Negyedik közlemény.) *Ethnographia* 37. 79–81.
- SZILÁDY Áron (1873): A mesékről I–II. *Magyar Nyelvőr* 2. 66–67., 148–151.

SZÍJ Rezső (1964): Krúdy Gyula és Várpalota. *Életünk*, 1964/1. 3-16.

TARNÓC Márton (1967): Királyfia Kis Miklós alakja régi irodalmunkban. *Irodalomtörténeti közlemények* 71. 296–300.

UDVARHELYI Dénes (1985): *Előszó*. In: Krúdy Gyula: Magyarország aranykertje. Budapest. 5-9.

Dr. VOTISKY Gézáné (2003): *Testvérekből egyetlen*. In: Krúdy világa. Szerkesztette: TÓBIÁS Áron. Budapest. 367-388.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták:

Dr. Benedek és Társa Bt., Veszprém

Dr. Kovács Gyula, Székesfehérvár

Farkas Józsefné, Veszprém

Földesi Károly és neje, Budapest

Gubicza Ilona, Veszprém

Hontai László, Veszprém

Jászvári Ferenc, Veszprém

Káplán György, Balatonalmádi

Kecskés Gyuláné, Veszprém

Kovács János, Balatonalmádi

Kovács Tibor, Veszprém

Lukácsné Takács Rózsa, Veszprém

Pétfürdői Községi Ház és Könyvtár, Pétfürdő

Pulai Zsolt, Budapest

Ráczné Gubicza Aranka, Veszprém

Sándor Ferencné, Balatonalmádi

Tóth Sándor, Pétfürdő

Honoráriumról lemondtak:

Dr. Csiszár Miklós

Dr. Földesi Ferenc

Gy. Lovassy Klára

Imre Frigyesné

M. Szabó Miklós

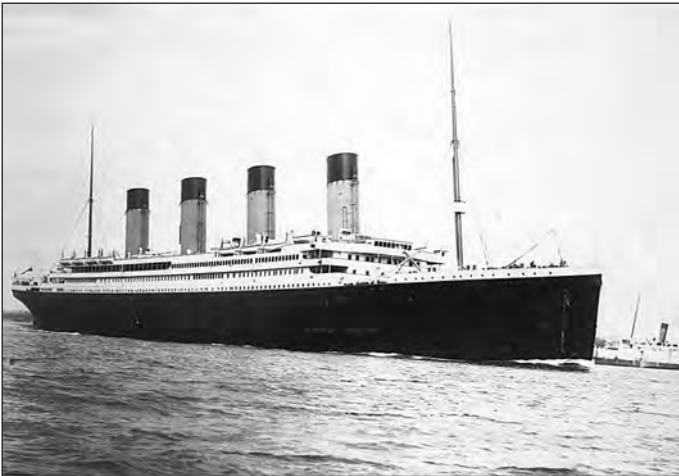
Rainer Pál

A Titanic veszprémi áldozata – Weisz Lipót

RYBÁR OLIVÉR – GYÖRE ZOLTÁN

Bevezetés

AZ OLYMPIC OSZTÁLYÚ RMS¹ Titanic brit óceánjáró története és katasztrófája a világtörténelem egyik legismertebb tragédiája. A White Star Line társaság hajója első hivatalos útján (Southampton – Cherbourg-Octeville – Queenstown – New York útvonalon) 1912. ápr. 14-én nem sokkal éjfél előtt jéghegynek ütközött és április 15-én 2:20-kor elsüllyedt. A hajó 1912. április 11-én, délután 2 órakor hagyta el utolsó állomáspontját, Queenstownt (dél-írországi kikötőváros, mai nevén Cobh). A fedélzeten ekkor 1316 utas és a 891 főből álló legénység, vagyis összesen 2207 személy tartózkodott. Az áldozatok száma ma is vitatott, kb. 1500 ember veszett oda az Atlanti-óceánba, köztük két magyar is, Weisz Lipót és Navratil Mihály.

Az RMS Titanic (fotó: <https://www.nationalarchives.gov.uk>)

¹ A hajónév előtti RMS rövidítés az angol Royal Mail Ship (királyi postahajó) kezdőbetűiből áll. Ezt csak annak a tengerjáró hajónak volt joga használni, amely a Royal Mail brit királyi postavállalattal szerződésben postát szállított. Az RMS használata kitüntetés volt, és az ilyen hajót üzemeltető cégeknek versenylőnyt jelentett.

Emlékük felkutatása a korabeli magyar és nemzetközi sajtó áttekintésével kezdődött, majd az online adatbázisok, források, és a katasztrófa után megjelent könyvek feldolgozásával folytatódott. A kutatásban számosan segítettek, akiknek ez úton fejezzük ki köszönetünket. A magyar áldozatok kutatása kapcsán fontos kiemelni Elter Tamás tengerkutató nevét, aki először vetette fel, hogy Weisz Lipót veszprémi származásával kapcsolatban levéltári forrásokat kell keresni. Az írás elkészítésében nagy segítségünkre volt Dirk Musschoot belga újságíró, aki a belga és holland áldozatok történetével foglalkozik, így Weisz Lipót belga származású feleségének történetét is feldolgozta,² valamint Alan Hustak kanadai író, aki a kanadai áldozatok életútjával foglalkozik.³ Mindketten személyes tanácsaikkal is segítették munkánkat. Az Oakland-beli Vivian Kahn és Vándor Károly, a „Hungarian Roots” nevű zsidó családfakutató oldal üzemeltetője is érdekes észrevételekkel (pl. Weisz Lipót sírkőfelirata) látta el írásunkat. A Párizsban élő zenekritikus Elisabeth Navratil nagyapja, a szintén magyar áldozat Navratil Mihály életével kapcsolatos információit osztotta meg. A veszprémi zsidóság történetéről pedig Wittmann Zsuzsanna és Máthé Éva adott bővebb tájékoztatást.

Magyarok a hajón

Az elmúlt 100 évben többször felbukkantak hírek egykor a hajón utazó magyarokról. Tisztázni kell azonban, kit tekintünk magyarnak az utasok közül. Több szempont is mérlegelendő a kérdés tisztázása érdekében. Magyar lehet, aki;

– magyar nemzetiségű – magyarnak vallja magát, felmenői is magyar nemzetiségűek voltak, vagy

– magyar anyanyelvű – első nyelvként a magyart beszélte, vagy

– Magyarország területén született, vagyis a kiegyezés előtti Osztrák Birodalom magyar lakta területén, vagy a későbbi Magyar Királyság területén született.

Ezen szempontok alapján csak két utas, Weisz Lipót és Navratil Mihály mondható magyarnak.

Bár nem a hajón utazott, de a katasztrófával kapcsolatban ismertté vált a túlélők mentésére érkező RMS Carpathia-n szolgálatot teljesítő hajóorvos, a szintén magyar dr. Lengyel Árpád (1886–1940) is; az ő nevét sem szabad elfelejteni. A túlélők mentésében óriási feladatot vállalt, hiszen neki volt egyedül mentőorvosi gyakorlata. Megjegyzendő, hogy a korabeli sajtóban megjelent hírek szerint a Carpathian volt egy magyar tengerészhadnagy is, Ráth Gusztáv.⁴

² MUSSCHOOT 2011. 264.

³ HUSTAK 1998. 224.

⁴ *Világ*, 1912. ápr. 21. Magyarok a Titanic-nál. 8.

Állítólagos magyar utasok

A szerencsétlenség utáni napokban a hazai sajtó szerint: „A hajó utasainak jegyzéke szerint a *Titanicon* sem magyar, sem osztrák ember nem volt, legalább ami az I. és a II. osztályt illeti; ellenben lehetséges, hogy a fedélközön elhelyezett kilencszáz kivándorló közt van osztrák vagy magyar is”,⁵ illetve egy bécsi forrás szerint „A »*Titanic*«-ra itt – azaz Bécsben (a szerz.) – nem adtak el hajójegyet s azt hiszik, hogy a gőzösön, sem magyar, sem osztrák utas nem volt.”⁶ Később azt közölték, hogy a *Titanicon* mégis voltak magyar utasok. A lapok szerint mind „szegény kivándorlók, harmadosztályosok” lehettek.⁷ A White Star Line magyarországi képviselője, a Vigadó téri menetjegyiroda táviratban kérdezte a hajóvállalat liverpooli igazgatóságát, hogy volt-e magyar utas a *Titanic* fedélzetén, és ha, igen kik voltak azok. Április 18-án Bruce Ismay (1862–1937), a White Star Line hajótársaság igazgatója az alábbi nyilatkozatot adta ki: „*Southampton, Menetjegy iroda Budapest. Titanicon voltak magyarországi utasok. A megmentettek névsora még nincs megállapítva. Baseli képviselőnk később megküldi önöknek esetleges utasok névsorát.*”⁸

A *Titanicon* utazó, és a katasztrófában elhunyt vagy megmenekült személyek kiléte az események után számos spekulációra adott okot. A korabeli lapok rendszeresen írtak állítólagos túlélőkről és áldozatokról. Általában néhány hét vagy hónap után kiderült, hogy ezeknek a személyeknek a nagy része nem utazott a hajón, vagy nem magyar származású. Sokan próbáltak a katasztrófa után előnyt kovácsolni maguknak az állítólagos történeteikkel. Lengyel Árpád szerint a túlélők közt nem találkozott magyar személlyel, csak egy Stern Gyula nevű úrral, aki „*valamelyest tudott magyarul*”.⁹ 1912. május elején egy amerikai magyar lap New York-i irodája megpróbálta felkutatni a ma-

J. Bruce Ismay

(fotó: <https://www.britannica.com>)

⁵ *Pesti Napló*, 1912. ápr. 17. A „Titanic” rettenetes katasztrófája. 7.

⁶ *Pesti Napló*, 1912. ápr. 16. A világ legnagyobb hajójának katasztrófája. 8.

⁷ Az *Ujság*, 1912. ápr. 18. A *Titanic* katasztrófája. 7.

⁸ Uo. 8.

⁹ *Budapesti Hírlap*, 1912. máj. 08. A *Titanic* menekültejei között. 5.

gyar áldozatokat. Helen Timko a női segítőbizottság megbízásából azt a feladatot kapta, hogy nézzen utána a menekülteknek. Az általa leírt személyek az alábbiak voltak.

– A Sopron vármegyei Kisik Antal és felesége, Lujza, illetve lányuk, Lujza, valamint Kisik Vince és Kisik Mária. Ők a harmadosztályon utaztak, de az utaslistákon később Kinknek olvasták nevüket. Kisik Antal túlélte a szerencsétlenséget, Kisik Mária és Vince a katasztrófa áldozatai lettek. Lujza nevű utasokról nincs tudomásunk.

– Az ugyancsak Sopron vármegyei Hoffer Lujza. Róla azonban nem bizonyítható, hogy a hajón volt.

Az előbbieken említett személyekről végül bebizonyosodott, hogy nem magyar, hanem osztrák nemzetiségűek voltak.¹⁰

A leírásokban felbukkantak további személyek is, az alábbiak:

– A vajdácskai Petecsula Györgyné, született Frey Julia. A forrás szerint Sátoraljaújhelyről települtek át az USA-ba. Később nem erősítették meg a hírt, hogy a hajón lett volna.¹¹

– A kaposvári Kleswetz (Simonyi) Gizella és férje, a nyitrai Krázsovits József. Ugyancsak nem bizonyították be ottlétüket.¹²

– Cardezza Tamás, hivatalos nevén Thomas Drake Martinez Cardeza. Valóban a hajón utazott, és kötődött Magyarországhoz, mert ott volt birtoka, de ő maga nem volt magyar származású.¹³

– Taussig Emil, felesége és leánya. Ők is a hajón voltak, de az Osztrák birodalom területén fekvő Železný Brod nevű észak-cseh városból származtak és nem voltak magyar származásúak.¹⁴ Taussig Emil a balesetben eltűnt, felesége és lánya túléltek a katasztrófát.

– Pirnitzer Gyula, az Amerikai Magyar Bank igazgatója. Ez később álhírnek bizonyult.¹⁵

– Megemlítendőek még a korabeli lapokban megjelent írások szerint magukat túlélőnek beállító, de valójában a hajón nem járt személyek: Czirbusz Géza, Horváth Dénes, Reischl Mátyás, Veress Zoltán és felesége, Baghy Irma.¹⁶

Az Osztrák–Magyar Monarchia londoni konzulátusa 1912. április 28-án keltezett és a közös külügyminisztériumnak címzett feljegyzésében 33 magyar utasról tesz említést, a benne szereplő „magyar” megjelölés azonban nem az áldozatok nemzeti-

¹⁰ *Világ*, 1912. máj. 04. A Titanic magyar utasai. 6.

¹¹ *Az Ujság*, 1912. máj. 05. Tetemrehívás a Titanic ügyében. 7.

¹² *Pesti Napló*, 1912. dec. 08. A „Titanic” magyar menekültje. 19.

¹³ <http://www.schoolfieldcountryhouse.com/the-house/2018/7/2/homes-of-the-titanics-first-class-passengers-part-2-washington-philadelphia-and-new-york> (Letöltés ideje: 2020. júl. 02.)

¹⁴ *Pesti Hírlap*, 1912. ápr. 28. A Titanic szerencsétlenségéhez. 34.

¹⁵ *Pesti Napló*, 1912. ápr. 19. A Titanic katasztrófája. 8–9.

¹⁶ *Fejér Megyei Hírlap* 1988. márc. 26. Balázs Katalin: Menekülés a Titanicroól. 7.

ségére, hanem állampolgárságára vonatkozott. Valamennyien horvát és bosnyák nemzetiségűek voltak. Ilyen volt Stankovic Jovan, Jalzevac Jovan, Draczenovic József, Karun Ferencz és Anna, Markun János, Dákéi Branko, Bartosch Iván, Tschor Lajos, Diko Mirko, Paplovic István, Hendekovio Gnas, Orman Mara, Petranec Matilda, Karazic Milan, Turcin István, Balkic Eerin, Rekec Tido, Delalic Regzo, Sivic Husen, Wuk Jankó, Strilic Iván, Cacic Mária, Reskovic Jekó, Calic Péter, Cacic Manda, Dimic Jován, Cacic Luka, Eeiinovic Jozó, Cacic Gezo, Pocrevic Tome, Uzelas Toro, Dreskovic Luka, Pacruic Mate, Dreskovio Mária és Smiljanic Jakab Mile.¹⁷ Később a New York-i osztrák-magyar konzulátus hivatalos megállapítása szerint a Titanicon hatvanhárom osztrák, valamint magyar alattvaló utazott.¹⁸ Egy állítólagos magyar „terrorista” is volt a hajón, akinél dinamitot és detonátort találtak, az elkövető személy azonban a horvát nemzetiségű Ivan Sjubanovic volt.¹⁹

1912 nyarán sem volt még végleges a lista, ezért kérték a lakosságot, hogy a Titanic szerencsétlenségénél esetlegesen eltűnt hozzátartozóik nevét jelentsék be.²⁰

Az osztrák–magyar nemzetiségű utasok (akik állampolgárságuk alapján jogilag a Monarchiához tartoztak) listáján később összesen 49 fő szerepelt. Összesen 8 túlélőről és 41 áldozatról szólnak a források. Az osztrák–magyar utasok 16%-a élte túl a katasztrófát.²¹

Nemzetiség	Első osztály			Másodosztály			Harmadosztály		
	Túlélő	Áldozat	Összes	Túlélő	Áldozat	Összes	Túlélő	Áldozat	Összes
Osztrák–magyar	0	1	1	1	3	4	7	37	44

Összegezve elmondható, hogy valószínűleg több ismeretlen nevű, hazánkból származó, harmadosztályon utazó utas lehetett a fedélzeten.²² Több magyarról is tudunk, akik végül nem szálltak fel a hajóra, vagy az indulás előtt lemondták útjukat, ilyen volt pl. Kass János szegedi vigadó tulajdonos.²³ Bizonyíthatóan azonban csak két utas volt magyar származású: Navratil Mihály és Weisz Lipót.

Megjegyzendő még, hogy a katasztrófa után a magyar kormány április 20-án a parlamentben részvétét fejezte ki az áldozatok családjának: Gróf Csáky Albin elnök

¹⁷ Az *Ujság*, 1912. ápr. 18. A Titanic katasztrófája. 8.

¹⁸ Az *Ujság*, 1912. máj. 08. A Titanic. 8.

¹⁹ <https://www.birminghammail.co.uk/news/local-news/titanic-100-years-on-pirates-230586> (Le-töltés ideje: 2020. 07. 02.)

²⁰ Az *Ujság*, 1912. júl. 11. A Titanic magyar áldozatai. 11.

²¹ AGSTNER 2012. 389.

²² *The New York Times*, 2012. ápr. 13. Holly Morris: 100 Years at Sea - New Books About the Titanic and Its Passengers.

²³ Az *Ujság*, 1912. ápr. 21. A Titanic katasztrófája. A ki lemaradt a Titanicroól. 10.

az ülés megnyitása után megemlékezett a Titanic katasztrófájáról, és indítványára jegyzőkönyvben fejezte ki részvétét a T. Ház.²⁴ Április végén dr. Hevesi Simon rabbi az áldozatok emlékére istentiszteletet tartott Budapesten.²⁵ Május 9-én a mentést végző Carpathia hajó befutott a fiumei kikötőbe, ahol Jekelfalussy Zoltán kivándorlási biztos üdvözölte Rostron kapitányt. Itt Klotild királyi hercegasszony és Erzsébet királyi hercegnő meglátogatta a Carpathiát. Klotild királyi hercegasszony átadott egy képeslapot Rostron kapitánynak, hogy adja át Budapesten József királyi hercegnek, akinél a kapitány audiencián fog megjelenni. Ugyanazon a napon Lukács László miniszterelnök telefonon meghívta a Carpathia tisztikarát Budapestre.²⁶ Budapesten a Titanic áldozatainak özvegyei és árvái javára jótékonyssági futballmérkőzést is játszottak: 1912. május 10-én a Hungária körúton lévő pályán az MTK játszott a világoskék-sötétkék mezben pályára lépő „Carpathia football-csapata” ellen. A hajósok csapatát a már említett magyar Ráth Gusztáv vezette. Lengyel Árpád, a Carpathia orvososa a katasztrófáról később több előadást is tartott hazánkban.

A felvidéki Navratil Mihály (1880–1912)

Navratil Mihály 1880. aug. 14-én született Szereden²⁷ (Sered', mai Szlovákia), születése másnapján keresztelték meg. Apja id. Navratil Mihály ács, később szóda-gyáros, édesanyja Kopeczki Magdolna volt. Egészen fiatalon Pozsonyba került, ahol kitanulta a szabómesterséget. Egyes források szerint Budapesten is megfordult.²⁸ A kivándorlási hullám őt is elérte, 1902-ben Párizsba ment, és megfordult Londonban is, ahol 1907 májusában feleségül vette az olasz származású (genovai felmenőkkel rendelkező), argentin Marcelle Carettót (1890–1974). A pár Nizzába költözött (Avenue St. 37.), ahol valamivel később Navratil megnyitotta a saját szabóműhelyét.²⁹ Két gyermekük született, Michel Marcel Navratil (1908–2001) és Edmond Roger Navratil (1910–1953), azaz Lolo és Momon, vagy Louis/Lulu³⁰ és Lolo.³¹ A család eleinte sok küzdelmen ment keresztül, a franciák nem nézték jó szemmel őket Nizzában, végül azonban sikerült boldogulniuk, és a szabó jól kereső iparossá vált.³²

²⁴ *Világ*, 1912. ápr. 20. A főrendiház ülése. 3.

²⁵ *Pesti Hírlap*, 1912. ápr. 28. A Titanic katasztrófája. Ima a Titanic halottaiért. 7.

²⁶ *Az Újság*, 1912. máj. 09. (A Carpathia Fiumeban). 9.

²⁷ *Népszava*, 1912. máj. 05. A „Titanic” katasztrófájáról. 9.

²⁸ *Friss Újság*, 1912. máj. 05. Magyar emberek a Titanicon. 2.

²⁹ *Az Újság*, 1912. máj. 05. Tetemrehívás a Titanic ügyében. 7.

³⁰ *Pesti Napló*, 1912. ápr. 27. Lolo és Lulu. 8.

³¹ *Pesti Hírlap*, 1912. máj. 18. (Louis és Lolo). 15.

³² BRACKEN–FINDLAY 2016. 119–124.

Dr. Roszner Aladár (1867–1938) orvos a tragédia előtt Nizzában járt, ahol találkozott a magyarul beszélő szabómesterrel.³³ Egy véletlen folytán derült ki, hogy a szabó magyar, egyszer ugyanis Rosznerné ruharendelés közben az urához fordult, és azt mondta magyarul: „No, kíváncsi vagyok, hogy tisztességes, szavát tartó ember-e, vagy csak ígéreteket tevő svihák!” A magyar szóra Navratil mester abahagyta divatlapjai rendezgetését, és tiszta magyarsággal válaszolt: „Madame, meg lesz velem elégedve, és meg fogja látni, hogy nem vagyok svihák!” A beszélgetés pedig innentől már magyarul folytatódott. Roszner gyakran biztatta Navratilt, hogy jöjjön nyaranta haza, mert Budapesten hamar nagy közönségre tenne szert, de a szabómester nem akart jönni. Mit csináljon ott a feleségem, ha nem beszél a nyelvet sem? – mondogatta. „Pedig szeretnék hazalátogatni, olyan régen nem voltam otthon!” Az orvos később úgy emlékezett rá, hogy „szegény magyarom, aki külföldön se feledded el hazád nyelvét, nyugodjál békében a nagy sírban, amelyben annyian pusztultak el!”³⁴

Navratil Mihály (fotó: <https://www.encyclopedia-titanica.org>)

Később a Navratil házaspár kapcsolata megromlott,³⁵ így házasságuk 1912 elején válással végződött.³⁶ A gyermekek anyjuk nagybátyjánál (Bruno) kerültek elhelyezésre.³⁷ Navratil nem tudta feldolgozni, hogy a bíróság az asszonynak ítélte a gyerekeket, ezért azt a tervet eszelte ki, hogy elrabolja őket, és új életet kezd velük Amerikában. Mielőtt elindult Amerikába, 50 000 koronáért eladta ruhaüzletét.³⁸ A fiúk láthatáson voltak apjuknál a húsvéti szünetben,³⁹ amikor Navratil Mihály elkerlte barátja, bizonyos Louis M. Hoffman útlevelét, amelyet felhasználva Monte Carlóból Angliába akart hajózni.⁴⁰ Londonban három másodosztályú jegyet vásá-

³³ *Pesti Hírlap*, 1912. máj. 18. (Louis és Lolo). 15.

³⁴ Uo.

³⁵ HINES 2011. 272.

³⁶ DABBAGH 2012. 202.

³⁷ *Budapesti Hírlap*, 1912. máj. 16. p. (A Titanic két magyar árvája). 11.

³⁸ *Az Újság*, 1913. ápr. 15. Navratil asszony keresete a White Star Line ellen. 14.

³⁹ GELLER 1998. 224.

⁴⁰ MAYO 2016. 336.

rott a Titanicra (230 080 sz. jegy, F-4 kabin, ára 26 £). Southamptonban sikeresen felszállt rá két gyermekével, utastársainak pedig azt hazudta, hogy felesége, Mrs. Hoffman meghalt.⁴¹

A Titanic végzetes éjszakáján, éjjel 2:05 perckor⁴² Navratil az utolsó mentőcsónakba (összecsukható D csónak⁴³) tette a gyerekeit. Lolo és Momon túlélte a Titanic tragédiáját, apjuk azonban nem. Mentőmellényt viselő, barna öltönyös holttestét (#15) a Mackay-Bennett mentőhajó emelte ki az óceánból és szállította Halifaxba április 30-án.⁴⁴ Mivel papírjai alapján a zsidó Hoffman néven azonosították, ezért a kanadai Halifaxban, a Baron de Hirsch zsidó temetőben május 15-én helyezték végső nyugalomra a katolikus Navratil Mihályt.⁴⁵ A temetési szertartást Jacob Walter rabbi végezte.⁴⁶ Később, amikor kiderült valódi személyazonossága, korrigálták a sírfeliratot.

A hazai sajtóban először 1912. április 27-én említik Navratil nevét.⁴⁷ A korabeli sajtó szerint Navratilnak Szereden lakott édesanyja és Matild nevű nővére, aki szintén Amerikába készült menni, de közbejött okok miatt nem utazhatott bátyjával és így elkerülte a katasztrófát.⁴⁸

A Titanic magyar árvái

Michel és Edmond, „a Titanic árvái” voltak az egyetlenek, akiket szülők, vagy kísérő nélkül mentettek meg a süllyedő hajóról. Édesapjuk helyezte őket biztonságba a két utolsó mentőcsónak egyikén, amelyek elhagyták a Titanicot, míg ő maga az óceánba veszett.⁴⁹ Az első beszámolók a katasztrófa után két héttel jelentek meg hazánkban.

„A Titanic katasztrófája. Newyorkból jelentik: A megmenekült két kis francia gyermeknek, a kit egy angol asszony vett magához, már jelentkezett az anyja. Navratilnének hívják, Nizzában lakik, a hol férje, a ki magyar származású ember, szabó volt. A házastársak válófélben vannak és Navratil husvétkor a két gyermekkel együtt nyomtalanul eltűnt. Az asszony azt hiszi, hogy férje a Titanicon Amerikába vette útját és a két kis gyerek az ő gyermeke.”⁵⁰

⁴¹ *Magyar Nemzet*, 2017. ápr. 15. Salacz Attila: Nyugodjál békében a nagy sírban! 27.

⁴² MAYO 2016. 336.

⁴³ ZULLO 2015. 192.

⁴⁴ *The New York Times*, 1996. szept. 02. Kennedy, Randy: With Ship's Hull Back on the Ocean Floor, Titanic Buffs Return to New York. 26.

⁴⁵ RUFFMAN 2013. 72.

⁴⁶ MOSKOWITZ 2018. 260.

⁴⁷ *Budapesti Hírlap*, 1912. ápr. 27. (A Titanic katasztrófája). 9.

⁴⁸ *Friss Újság*, 1912. máj. 05. Magyar emberek a Titanicon. A hajóstársaság a bűnös. 2.

⁴⁹ *The Daily Banner*, 1912. máj. 09.

⁵⁰ *Budapesti Hírlap*, 1912. ápr. 27. (A Titanic katasztrófája). 9.

A Pesti Napló egy hosszú írást közölt „Lolo és Lulu” címmel a gyermekekről.⁵¹ Az írás szerint „a gyermekek romantikus históriájának számunkra az a különös érdekessége, hogy az apjuk, aki a „Titanic” pusztulásakor a tengerbe veszett, pozsonyi származású, tehát magyar ember volt”. A fiúk hazai azonosításában a már említett Roszner Aladár is megszólalt, május elsején a Pesti Hírlap oldalain olvashatjuk, hogy „talán érdekelni fogja a t. szerkesztőséget, hogy a Navratil-fiúk-tulajdonképpen – magyarok!”⁵² A két ismeretlen, angolul nem beszélő és franciául is csak pár szót tudó kisfiúra egy első osztályon utazó, franciául beszélő hölgy,⁵³ egy New York-i gazdag kereskedő felesége, Margaret Hays (1887–1956) vigyázott, amíg édesanyjukat meg nem találták Franciaországban.⁵⁴ Ez idő alatt a fiúk édesanyja két hétig a rendőrség segítségével kerestette volt férjét és a gyermekeket, míg a Le Figaróban meg nem látta a fotókat.⁵⁵

Az asszony a White Star Line költségén azonnal értük ment New Yorkba.⁵⁶ Május 16-án érkezett meg, ahol a fiúk⁵⁷ a gyermekvédő egyesület házában voltak Mrs. Taylor gondozásában.⁵⁸ „A gyermekek az első pillanatban megismerték anyjukat és vidám kiáltásokkal futottak a karjai közé. Ez a találkozás egyúttal végleges bizonyosságot hozott a Navratil-gyermekek sorsára: azelőtt ugyanis kétségeskedni kezdtek, vajjon csakugyan Navratilné-e a gyermekek anyja, annál inkább is, mert mások is azzal állottak elő, hogy ők a gyermekek legközelebbi hozzátartozói. A szeretetteljes találkozás természetesen eloszlattott minden kétséget. A szakadó eső dacára óriási

Navratil Louis és Lolo, a Titanic két kis magyar származású menekültje. Az apjuknak, aki szeretői szülők gyermeke, Nirában ruhárléte volt, de mintán alvált feleségétől, két kis apróságával Amerikába indult, hogy ott új életet kezdjen. Azonban útjában elérte végzet. Ő a Titanic-kal együtt a hullámokba veszett, ez a két kis apróság azonban megmenekült és gazdag emberek öröke fogadták őket.

A Titanic két kis magyar menekültje
(fotó: Friss Újság, 1912. május 05. 3.)

⁵¹ Pesti Napló, 1912. ápr. 27. Lolo és Lulu. 8.

⁵² Pesti Hírlap, 1912. máj. 01. A Titanic katasztrófája. Louis és Lolo. 12.

⁵³ Daily Mail, 2012. márc. 25. McQueeney, Kerry: The Titanic Orphans: Two brothers put on last lifeboat by father who died in disaster (and were only reunited with their mother after she saw newspaper appeal).

⁵⁴ The Washington Times, 1913. ápr. 10.

⁵⁵ LAXTON 2009. 160.

⁵⁶ MOWBRAY 2012. 336.

⁵⁷ Budapesti Hírlap, 1912. máj. 18. (A Titanic magyar árvái). 14.

⁵⁸ Interjú Michel Navratillal. Maritime Museum du Palais de Chaillot in Paris, October 6, 1982.

tömeg várakozott a ház előtt és lelkes ovációval csak akkor oszlott el, a mikor egy hivatalnok kijelentette, hogy Navratilné megtalálta a gyermekeit.”⁵⁹

Az asszony a két gyermekkel később Nizzában élt (St. Lambert Avenue 13.), ahol gazdag háztulajdonosok háztartását vezette. A túlélő kisfiúk később már nem tanultak meg magyarul.

Michel Marcel Navratil, azaz Lolo magas kort ért meg, 2001-ben, 92 éves korában hunyt el Montpellier-ben. Ő volt az utolsó férfi túlélője az 1912-es Titanic katasztrófának.⁶⁰ Lánya, Elisabeth Navratil 1982-ben írta meg a „Titanic árvái” című könyvét („Les enfants du Titanic”), amelyben elmeséli nagyapja, apja és nagybátyja szerencsétlen történetét. A kötet később angol nyelven is megjelent.⁶¹ Michel öccse, Edmond Roger Navratil lakberendezőként és építészként dolgozott, a II. világháború idején a francia fronton harcolt, de hadifogságba esett. Egészsége megromlott és fiatalon, 43 éves korában elhunyt, Lourdes-ban temették el.⁶²

A veszprémi Weisz Lipót (1876–1912)

Születésével kapcsolatban számos forrásban ellentmondásos információ olvasható, 1874-től egészen 1887-ig találunk születési hivatkozásokat. A veszprémi anyakönyvek áttekintése során több Weisz, illetve Weiss Lipót névvel is találkozhatunk, mint szülő, vagy mint gyermek, továbbá egy Weisz Jenő nevű személyről is van ismeretünk, akinek héber keresztnéve Lejb (Lipót) volt. A későbbi Titanic-áldozat kora alapján viszont megállapítható, hogy Weisz Lipót 1876. április 27-én született Veszprémben zsidó szülők gyermekeként.⁶³ Május 4-én Spitzer Vilhelm végezte el rajta a zsidó szertartás szerinti körülmételést. Komaszülője Heiman Móric volt. Apja, Weisz Zsigmond (1842–1913) adászteveli származású volt, anyja, Heiman (Heumann) Éva veszprémi zsidó család sarja. Az anya Veszprémben született 1852-ben, a balasagyarmati származású Heimann Mózes Mór és az ugyancsak veszprémi születésű

Weisz Lipót születési anyakönyve

⁵⁹ Az *Ujság*, 1912. máj. 18. Navratilné és gyermekei. 14.

⁶⁰ *BBC News*, 2001. feb. 2. Last male survivor of Titanic dies.

⁶¹ NAVRATIL 2001. 224.

⁶² ZIMMERMANN 2012. 186.

⁶³ GYÖRE 2009.

Menzel Cecília gyermekeként. 1872-ben kötöttek házasságot. Fontos megjegyezni, hogy Lipótnak volt egy nővére is, Weisz Emma (sz. 1874. július 2.).

Weisz Lipót családja Erzsébetváros (Budapest) érintésével Bécsbe költözött, ahol a fiú a helyi művészeti akadémián tanult. Később Lipót Münchenben és Párizsban is folytatott tanulmányokat. Szülei Bécsben maradtak, Lipót viszont Angliába költözött, eleinte ékszerész volt és saját boltot is üzemeltetett. 1905-ben került kapcsolatba az 1898-ban alakult, híres Bromsgrove-i Iparművész Céhhez, ahol szobrászként akarta magát tovább képezni. Itt a bromsgrove-i „Guild of Art in England” iskolában tanult.

Időközben Birminghamban megismerkedett későbbi feleségével, Mathilde Pëde-vel, akivel 1909-ben házasodhattak össze. A párnak nem született gyermeke.

Mathilde Françoise Pëde, azaz „Mrs. Leopold Weisz” 1874. május 24-én született Gentben (Belgium). Szülei, Eugène Pëde (1842–1909) és Joanna Allyn (1845–1928) 1866-ban házasodtak össze. Mathilde Pëde Gentben varrónő lett. 1895 februárjában elhagyta a szülői otthont, és Gent Korenmark részébe költözött. Innen Birminghamba ment, ahol egy varróműhelyben dolgozott, szabad idejében énekléssel is foglalkozott. Később eladta a varróműhelyét és Lipótnak adta az érte kapott összeget. Az angliai összeírásban (1911) Lipót 37 évesnek mondta magát, aki házas, kő- és fafaragó (kő- és fafaragás). Ebben az időben a Victoria Road 4. sz. alatt éltek, Bromsgrove-ban (Worcestershire, Anglia).⁶⁴

Weisz Lipót hátul, takarásban, a Bromsgrove-i Iparművész Céhnel
(fotó: Dirk Musschoot)

Mathilde Weisz (fotó: <https://www.encyclopedia-titanica.org>)

⁶⁴ MUSSCHOOT 2011. 264.

A montreáli múzeum homlokzata Weisz frízeivel (fotó: <https://www.musees.qc.ca>)

Weisz Lipót megismerkedett Edward Lancelot Wren brit építésszel, akinek a javaslatára Montréalba ment. Ekkoriban Wren a Bromsgrove Guild (Canada) Ltd. vezetője volt. 1911 szeptemberében a Lusitania fedélzetén Liverpoolból New Yorkba hajózott (megjegyzendő, hogy itt 35 éves katolikusként van feltüntetve). New Yorkból Montréalba utazott, ahol a helyi Montreáli Szépművészeti Múzeum (Rue Sherbrooke-i Musée des Beaux Art) homlokzatához készített frízeket.

Munkái a Hornstein-pavilon épületén ma is láthatók. Munkájával nagyon elégedettek voltak, így Edward Wren megbízta a Kanada kilenc tartományát megjelenítő kőpajzsok megfaragásával, amelyek a mai napig díszítik a Dominion Express épületét (a Rue St. Jacques Ouest és a Rue St. François Xavier sarkán). Ekkor Weisz Lipót elhatározta, hogy kiköltözik Kanadába, ugyanis úgy látta, Québec az a hely, ahol pénzt lehet keresni a művészetből.

1911 nyarán három hónap után Montreálból visszatért Angliába azzal a szándékkal, hogy meggyőzze feleségét, együtt költözzenek át Kanadába. Mathilde és Lipót eladták a házukat és bútorikat Bromsgrove-ban. Lipót átvette az összes pénzt a banktól: közel tízezer dollárt bankjegyekben és aranyban. Az RMS Lusitania első osztályán kívántak visszautazni az Egyesült Államokba, a szénsztrájk miatt viszont át kellett foglalniuk jegyüket a Titanic

Weisz Lipót (fotó: <https://www.encyclopedia-titanica.org>)

másodosztályára.⁶⁵ 1912 márciusában vették meg jegyüket (228414 sz. jegy, ára 26 £^{66,31}) a „Houlden Bros and Son” irodánál. Weisz Lipót vagyona nagy részét aranyba fektette, majd a kabátja belsejébe varratta feleségével.⁶⁷ Southamptonban szálltak fel a Titanicra, és 1912. április 10-én hajóztak ki az Atlanti-óceánra. Egy április 17-én kelt levél szerint a szobrászt kedves, előzékeny embernek ismerték meg utastársai,⁶⁸ Bertha Watt másodosztályú utas visszaemlékezéseiben Weiszékről mint szimpatikus párról ír.⁶⁹

Name of Ship <i>Titanic</i>		Date of Departure <i>Apr. 10th 1912</i>																		
Steamship Line <i>White Star Line</i>		Where Bound <i>New York</i>																		
NAMES AND DESCRIPTIONS OF <u>ALIEN</u> PASSENGERS EMBARKED AT THE PORT OF <i>Southampton</i>																				
B.—NON-TRANSMIGRANTS, that is Alien Passengers other than those included under A.																				
Serial Number	NAME OF PASSENGER	Age	Sex	Port at which Passenger was embarked in land.	Profession, Occupation, or Calling of Passenger	AGE OF PASSENGERS (Age to Year (Days) Fraction, per the 1st Column)				Country of which Citizen or Subject	Country of Last Permanent Residence				Country of Intended Future Permanent Residence					
						Under 12	12 to 18	18 to 21	21 to 30		None	Other	Other	Other						
227269	Leopold Weisz	30	M	Hungary																
228414	Mathilde Weisz	27	F	Hungary																
228415	Leopold Weisz	30	M	Hungary																
228416	Mathilde Weisz	27	F	Hungary																
228417	Leopold Weisz	30	M	Hungary																
228418	Mathilde Weisz	27	F	Hungary																
228419	Leopold Weisz	30	M	Hungary																
228420	Mathilde Weisz	27	F	Hungary																
228421	Leopold Weisz	30	M	Hungary																
228422	Mathilde Weisz	27	F	Hungary																
228423	Leopold Weisz	30	M	Hungary																
228424	Mathilde Weisz	27	F	Hungary																
228425	Leopold Weisz	30	M	Hungary																
228426	Mathilde Weisz	27	F	Hungary																

A Titanic utaslistáján Leopold Weisz és Mathilde – Hungary szerepel
(fotó: www.maritimequest.com)

⁶⁵ LORD 2013. 484.

⁶⁶ 26 font a 2020. márciusi árfolyamon számolva 2989 £, ami forintban mai értékén kb. 1 200 000 forint.

⁶⁷ MOSKOWITZ 2018. 260.

⁶⁸ <https://www.encyclopedia-titanica.org/letter-about-titanic-victim-leopold-weisz.html> (Letöltés ideje: 2020. 07. 02.)

⁶⁹ LEE 2012. 296.

A tragédia napján, április 14-én reggel Peruschitz tiszteletes a másodosztályon tartott katolikus mise keretében magyarul is prédikált az utasoknak.⁷⁰ A végzetes éjszakán a másodosztályú étkező szalokban töltötte idejét Mathilde, zongora- és fuvolajátékot hallgatott és énekelt. Dr. Alfred Pain fuvolán, Douglas Norman zongorán játszott, Matilde pedig elénekelt a kor egyik legnagyobb slágerét, a *Nyár utolsó rózsája* című dalt, amivel nagy sikert aratott. Később csatlakozott a férjéhez, akivel sétálni indultak a fedélzetre. Mathilde a könyvtárba akart menni, de akkor már az asszonyoknak rossz előérzete támadt. A hirtelen jött hideg miatt este 11:40 perckor visszatértek a kabinjukba, amikor remegést éreztek a hajón. Kimentek a folyosóra, ahol az ott szolgálót teljesítő stewardot kérdezték meg mi történt. A hajó munkatársa közölte: semmi nem történt! A pár visszatért kabinjába és nyugovóra tért. Néhány perccel később

egy tiszt keltette fel őket „*All women and children on deck!*”⁷¹ felkiáltással. Lipót megnyugtatta feleségét, hogy ez bevett szokás a tengeren. Az óceánjáró ezután kezdte meg lassú süllyedését a jeges Atlanti-óceánba.⁷² Az asszony hálóingben és kabátban várta, hogy leengedjék a mentőcsónakot, ahol sokan összezsúfolódkva ültek.⁷³ A katasztrófa során Lipót eltűnt, az óceánba fulladt.⁷⁴ és csak később találták meg holttestét Új-Fundland partjainál (#293), rajta kabátját és ingét, amelybe a W. L. monogramot varrták be. A baleset utáni napon az amerikai „*Baltimore American*” c. lap már közölte az utasok listáját, köztük Weisz Lipót és Mathilde nevét.

Weisz Lipót haláláról a korabeli magyar lapok is megemlékeztek, a hírekben azonban több tévedés és el-
lentmondás is olvasható.

Baltimore American
(1912. április 16.)

⁷⁰ <https://www.encyclopedia-titanica.org/titanic-victim/josef-peruschitz.html> (Letöltés ideje: 2020. 07. 02.)

⁷¹ Minden nő és gyermek a fedélzetre!

⁷² MUSSCHOOT 2011. 264.

⁷³ *Montreal Herald*. 1932. ápr. 14.

⁷⁴ MOWBRAY 2012. 336.

„Az első osztályon egy magyar család volt, Taussig Emil, felesége és leánya s a másodikon Weisz Lipót és neje, Weise Matild.”⁷⁵

„Egy magyar áldozat – Bécs, április 22. (Saját tudósítónk telefonjelentése.) – Mint utólag kiderül, a Titanic áldozatai között volt egy bécsi is, Weiss Lipót szobrász. A 36 éves nőtlen művész Magyarországon született és szüleivel és testvéreivel már évek óta Bécsben élt. Kanadában egy angol cégtől több munkára kapott megbízást és éppen oda készült. Februárban még Bécsben tartózkodott.”⁷⁶

„Az áldozatok közt hír jött ma egy bécsiről is. Azt hiszik, hogy a bécsi Weisz Lipót szobrász, szintén a tengerbe fúlt, legalább neve nem szerepel a menekültek listáján. Weisz Lipót Magyarországon született, de szüleivel együtt még gyermekkorában Bécsbe költözött. A bécsi képzőművészeti akadémián tanult, majd Münchenbe ment és öt éve egy londoni cégnél dolgozott. Szülei április 10-én, a «Titanic» elindulása napján, kaptak tőle egy képeslevelezőlapot, amely a «Titanic»-ot tünteti föl. Azt írta benne, hogy épp most indul a hajóban; a «Titanic»-ról is fog írni. De a szülők azóta is hiába várják levelét.”⁷⁷

„A katasztrófa magyar áldozata – Bécs, ápr. 22. (Saját tudósítónktól.) – A Titanic áldozatai között van egy Magyarországból való Weisz Lipót nevű harminchat éves szobrász, Weisz februárban Bécsbe jött ott lakó szüleinek látogatására és a Titanic-kal akart visszautazni Kanadába, a hol egy nagy gyár számára készített szobrászmunkákat.”⁷⁸

„Az áldozatok között van Canalejas spanyol miniszterelnök öccse is. Továbbá egy Weisz Lipót nevű, magyar származású szobrász, ki évek óta egy kanadai cégnél dolgozik. Weisz szülei Magyarországból költöztek Bécsbe itt született ez a fiuk, ki mint szobrász került ki Amerikába. Látogatóban volt otthon s a Titaniccallyal akart hazatérni.”⁷⁹

„Weisz úr neve nem szerepelt a listán. Nem kétséges, hogy a szerencsétlen úriember is azon számos ember között van, akik kötelességérzetből mentették a nőket és a gyermekeket és a biztos halál várt rájuk.”⁸⁰

A 293. sz. áldozat leírása az alábbi volt: körülbelül 42 éves férfi, sötét haj, bajusz. Ruházata, szőrmével bélelt galléros asztrahán fekete kabát, szürke öltöny, W. L. monogram az ingen. Zsebekben: kulcstartó és kulcsok; fém pisztolyóra; cigaretta-tárca; két zsebkönyv; bankkönyv; arany óra; ezüst karóra; két mandzsettagomb; egy arany gyűrű; egy kitűző; egy aranylánc; 56 font aranyban; egy dollár és érmék; 30 font és 26 dollár készpénz. – Másodosztály, Leopold Weisz, Worcester.⁸¹

⁷⁵ Pesti Hírlap, 1912. ápr. 28. (A Titanic szerencsétlenségéhez). 34.

⁷⁶ Az Ujság, 1912. ápr. 23. A Titanic katasztrófája. Egy magyar áldozat. 8.

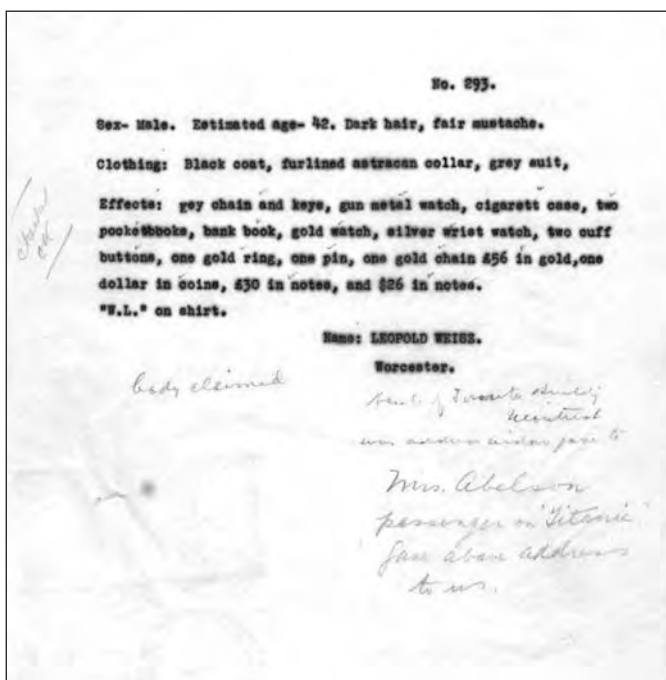
⁷⁷ Világ, 1912. ápr. 24. A Titanic katasztrófája. 7.

⁷⁸ Budapesti Hírlap, 1912. ápr. 23. A Titanic katasztrófája. 9.

⁷⁹ Pesti Hírlap, 1912. ápr. 23. A Titanic katasztrófája. 10.

⁸⁰ Bromsgrove Messenger, 1912. ápr. 20.

⁸¹ Nova Scotia Archives. Medical Examiner, City of Halifax and Town of Dartmouth Nova Scotia Archives RG 41 vol. 76. no. 293.

Weisz Lipót személyleírása és tárgyainak listája (fotó: Nova Scotia Archives)

Testét a Mackay-Bennett hajó szállította partra. Felesége túlélte a szerencsétlenséget a 10. sz. mentőcsónakban.⁸² Később a Carpathia fedélzetén (április 18-án) érkezett meg New Yorkba.

Az asszonyt, mivel vagyona nem volt, ki akarták utasítani Kanadából. Edward Wren vette gondozásába az özvegyet, aki visszatért eredeti szakmájához és varrónőként próbált megélni. Leopold Weiss testét Halifaxba, és onnan Montréalba vitték a Maritime Express vonattal. A szobrász földi maradványait a G. Armstrong and Co. Park Avenue-i telephelyére szállították, majd 1912. május 6-án temették el a Baron de Hirsch temetőbe (1. szekció – A-5 sír). Hermann Abramowitz rabbi du. 2 óraker végezte el a temetési szertartást.⁸³ Sírja sokáig jelöletlen volt, Danny Kucharsky 2007-ben megjelent könyve⁸⁴ után Jay Aaron a temető igazgatója pótolta a hiányosságot, és a temető saját költségén Weisz Lipótnak sírkövet állított. A sírkő előtti lábkövön csak neve, körülbelüli születési évszáma (ca. 1880) és a halálának éve volt feltüntetve. Az

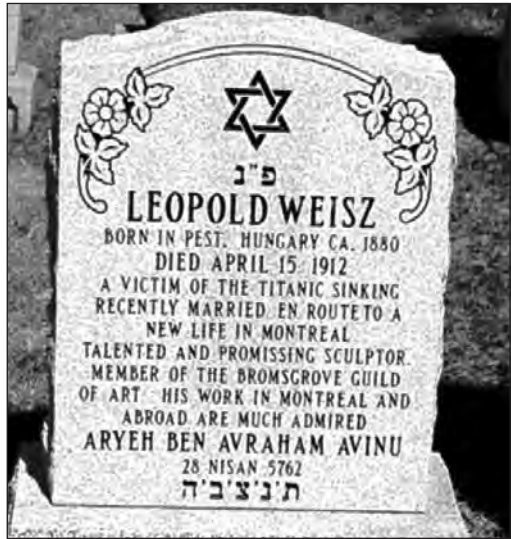
⁸² List or Manifest of Alien Passengers for the United States Immigration Officer at Port of Arrival (Date: 18th–19th June 1912, Ship: Carpathia). National Archives, NWCTB 85 T715 Vol. 4183

⁸³ *Montreal Star*, 1912. máj. 6.

⁸⁴ KUCHARSKY 2007. 160.

új sírkövén – feltehetően ismeretlen születési helye miatt – mint magyar, a budapesti születést írták fel. A kanadai temetőben lévő síron így pontatlan, hibás adatok vannak. A héber név Arje ben Avraham Avinu-ként van megadva (ez Arje, Ábrahám atyánk fia, amit akkor írnak, ha valójában nem tudják az apa vagy az anya héber nevét, vagy ha az illető zsidóvá lett, azaz betért a zsidó vallásba.). Az Arje héber név a Lejb név párja. A sírkövén szereplő felirat: „*Tehetséges és ígéretes szobrász, a bromsgrove-i ipartestület tagja, munkáira Montréalban és külföldön egyaránt csodálattal tekintenek.*”⁸⁵ Rajta kívül még öt Titanic-áldozat fekszik a temetőben.⁸⁶

Mathilde 1912. május 20-án bejelentette, hogy egyedülálló örökös-ként őt illetik férje hátrahagyott javai. Wren szintén nyilatkozott, hogy a megtalált holtest Weisz Lipóté volt. Az asszony ügyét a McInnes, Mellish, Fulton & Kenny Barristers, Solicitors, & C ügyvédi iroda képviselőjében a montreáli Stewart & Stewart Advocates & Solicitors iroda látta el. Az iroda felvette a hivatalos kapcsolatot Fred Mathers Nova Scotia-i tartományi titkárhelyettesével (Deputy Provincial Secretary – Halifax), hogy az özvegyhez visszajuttassák férje javait. 1912. július 9-én a Canadian Express Company futára vitte ki neki a 600 dollárba biztosított csomagot, benne a kabáttal és az értéktárgyakkal.⁸⁷

Weisz Lipót „új” sírköve
(fotó: *The Canadian Jewish News*)

A túlélő asszony 1912-ben interjút adott a Montreal Daily Star újságnak a balasetről és a Titanic pusztulásáról. 1914 tavaszán újra férjhez ment, mégpedig férje egykori üzleti partneréhez, Edward Lancelot Wrenhez. Mathilde a II. világháború végéig zenés színdarabokban és operettekben lépett fel Montréalban. A Titanic elsüllyedése után húsz évvel a Montreal Herald készített riportot az asszonnyal.⁸⁸ Ebben Mathilde elmondta, hogy az első világháború idején nagy összegekkel támogatta a

⁸⁵ *Fejér Megyei Hírlap*, 2017. aug. 8. Mítosz: a Titanic rejtélyes utasa. 13.

⁸⁶ *The Canadian Jewish News*, 2012. ápr. 1. Janice Arnold: Headstone now marks Titanic victim's grave.

⁸⁷ Nova Scotia Archives. Medical Examiner, City of Halifax and Town of Dartmouth Nova Scotia Archives RG 41 vol. 76 no. 293

⁸⁸ *Montreal Herald*, 1932. ápr. 14.

*Mathilde sírja Montreálban
(fotó: geni.com)*

Belga Szeretetszolgálatot, 57 000 dollár segélyt nyújtott a háború alatt a belga hadirokkantaknak és árváknak, ezért Albert belga király kitüntette („Medaille La Reine Elisabeth” kitüntetés). A háború után többször látogatott haza Európába, Gentben élő unokatestvéréhez, Hilde nénihez. Mathilde férje halála után őrizte a szobrász számos munkáját, pl. egy fából faragott levélbontó kést és egy díszesen faragott fa tükröt is.

Az asszony 1953. október 13-án Montreálban halt meg⁸⁹ és két nappal később a Notre Dame des Neiges temető TR7532 szakaszába temették el. A sír sok éven át nem volt megjelölve, ám 2003-ban végül sírkövet kapott a Titanic International Society jóvoltából. 2000-ben Gent város önkormányzata egy utcát nevezett el róla a Gentbrugge nevű városrészben (Mathilde Pedestraat, 9050 Gent, Belgium).

Weisz Lipót emlékezete

1912 után sokáig nem írtak róla, csak évtizedekkel később, 1968-ban említik ismét a nevét.⁹⁰ 1988-ban a Fejér Megyei Hírlap emlékezett meg róla, mint a Kanadában élő szobrászról, aki nem élte túl a katasztrófát.⁹¹ 1999-ben rockoperát kívántak írni Weisz Lipót életéről. A fiktív elemekkel vegyített történetet Mr. Man komponista, zenesz, énekes, illetve S. Nagy István szövegíró készítette el.⁹² A darabot Koltay Gábor rendező a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon akarta bemutatni.⁹³ 2017-ben a Magyar Nemzet említi nevét, mint egyetlen magyar áldozat.⁹⁴ A világjáró, nagyszabású Titanic-kiállításon, mely Budapesten a Király utcai Komplexben, a volt VAM Design Center helyén is megtekinthető volt, Weisz Lipót emlékét is felidéztek. 2019-ben a

⁸⁹ *Montreal Gazette*, 1953. okt. 14.

⁹⁰ *Lobogó*, 1968. ápr. 10. A Titanic pusztulása. 11.

⁹¹ *Fejér Megyei Hírlap*, 1988. márc. 26. Balázs Katalin: Menekülés a Titanicról. 7.

⁹² *Magyar Szó*, 1999. júl. 30. 11.

⁹³ *Új Néplap* Vasárnap Reggel, 1999. ápr. 18.

⁹⁴ *Magyar Nemzet*, 2017. júl. 24.

Veszprémi Petőfi Színház műsorára tűzte a Peter Stone írása alapján készült Titanic című musicalt, mellyel Leopold Weisznek is emléket kívántak állítani a december 13-i bemutaton.⁹⁵ Neve „Weisz, Mr. Leopold” alakban olvasható a Belfastban található Titanic emlékművön is.

A Titanic katasztrófájának a mai Magyarország területéről származó egyetlen áldozata a veszprémi Weisz Lipót szobrászművész volt, akinek méltó módon emléket illene állítani szülővárosában. Akár – kőszobrász munkásságához kapcsolódóan – egy hajót formázó kő emlékjelet.

Összegzés

A Titanic pusztulása a világ egyik legismertebb katasztrófájaként vonult be a történelemkönyvekbe. A több száz áldozat és túlélő élete és története az elmúlt száz évben sokak számára vált érdekessé. A személyes sorsok és tragédiák elbeszélésére többen vállalkoztak az 1912-es események után. Szinte minden nemzet és ország a maga halottjait és túlélőit felkutatva és ezeket összegyűjtve már jelentetett meg írásokat. A hazai áldozatokról mindezig nem született összefoglaló, részletesebb tanulmány. Számos szóbeszéd és urbánus legenda övezte a Titanic magyar utasainak kilétét. Szinte biztosan megállapítható, hogy hazánkból csak két személy, Weisz Lipót és Navratil Mihály utazott az óceánjáró hajón. Személyes történetük bővelkedik az érdekes fordulatokban. Egy tehetséges szobrász és egy álnéven utazó szabó veszett oda a végzetes áprilisi éjszakán. A világhírű Titanic-árvák és az utolsó férfi túlélő magyar vonatkozása is bemutatásra került az írásban.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

A lábjegyzetben jelölt heti és napilapok. A külön nem jelölt internetes hivatkozások letöltési ideje 2020. június.

AGSTNER, Rudolf (2012): *Austria (-Hungary) and its consulates in the United States of America since 1820*. LIT Verlag, Münster.

BRACKEN, Robert–FINDLAY, Michael (2016): Society mourns Michel Navratil, Titanic’s late male survivor. *Voyage*.

DABBAGH, Maureen (2012): *Parental kidnapping in America – An Historical and Cultural Analysis*. McFarland & Company Inc., Publishers.

GELLER, Judith B. (1998): *Titanic: Women and Children First*. Patrick Stephens.

⁹⁵ <http://artnews.hu/2019/11/19/utjara-indult-a-titanic-a-veszpremi-petofi-szinhazban>

- GYÖRE Zoltán (2009): *Veszprém megye zsidóságának genealógiája*. In: Családtörténeti kutatás határon innen és túl. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 20. Veszprém, 129–136.
- HINES, Stephen H. (2011): *Titanic: One Newspaper, Seven Days, and the Truth That Shocked the World*. Cumberland House, Sourcebooks Inc.
- HUSTAK, Alan (1998): *Titanic: The Canadian Story*. Vehicule Press.
- KUCHARSKY, Danny (2007): *Sacred Ground on de la Savane: Montreal's Baron de Hirsch Cemetery*. Véhicule Press.
- LAXTON, Glenn V. (2009): *Hidden history of Rhode Island – Not-to-be-forgotten tales of the Ocean State*. The History Press.
- LEE, Paul (2012): *The Titanic and the Indifferent Stranger: The Complete Story of the Titanic and the Californian*. Create Space Independent Publishing Platform.
- LORD, Walter (2013): *The Complete Titanic Chronicles: A Night to Remember and The Night Lives On (The Titanic Chronicles)*. Open Road Media.
- MAYO, Jonathan (2016): *Titanic: Minute by minute*. Short Books Ltd.
- MOSKOWITZ, Eli (2018): *The Jews of the Titanic: A Reflection of the Jewish World on the Epic Disaster*. Hybrid Global Publishing.
- MOWBRAY, Jay Henry (2012): *Sinking of the Titanic: Eyewitness Accounts*. Courier Corporation.
- MUSSCHOOT, Dirk (2011): *100 jaar Titanic – Het verhaal van de Belgen en de Nederlanders*. Lannoo.
- NAVRATIL, Elisabeth (2001): *Survivors: A True-Life Titanic Story*. O'Brien Press Ltd.
- RUFFMAN, Alan (2013): *Titanic remembered – The unsinkable ship and Halifax*. Formac publishing company limited, Halifax.
- ZIMMERMANN, Norbert (2012): *Schicksal Titanic*. Books On Demand.
- ZULLO, Allan (2015): *Titanic young survivors – 10 true tales*. Scholastic.

Iklódy-Szabó János munkássága Veszprémért, Veszprém térségéért

B. HORVÁTH ELVIRA

Iklódy-Szabó János. Forrás: Új Magyar Szalon, 1938. aug. 15. 5.

IKLÓDY-SZABÓ JÁNOS (Veszprém, 1877. október 25. – Veszprém, 1943. május 4.) veszprémi értelmiségi családban született. A tihanyi származású édesapja, Szabó Imre a veszprémi püspökségi uradalom ügyésze, a veszprémi választókerület országgyűlési képviselője volt. Fia, Szabó János Wolfgang Norbert, Veszprémbe nevelkedett. A Kegyes Tanítórendiek Római Katolikus Főgimnáziumában érettségizett, ahol hatodik osztályos korától kezdve magántanulónként sajátította el a tudását. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Bécsben, Lipcsében és Grazban végezte, államtudományból doktorált. Több nyelven beszélő, széleskörű közgazdasági, közigazgatási ismerettel rendelkező jogásszá vált. A családja régi magyar nemességre utaló Iklódy előnevet születési anyakönyvének melléklete szerint 1916. január 5-én vette fel: vezetéknéve Iklódy-Szabóra változott.

Hivatali munkáját 1899-ben kezdte, amely kezdettől fogva összefonódott helyi, területi, országos szinteken vállalt közéleti tevékenységeivel. Volt Veszprém vármegye szolgabírája, a devecseri járás főszolgabírája, 1907-től a Belügyminisztérium községi, később gyermekvédelmi osztályának fogalmazói beosztottja. Ez utóbbi a magyar gyermekvédelmi intézmények külföldön – Angliától Japánig történő – ismertetésével járt együtt. A Belügyminisztérium ekkor adta ki „Az elhagyott gyermek joga és a magyar rendszer a gyermek védelme terén” című összeállítását, ezt tette közkincsé külföldön, hogy felkeltse az érdeklődést „a szociális gondolkodásban elől haladó

Magyarország iránt”.¹ 1910-ben megválasztották a nagyvázsonyi kerület országgyűlési képviselőjének. Az első világháborúban a 6. császári és királyi huszárezredben szolgált 1918-ig. A Kisgazda Párt Veszprém megyei szervezete 1920-ban nemzetgyűlési képviselőjévé választotta. E megbízatása idején részesévé vált a Bethlen-kormány és az Egységes Párt megalakulásának, s ez utóbbinak szintén képviselője lett. A kormányzó 1922-ben főtanácsosává nevezte ki.

Ennek az évtizednek az elején telepedett le Alsóörsön. „*Nagyon népszerű ember, és barátságos, leereszkedő, nem büszke, pedig tehetné, hogy büszke lehetne. [...] A község déli szélén van egy gyönyörű stílusú kastélya. Valóságos kis vár. Kapuja hatalmas boltív, rajta jóízű, magyaros köszöntés ragyog le arany betűkkel. »Bort, búzát, békességet!« Aki így köszönti vendégét, az csak tisztalelkű, jó magyar ember lehet.*” – olvasható Timár József írásában.² Kiegyensúlyozott volt, elkötelezettségeinek teljesítése érdekében megfelelő életkörülményt teremtett maga körül. Települése boldogulását folytonosan saját ügyének tekintette, tehát segítette.

Fő tevékenysége hamarosan a Veszprémi Takarékpénztárhoz kötötte, ahol 1933-tól az igazgatóság elnöki, 1939-től elnök-igazgatói tisztét is betöltötte. Önmagához hűen mindvégig az anyagi és erkölcsi színvonal emelése érdekében tevékenykedett. Az intézet 1937. február 27-ei közgyűlésén kiemelte: az intézet és Veszprém város sorsa szorosan kapcsolódik egymáshoz. Az egyéb teendők mellett ezért szükséges intenzíven foglalkozni Veszprém, a Bakony- és Balaton-vidék érdekei összeegyeztetésével.³

Hivatali elfoglaltsága mellett jelentős közéleti tevékenységet folytatott, amelyek bizonyítják folyamatos törekvését: az érdekek összeegyeztetését, az egyensúly megteremtését, a meglévő értékek megbecsülését és azok magasabb szintre emelését. Hazája érdekében esetenként Veszprém térségén kívül tágabb környezetre, a Dunántúl egész területére, de még a Felvidékre is kiterjesztette vállalkozásait. Néhány adat ez irányú elkötelezettségeiből:

Balatoni Szövetség; ahol alelnök volt dr. Óvári Ferenc elnökle mellett;⁴

Balatoni Egyesületek Szövetsége; amely „*nagyértékű balatoni szerv, mely az erők összefogását jelenti, az egységet dokumentálja. Támogatja a hatóságok munkáját. Nagy feladatok betöltése vár rá.*”⁵ Itt társelnök volt vitéz dr. József Ferenc királyi herceg elnökle mellett, ahol az örökös tiszteletbeli tagok között szerepelt: dr. Batthyány

¹ SZIKLAI 1940. 158.

² Uo. 93–95.

³ *Veszprémvármegye*, 1937. 10. sz. 2.

⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1937. 20. sz. 5. és 22. sz. 3.

⁵ SZIKLAY 1940. 142. Mivel dr. József Ferenc dédapja, József nádor nyaranta megjelent Balatonfüreden, az gócpontja lett a főúri társaságnak. Ez tradíciót hord magában, a Balatonhoz fűződő érzéseit tőle örökölte.

Lajos, Cholnoky Jenő, Darányi Kálmán, hg. Festetics György, vitéz Gömbös Gyula, Hóman Bálint, Óvári Ferenc.

Balaton Kurír; a Balaton Egyesületek Szövetsége hivatalos lapja (idegenforgalmi, sport, társadalmi és közgazdasági hetilap) főszerkesztője 1936. május 6-ától 1942. december 22-éig, s rendszeres cikkírója. Közülük több megjelent különnyomatban, illetve önálló munkái is így kerültek kiadásra. Például a *Magyar Tenger; Kossuth Lajos eszméi a világpolitika szempontjából; Veszprém és a Szent István évi ünnepi hetek*.⁶

Hungária Yacht Club; 1940-ben választotta elnökévé;

Magyar Vöröskereszt Egylet Veszprémi Fiókja; szintén elnöki tisztségben vezette; *Veszprém-Bakony-Balaton Propaganda Bizottság* elnöke;

Dunántúli Közművelődési Egyesület; amely „a nemzeti szellem ébrentartására és terjesztésére alakult”.⁷ Tiszteletbeli tagja volt 1939. június 11-étől kezdve, majd társ-, illetve alelnöke. Az egyesület félszázados jubileumán 1940-ben társelnöki minőségében adta át Rosos Károly polgármesternek Keipert László alsóörsi festőművész Dunántúlt megörökítő festményét, hogy az a városháza díszé lehessen.⁸

Veszprém város pénzügyi bizottságának tagja;

Légtalmi Liga Veszprémi Csoportja; melynek tiszteletbeli csoportelnöke lett.

Munkájához való hozzáállásából érdemes kiemelni, mint vélekedett Veszprém, a Bakony és Balaton térségéről. „Ez a város, amely szent a maga emlékeivel és élni akarásával, biztatón int felénk egy boldogabb jövő felé. Egy nagy kör középpontja, amelynek egyik sugarában ott fekszik Vázsony a Kinizsiek, Csesznek a Garák, Várpalota az Ujlakiak, később a Hunyadiak, és délen a Balaton felé az örsi Miskék, később a Batthyányiak ősi fészke, és az általuk adományozott felsőörsi XIII. századbéli, még ma is sértetlenül álló román stílusú templom, és a nevét adó férfiú méltóságával az alsóörsi Cserhegyen épült Horthy Miklós kilátótorony.”⁹

Közéleti munkájának egyik, mondhatjuk fő irányultsága a Balaton térségére összpontosult. Érdemes az ide irányuló tevékenységeköréből is felidézni néhányat, hiszen sikereivel óhatatlanul Veszprém térségének értékeit gyarapította. Múltja volt ennek, hiszen Csokonai Vitéz Mihály, Deák Antal, Eötvös Károly, Festetics, Garay János, Jókai Mór, Kisfaludy Sándor, Palatinusz József, Széchenyi, Wesselényi Miklós a maguk idejében és lehetőségeikben már sokat tettek a Balaton megismertetéséért. Mindannyiuk lelkiségét a szépség, jóság, igazság után való törekvés jellemezte. Szeretettel foglalkoztak e tájrésszel, az ide kötődő embereket érintő problémákkal. Tevékenységüket mérlegelve és elismerve, őket követte Iklódy-Szabó János. A Balatonon és környékén e korban halászatot folytattak, működtek fürdők, dívott a vízi közlekedés,

⁶ *Veszprémvármegye*, 1936. 18. sz. 4.

⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1940. 6. sz. 6.

⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1940. 26. sz. 1.

⁹ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 15–16.

sport, turizmus, idegenforgalom, de a térség felkarolásra, fellendítésre várt, mert a települések lakói és közösségei tökehiánnyal küzdöttek. Ennek megfelelően intézkedései elsősorban a vízi- és szárazföldi közlekedés, sport, kilátótorony, üdülőhelyek, fürdőtelepek, halászat felé irányultak. Mindez kiteljesedett a Balatoni Nemzeti Park gondolatával, végül a már említett három tájegység összekapcsolásának javaslatával.

A Balaton-kultusz megteremtésének előfeltételét a tájegység megközelíthetőségének biztosítása jelentette. Ezért szorgalmazta a Balaton körüli úthálózat kiépítését. Megindult, de 1940 végére még nem fejeződött be, pedig érintette volna a Nagyvázsony, Tapolca, Balatonkeresztúr, Nagykanizsa, Kaposvár, Pécs felé vezető közutakat. A Balaton körüli vasúti forgalom fellendítése érdekében megoldandó feladatnak tartotta a MÁV állomások villamosítását, a balatoni kettős vágány kiépítését, a balatoni utazási kedvezmény és a MÁV mérsékelt árú jegyfűzet bevezetését. Sürgette az alsóörsi kikötő bekapcsolását a közlekedésbe, mert azt a Bakony és Balaton közötti, a szárazföldi és vízi közlekedés legideálisabb átszállópontjának látta.

A Stefánia Yacht Club (SYC), illetve a Királyi Magyar Yacht Club (KMYC) 50. évfordulóján aktív munkájáért ezüst érmet és oklevelet kapott több kitüntetett között Kelemen Kornél kultuszminisztertől. Az ebből a klubból kivált Hungária Yacht Club elgondolása szerint szervezték meg 250 km-es távra a kis és nagy hajók részére kétféle beindított Balatoni Kék-szalag Versenyt. Fővédnökségét Horthy Miklós vállalta. Iklódy e versenynek szervezője, Sólyom nevű vitorlásával többszörös díjnyertes versenyzője, országos, nemzetközi viszonylatban népszerűsítője lett. Sport vonatkozásában dolgozott a vitorlázás tömegsporttá fejlesztésén. Meggyőzően hangoztatta az ifjaknak: a vitorlás sport gyors reakcióra, öntudatos döntésre nevel. Az elért eredményei pozitív hatással vannak napjainkra is.

A balatoni sportélet ebben az időben már több sportágban hagyományon alapuló nemzetközi hírnevű volt. Megemlíthető a báró Wesselényi úszóverseny, Vitorlás Európa-bajnokság, síoktatás, Balatoni Jégnapok. S hogy munkáját jó kedéllyel, alázattal végezte, bizonyítja a következő 1940. évi balatonfüredi esemény. A Balatoni Szövetség társelnöki tisztségében csilingelő szánon érkezett meg feleségével a jégnapok ünnepelésére. A közönség kívánságára vidáman iktatott be egy rögtönzött programot. Mint úri kocsis, sorba szánkázta a hölgyeket. 1942 őszén a VIII. Nemzetközi Sporthet rendezték meg – amit „*balatoni kis olimpiásznak*” is neveztek – Balatonföldvár, Balatonfüred, Balatonkiliti, Siófok, Tihany helyszínekkel. Tizenkettő sportágra vonatkozott: galamblovászat, kajakozás, kerékpár, kétféle lovassport, motorkerékpár, tenisz, túravezetés, repülőverseny, úszás, vitorlázás, vízilabda. A versenyen 700 versenyző vett részt, a magyarokon kívül németek, olaszok, svájciak.

A posta-takarékpénztári tisztviselők sportegyesületének kérelmét Iklódy-Szabó János tolmácsolta az alsóörsi közbirtokosság felé. Kilátótorony és 25 ágyas menedékház építésére kértek megfelelő nagyságú területet. Ezek az épületek a Csere-hegyen

a Kékes Szálló tervezője, Padányi-Gulyás Jenő budapesti műépítésszámvevője terve alapján felvidéki reneszánsz stílusban készültek alsóörsi vörös terméskőből. Az alkotás Horthy Miklós nevét viselte. Kúp alakú bejárati kapuja felett a vöröskőfalat a Horthy-címer, a körbe futó díszítősor felett pedig a torony négy sarkát Fejér, Somogy, Veszprém és Zala vármegyék címerei ékítették, mert onnan ezen megyék felé nyílt meg a panoráma.

A Balatoni Egyesületek Szövetsége több alkalommal tartotta értekezletét, közgyűlését Budapesten a Gellért Szállóban. Tárgyalásaik témái Iklódy-Szabó János vezetésével a következők voltak. Az egyesületek közötti béke biztosítása; községrendezés; a rendszertelen parcellázás megszüntetése; bolgár kertek létesítése földhöz juttatással; helyi ipar és kereskedelem kialakítása; kulturális igények kielégítése; történelmi és műemlékek ápolása; gyógyhelyeken a gyógyítás alapjainak biztosítása; a Balaton vízállása, árvíz és jégveszély elkerülése; a Balaton tisztítása hínárgereblyével; part kiképzése; a Sió falazatának kiépítése és hajózhatósága; fürdőberendezések és csónakkikötő-helyek létesítése; kikötők és kompjáratok bővítése; hajógyártás fokozása; fürdőegyletek bérvitorláztatása...

Kiemelkedő tervének minősítendő a *Magyarország Nemzeti Parkja*, más korabeli megnevezéssel a *Balatoni Nemzeti Park* eredetileg tőle származó alap gondolata, amit több más kezdeményezéséhez hasonlóan sajnos nemigen említenek meg napjainkban. Pedig ő hitte: „*Magyar dicsőség a Balaton szépségének nemzetközi elismerése!*” Valóra válását nem élte meg, mert az 1997-ig váratott magára. De a kezdeményezés, az első intézkedés ténye sosem vitatható el tőle!

Igyekezett összeegyeztetni az általa felkarolt tájegység érdekeit az országos célkitűzésekkel. Miután közismertté váltak Gömbös Gyula miniszterelnök országos célkitűzései a Nemzeti Munkatervben, a Balatoni Szövetség ezeknek megfelelően dolgozta át alapszabályát. Korszerűsített programjuk felölelte a fürdőcélokat, higiénikus partszakasz biztosítását, motoros, vitorlás, evezős, hidroplán sportok üzését és ezek következményeit. Tudták, a Balaton térségében már működik több csoportosulás, de ennek ellenére a tőkeszegénység miatt sok tekintetben visszamaradott, fejlesztésre használható tőkére van szükségük. Programjukban előtérbe helyezték a területszabályozást, utak, utcák létesítését, villanyvezeték, az ivó- és szennyvízcsatornázás megoldását. Villaépítkezésekkel kapcsolatban igényként fogalmazták meg a magyaros stílust, egységesített architektúrát. Fontosnak tartották az építkezések segítését, leginkább gyakorlati tervekkel, olcsó anyagokkal, de gondoltak a turista és nagyszállók alapítására is. A már működő nagyobb szabású fürdőhelyeket a nyugati igényeknek megfelelő színvonalra kívánták emelni, ugyanakkor fenntartani az egyszerűbb színvonalú fürdőhelyeket.

1933. augusztus 26-án Iklódy-Szabó János a Balatoni Szövetség Közgazdasági Szakosztályának elnöke Balatonfüreden határozati javaslatot terjesztett elő: nyil-

vánítsák Magyarország Nemzeti Parkjává a Balatont 3 km-es távolságban övező partszakaszt. A megvalósítást a Magyar Földrajzi Társaság Balatoni Bizottsága is tárgyalta dr. Cholnoky Jenő nyugalmazott egyetemi tanár vezetésével. Dr. Klebelsberg Kunó kultuszminister támogatta a kezdeményezést. A teendőkre munkatervet dolgozott ki. Megkezdték a kivitelezést a sporttelepre szánt terület rendezésével, majd folytatódott a Tihanyi Nemzeti Park létrehozásával. Azonban a második világháború és a fő pártfogó, dr. Klebelsberg Kunó 1932-ben bekövetkezett halálát követően fedezet hiánya miatt a kivitelezés megakadt, teljességében nem valósulhatott meg.¹⁰ Ugyanakkor Iklódy ez ügy érdekében fordította beszédeiben, írásaiban, a *Balatoni Kurír* és egyéb lapok hasábjain a hallgatóság, az érdeklődők figyelmét a Balaton, Veszprém és a Bakony nyúlványainak turisztikai egységére azok specialitásaival, érdekességeivel együtt. Kiterjesztette figyelmét a téli időszakra is, hiszen a finn, skandináv, alpesi tavak nem fagytak be évenként, amint a Balaton sem. Hazánkban ez csak egy-egy évben marad el! Itt jellemző a hóborította táj közepén hatalmas jégpáncéllal, rajta halásznak, sportolnak: vitorlás-szán, fakutya, jégközi, korcsolya, síóring, ami lenyűgöző látványt nyújt. Ez specialitás, viszont a bakonyi kézművesség mellett érdekességnek számít az oda kapcsolódó betyárvilág romantikájának emléke. Veszprém bekapcsolásával is közölte elképzeléseit. Ide szállodák, egészségügyi berendezések, élelmészeti lehetőségek, a Balaton-vidéki zamatos gyümölcsök hűtőházak építése vált volna szükségessé. S javasolta az árakat már kezdetben versenyképessé tenni a külföldiekkel.

A Balatoni Nemzeti Parkot tulajdonképpen egy újonnan létrehozandó „Balaton vármegye” területeként képzelte el, hozzá kapcsolva Veszprémet, a Bakony nyúlványait, a Kis-Balatont és a téli üzemeltetés lehetősége miatt Hévizet. Így növelhető lett volna a kezdetben kissé kevésnek mutatkozó és kifogásolt földrajzi földterület nagysága. Vallotta: „A Balaton vármegyében mindennek a Balaton jegyében kellene történnie. Itt már az iskolában a betűvetéssel együtt kellene a gyermeki agyoknak magukba szedni a vendéglátás tudományát, az idegen élő nyelvet, udvariasságot, [...] meg kellene különböztetni a fürdővárosokat a fürdőközségektől, és létre kellene hozni az üdülőfalu fogalmát új településeken. Annak meghatározásával, hogy itt kizárólag nádfedeleles magyar stílusú házacskák építhetők!”¹¹

Tehát javaslatában összekapcsolta a hagyományt a jövő képével. Valójában a Balaton vármegye gondolata az új eszmeáramlatok egyikének fogható fel. Létrehozásával három vármegye helyett egy új, autonóm közigazgatási intézmény lépne, de kiemelte, a bürokrácia mellé tőke és lélek is kell. A lélek ez esetben nem egy-egy emberé, az közkinccs, tradíció. A lélek fogja meg az idegent! A Balaton-kultúra nincs századokhoz

¹⁰ SZIKLAY 1940. 142

¹¹ SZIKLAY 1940. 80.

kötve, gyenge, de hajtóerő, egységet tud teremteni! Végezetül: „Az egyesület erkölcsi ereje abban rejlik, hogy először is függetlenek vagyunk a kormánytól, teljesen szabadon fejthetjük ki azt az irányelvet, amelyet a Balaton politikájának irányítása tekintetében szükségesnek tartunk, és az nem egy felülről jött valami, hanem a lelkekből fakadó egység, amely tényleg hivatva van arra, hogy a Balaton nemes érdekeit szolgálja, egyúttal kiegyenlítse azokat az ellentéteket, amelyek esetleg az eszmék harcában a különböző balatoni érdekeltségek között támadhatnak.”¹²

Veszprémi vonatkozású tevékenysége

A városa iránti vonzalma, szeretete váltotta ki e tevékenység-sorozatát. Jól ismerte, tisztelte Veszprém történelmi és kulturális múltját, egyedi természeti szépségeit, az ezekben rejlő és értéket jelentő, sőt azokat fokozható, illetve azzá alakítható adottságait.

Egyaránt foglalkozott kisebb-nagyobb volumenű megoldásokkal, közben mindig hű maradt céljához, a város és térsége fejlesztéséhez. A kisebb megoldásokkal szülővárosa hangulatának, jobb életterének, vonzáskörének emelését kívánta biztosítani, más esetben élhetőbbé tétele céljából a város infrastruktúrájának fejlesztésén, megoldása érdekében hasznos kapcsolatok kiépítésén fáradozott. Összhangban dolgozott a város vezetőségével, vezető közösségeivel. Nagyszerű partnere volt dr. Berky Miklós (1930–1934), majd Rosos Károly (1935–1940) polgármestereknek, s a városi kezdeményezőknél. Tudatosságát és neves személyiségek munkájának elismerését igazolja: oly hatásosan hívta fel a figyelmet a Balaton, Veszprém és a Bakony turisztikai egységére, ezzel megnyerte Gömbös Gyula miniszterelnököt az ügy fővédnökévé, akárcsak Kánya Kálmán külügyminiszter támogató jóindulatát. Gömbös Gyula ezek után ittlétekor a következő véleményének adott kifejezést: „Ennek a forgalomnak központja több, mint ezeréves Veszprém, az egykori Rhispia, Gizella királyné városa, a királyné kancellárjának székvárosa, az Árpád-házi királyok egykori világhíres főiskolájának színhelye, amelyet Csák Péter, a török, végül a kuruc időkben Heister osztrák generális próbáltak a földdel egyenlővé tenni. A XVIII. században úgy jelenik meg előttünk, mint a barokk kor egy gyönyörű ékköve...” Elismeréssel fogadták e véleményt a helybeliek, de tudatukban élt: az előnytelen vasúti közlekedési irány bizony megtorpanást hozott számukra. „Szegény hivatalnok várossá lettünk, kezdtünk hinni végzetünkben, szinte restelltük zezugos, hegyes-völgyes utcáinkat, lépcsős síkátórainkat, amelyeket lodzsa szerűen kiugró házak szegélyeznek, az egykori gazdagságot, előkelőséget hirdető barokkstilű magánházak pedig bérházakká és hivatalokká váltak. A város közepén kiemelkedő pompás sziklavárra pedig úgy néztünk, mint a nagysz-

¹² SZIKLAY 1940. 151.

rű múlt dicsőség-teljes, egyben bánatos emlékére. És most egyszerre arra ébredtünk, hogy idegenforgalmi központtá váltunk!"¹³

Részletezve a következő törekvések, eredmények köszönhetőek személyének hol az alap gondolat megfogalmazásában, terjesztésében, hol létrehozásának segítésében, végrehajtásában.

Ünnepi hét és a Szent István jubileumi évi ünnepség

Iklódy-Szabó János mindkét rendezvény egyik ihletője, előkészítője, rendezője, aktív levezetője lett. A szervezők összekapcsolták az általa javasolt Ünnepi Hét rendezvénysorozatát a Jubileumi Évi Ünnepségre való felkészüléssel, hiszen e kettő célját már kezdetben egyező tartalommal töltötték meg. Az országos rendezvénysorozatba való bekapcsolódáson, tiszteletadáson kívül céljukként tűzték ki Veszprém központi helyének bemutatását a Bakony és Balaton közti térségben, s e három tájegységet összekapcsolni egymással. A Veszprém–Bakony–Balaton Propaganda Bizottság megalakulásakor, 1934. október 11-én elnöklete alatt határozta el az első Ünnepi Hét megrendezését, mint hagyományteremtést, amely előkészítése majdnem egy évig tartó munkáját igényelte. Mindenképp anyagi és erkölcsi sikerhez kívánták juttatni városunkat. Erről szólt Iklódy-Szabó János a Balatoni Szövetség veszprémi nagy értekezletének megnyitó beszédében, amiről a sajtó adott tudósítást.¹⁴ „Az ünnepi hét nem új szóhatásokra, hanem a régi, patinás múlt felélesztése mellett a magyar lelkiség megerősítésére és ezzel együtt a nemzeti feltámadásba vetett hit ápolására törekszik.”¹⁵

Az első Ünnepi Hetet az annak első részéhez kapcsolódó kiállításokkal együtt Kánya Kálmán külügyminiszter nyitotta meg. „Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy ellátogassak ebbe az ezeréves ősi városba, amelynek nemcsak fekvése gyönyörű, hanem amely régi kultúrával és hagyományokkal is rendelkezik. Ebben a városban évszázadokkal ezelőtt fontos történelmi események játszódtak le. A legnagyobb örömmel vállalom a kormány képviselőjét, mint másfél éve almádi villatulajdonos, tehát Veszprém megyei lakos, és fokozott érdeklődéssel kísérek mindent, ami Veszprém és környékének fejlődéséhez hozzájárul.”¹⁶

Komolyan gondolták a hagyományteremtést. Mutatja ezt a turizmus és a gazdasági fejlődés fellendítése érdekében az 1935. augusztus 11-e és 18-a között megrendezett első Ünnepi Hét programja.

¹³ Veszprémvármegye, 1934. 44. sz. 2–3.; Vasárnapi Újság 6. évf. 1859. 33. sz. 388–390. Rhispia a rómaiak uralma alatt Közép-Pannónia székhelye volt.

¹⁴ Veszprémvármegye, 1934. 43. sz. 2–3.

¹⁵ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 4.

¹⁶ Veszprémvármegye, 1934. 44. sz. 3.

11-én Magyar Néprajzi Társaság vándorülése;

12-én Veszprém megyei Tanítók kongresszusa hangversennyel, fagylattesttel és divatbemutatóval;

13-án Országos Frontharcos találkozó kirándulással összekötve;

14-én Veszprém Történelmi, Régészeti és Néprajzi Társaságának előadó gyűlése és Réthy Pál sakkverseny a Koronában a sakk-kultúra felkeltésére;

15-én Magyar Országos Állatorvos Egyesület vándorgyűlése;

16-án Országos levente és cserkész zenekarok monstre hangversenye és irodalmi est a Petőfi Színházban;

17-én Magyar-honi Földtani Társaság vándorgyűlése, a Dunántúli Közművelődési Egyesület hangversenye. Nagy elismerést váltott ki a Csermák emlékhangverseny Müller Oszkár, a Polgári Dalegyesület ügyvezető elnöke rendezésében, amelyet Nyakas János kereskedelmi iskolai tanár *Csermák Antal életéről* tartott előadása vezetett be. A magas szintű műsor előadói között fűzfői, siófoki, veszprémi zenészek léptek fel, például Orsolya Mária veszprémi hegedűtanár művészi játékával, majd a levente és cserkész zenekarok máglyatüze következett;

18-án Versenyek díjkiosztása, ünnepi záró ülések, népünnepély a ligetben.¹⁷

Nagy lehetett a ráhangolódás, a lelkesedés, a siker, mert a kitűzött időpont végéhez ért, de ezt követően még nem kevés és jelentéktelen esemény következett. Mind magukon viselték a nagy-bizottság élén tevékenykedő Iklódy-Szabó János törekvéseit.

19-20-án Kétnapos túrát szerveztek a Bakonyba. Veszprémbe kézimunka-, természet- és bélyeggyűjteményekből kiállítást hoztak létre a gimnáziumban, nőipari kézimunka kiállítás nyílt, s a kulturálódás zálogának megerősítése érdekében záróünnepet rendeztek a zeneiskolában és három óvodában. Erre az időre építették fel a Bakonyi Házat a Plosser sétányban.¹⁸ Városi kirakatversenyt és az izraelita iskolában nemzetközi plakátkiállítást rendeztek.¹⁹ A készülődés mozgósította a város különböző közösségeit, mert részt kívántak venni a lakosság felkészítésében, az ünneplésben.

A Dunántúli Közművelődési Egyesület díszközgyűlést szervezett előadásokkal, amelyekben hazájuk érdekében, azaz a magyarságért végzett munkáit méltatta. Kiemelte gyermekvédelmi tevékenységét, és ezt az egyesület városi óvodásai műsora zárta Avar Erzsébet óvónő vezetésével. Este díszhangversenyt rendeztek.

A Katolikus Legényegylet Bauer József felső kereskedelmi iskolai tanár „*Ki lesz a céhmester*” című darabját adta elő, életképet mutattak be a „tobakos” állatbőr-kikészítő mesterségről.

Az Ünnepi Hét rendezőbizottsága egyházzenei hangversenyt szervezett a székes-egyházban.

¹⁷ *Veszprémvármegye*, 1935. 28. sz. 1.

¹⁸ *Veszprémvármegye*, 1935. 28. sz. 1.; 32. sz. 2–3.

¹⁹ *Veszprémvármegye*, 1935. 31. sz. 5.

A Történelmi Társulat előadó ülésén elhangzott dr. Szendrey Zsigmond „*Veszprém vármegyei népszokások*” című értekezése, Pákai Zsolt veszprémi tanártól „*Veszprém vármegye birtoktörténete a török időkben*”, és dr. Tóth Ferenc pápai tanár *a vármegye emberföldrajzának témaköréből* tartott előadást. Ez utóbbin Iklódy-Szabó János is jelen volt.

Rendeztek néprajzi, egyházművészeti, háziipari, amatőr fénykép- és festménykiállítás. Ez utóbbit Bertalan Rózsa, Breyer József, Táray Antal finom tónusú munkáiból és bakonyi, balatoni tájképekből állították össze. Büszke volt a város Breyer József püspöki irodatiszt, festőművész komoly sikerére, amit veszprémi tájképével a Múcsarnok őszi tárlatán aratott. Pingpongversenyt, labdarúgó-mérkőzést, szimultán sakkversenyt, divatbemutatót láthatott még a közönség, toronyzenét hallgathatott Viczena Sándor tárogató szólójával. Sor került a Csomai strandon lampionos, tűzijátékos, táncstes strandmulatságra.

Az Ünnepi Hét kimagasló eseményének számított a Dunántúl frontharcosainak ünnepes találkozója. Körülbelül 300-an jelentek meg: Bicske, Győr, Pécs, Sárobgárd, Székesfehérvár, Szombathely küldöttei és Veszprém megyéből Balatonalmádi, Hajmáskér, Nagyvázsony, Pápa, Veszprém, Vörösberény frontharcosai. Ezen gróf Pálffy-Daun József országgyűlési képviselő az országos központ kiküldötte így szól: „*Egy letűnt kornak néma tanúja ez a vár, amelynek ellenséggel dacoló sziklaorma fölé Szent István király tűzte a keresztet [...] tekintetűnket bizakodóan emeljük fel a vár felett egy ezredév óta láthatatlanul is felénk ragyogó keresztre, hogy hitvallást tegyünk a magyar jövő céljaira...*”, s hitre, higgadságra, kitartásra buzdította hallgatóit.²⁰

Amikor elérkeztek az Ünnepi Hét második részéhez, megnyílt az őstermelő-kiállítás. Darányi Kálmán földművelési miniszter nyitotta meg, aki részt vett Veszprémben a Gazdasági Egyesület jubileumán is az államtitkárral együtt. A dízsátrat az Erzsébet-liget elején állították fel, ahol volt tenyészállat- és lókiállítás; vásár; szőlészeti, borászati, termény, erdészeti, vadászati, bányászati, gyümölcs és kertészeti kiállítás.²¹

Az Ünnepi Héten a vendégzenekarok szerenádok adtak dr. Rott Nándor megyéspüspöknek, dr. Kenessey Pongrác főispánnak, dr. Csiba Mór magyar királyi pénzügyigazgatónak és Rosos Károly polgármesternek. A cigányzenészek a polgármester Szabadság téri lakása előtt azután szerenádok, mielőtt a magyarországi ötszáz éves jubileumukat ünnepelték az Erzsébet téri térzenéjükkel.²²

²⁰ *Veszprém és vidéke*, 1935. 32. sz. 2–3.; *Veszprémvármegye*, 1935. 34. sz. 2.

²¹ *Veszprémvármegye*, 1935. 35. sz. 2.; 36. sz. 1.

²² *Veszprémi Hírlap*, 1937. 18. sz. 5. Mert: „*1437-ben Zsigmond király, Nagy Lajos Mária leányának férje befogadta hazánkba a cigányokat. Az indiai cangár törzs szülöttjei, malagari nyelvűekkel Perzsián, Kabulisztán, Eriván keresztül jutottak Görögországba, honnan egy részük a XV. század első felében hazánkban keresztül egész Európában elterjedt...*”

A város hasonló hozzáállással és folyamatosan, tudatosan készült a jubileumi évi ünnepségre. A városi képviselő-testület tárgyalásairól szóló újságcikk közölte olvasóival: „*A Szent István évi ünneplésekkel kapcsolatos költségekre 42.800 P-t szavaztak meg.*”²³ Felkészülésüket az egész lakosságra kiterjedő lelki ráhangolással kezdték. Kiemelt céljuk közé tartozott az ifjúság erkölcsi vezetése érdekében a piarista szellem ápolása, terjesztése, s a maradandó alkotások, illusztris személyek és ünnepélyek biztosítása mellett a lakosság közhangulatának megfelelő szintre emelése. Emiatt érezték szükségét, hogy közzé tegyenek a helyi sajtóban egy írást I. István király méltatásáról: „...*nagysága ... abban áll, hogy az önkényes vállalkozások pusztulást előidéző korban úgy jelenik meg mint az egyetemes célt és törekvést kifejezésre juttató vezéralak. S azáltal lesz a magyar történelem igazi megindítója, hogy népe életében a kalandos vágyat az átfogó célnak alárendeli, s a »pogány« magyart »kereszténnyé« teszi. Ha kell, szeretettel, ha kell, vaskézvel. Ezért üzenet minden magyarnak az ő alakja, élete. ... a magyarság törekvéseinek első öntudatos harcosa...*”²⁴

A Szent István jubileumi év előkészítése alkalmával Veszprém város idegenforgalmi nagy-bizottsága megerősítésként ismételten felkérte Iklódy-Szabó János kincstári főtanácsost az ünnepléssel kapcsolatos tárgyalásokra. Ezzel Rosos Károly polgármester, Bokrossy Jenő a helyi Idegenforgalmi Hivatal vezetője, a város műszaki tanácsosa mellett kapott és vállalt megbízatást a városi ünnepség megrendezésére. Szorgalommal intézte tovább az anyagi feltételek megteremtését, az előkészítéssel kapcsolatos tárgyalásokat.²⁵ Az eredeti felkérésnek megfelelően már 1934-től kezdve megszakitás nélkül foglalkozott a következőkben részletezettekkel, így a Veszprémről készítendő filmmel; a Hősök Kapuja építésével, amit a magyar hősiesség szimbólumának tekintett;²⁶ Laczkó Dezső szobrával, amelyet a következő évre terveztek, mert felállítására ekkor még gyűjtötték az adományokat; az utak kiépítésével; a Tűztoronyba tervezett harangjátékkal. S javasolta a romok restaurálását; állítsanak szobrot Gizella királynénak; az új templom falára helyezzenek el domborművet, amely Szent István és Kopány csatájára emlékeztetne; de azt is, hogy ezekre a város ajánljon fel még körülbelül 3200 pengőt.²⁷ Az erkölcsi siker elérése, Veszprém jobb megismerése, népszerűsítése, és természetesen vállalásai minél precízebb teljesítése céljából levéltári kutatómunkát végzett,²⁸ előadásokat vállalt és folyamatosan publikált.

A rendezések során, – mondhatni, a gyakorlatban – követve a tervezés metódusát, bár gazdasági, anyagi okok miatt elhúzódva, mégis teljesen összefonódott az Ünnepi

²³ *Veszprémi Hírlap*, 1938. 11. sz. 2.

²⁴ *Veszprémvármegye*, 1935. 33. sz. 1.

²⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1937. 15. sz. 1.; 1938. 29. sz. 2.

²⁶ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 10.; *Veszprémvármegye*, 1934. 43. sz. 2.

²⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1937. 15. sz. 1.

²⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1938. 19. sz. 6.

Hét és a Szent István jubileumi év rendezvénysorozata; produktumainak bemutatása, közkinccsé bocsátása. Méltányolták az igyekvést az országos vezető szervek, emiatt több esetben kapcsolódtak be lebonyolításába, hogy emeljék a történések színvonalát. Látták, a város és környékének népessége ünnepi lázban ég. Az eseményeket maga Iklódy-Szabó János így összegezte: „*Szeptember 30-án, pénteken kezdődik az ünnepi hét és október 15-éig bezárólag tart. Kiemelkedő eseményei a Szent Jobb érkezése és ünnepélyes fogadtatása október 2-án, tábori mise a Szent Imre téren. A Szent István évvel kapcsolatban történt az előző sorokban részletesen ismertetett alkotások ünnepi felavatása. A vármegye és a város diszközgyűlése, az országos oltáregylet, országos idegenforgalmi tanács, Balatoni Egyesületek Szövetsége gyűlései. Bor, gyümölcs, virág és légtalmi kiállítás. Az egyes ünnepélyek sorrendjét kellő időben kiadott meghívó fogja ismertetni.*”²⁹

Megjegyzést kíván, mire utal az idézetben „*az előző sorokban részletesen ismertetett alkotások*” kifejezés. Természetesen a *Veszprém és a Szent István évi ünnepi hetek* című füzetére vonatkozik. Ebből emelem ki azokat az alkotásokat, intézkedéseket, amelyek ehhez az ünnepkörhöz tartoztak és Iklódy-Szabó rendre megemlékezett róluk, hiszen részt vett a megvalósításukban mint a városi helyi bizottság elnöke és felelőse az egész rendezvénysorozatnak. Szervezőtársaival időszerűen és célratörően támaszkodtak a történelmi múltra, mert nemzetünk első királyi házaspárja kiemelt szereppel ruházta fel Veszprém települését. Jelenlétük területileg főleg a Várra, amit *hősök dombjának* is neveztek, és az attól nyugatra fekvő Veszprém-völgyre terjedt ki. Ez olyan tény, amelyet a lehető legkifejezőbbben igyekeztek viszonzni e jubileumi évben. A Vár felfrissítése, ünnepi köntösbe burkolása jelentős mértékben megújította annak imázsát. Munkálkodásuk elsősorban István király és Gizella királyné emlékművének elhelyezése, ezzel összefüggésben a Vetési-féle oszlopfő áthelyezése, majd a Gizella királyné idejéből származó kápolna restaurálása, a Várbeli kút felújítása, a veszprémi főiskolára vonatkozó királyi deklaráció szövegének rögzítése, a Hősi Kapu felépítése, a romok környezetének gondozása körül forgott. A történelmi emlékeket Rosos Károly polgármester vette át a városa gondozásába.

Szent István és Gizella királyné szobra

A pályázat kiírását követően Ispánki József (Budapest, 1906. március 10. – Budapest, 1992. november 3.) szobrász kapott megbízást a szoborművek elkészítésére. A Darányi-kormány többek között Hóman Bálint kultuszminiszterével együtt méltányolta Veszprém történelmi, kulturális jelentőségét. Egy bizottságot hoztak létre, amely a helyi illetékesekkel (Rosos Károly polgármester, dr. Rott Nándor megyés-

²⁹ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 16.

püspök, dr. Gutheil Jenő kanonok, Éberhardt Béla tankerületi főigazgató) közösen jelölte ki e szoborművek helyét a Vár utca végén a Papnevelde és a vele szemben álló kanonoki ház között. Döntésük szerint a vállalásaik elkészítéséről a minisztérium gondoskodik, a város gondja a környék rendezése. A lodzsaszerű kilátó és a párkány, lépcsősor, az erkéllyel közös talapzat a szobrászművész és Bretz Gyula építész-mérnök alkotása.³⁰

Vetési-féle oszlopfő

A szoboregyüttes helyén eddig egy védőfal közepén állt az oszlopfő. Feliratának magyar nyelvű szövege: „*Isten nevében tesziünk jót, Albert veszprémi püspök állított engem 1467-ben*”. Most a meredélyt védő falat le kellett bontani, hogy kialakítható legyen a két szobor méltó környezete, ezért az oszlopfő áthelyezésre került. Viszont a veszprémi lakosú Vetési Albert neves humanista, Mátyás király legmeghittebb bizalmi embere, diplomatája volt, ezért kiemelkedő tevékenységének megbecsüléseként kissé délebbre a Várhegyen maradt. A plébánia és az egyik kanonoki ház szegletében alakították ki emlékhelyét Deéd (Dex) Ferenc (Kéty, 1901. április 23. – Bécs, ? ?.) III. Béla király esztergomi palotájának művészi restaurátora tervének megfelelően.³¹

Gizella királyné idejéből származó kápolna (mai elnevezése Gizella-kápolna)

A közvetlenül a püspöki palota mellett álló, Gizella királyné idejéből származó hajdani kápolnát Beöthy István kanonok áldozatkészségéből szintén Dex Ferenc restaurálta. Munkája kiterjedt a nagy mértékben megfakult bizánci stílusú apostolok színes képeire, és a történelmi emlékekre utalva az oltár kövére, amelyre „*Őseink hite, a jövő reménye*” szöveg vésetett.³²

Várkút

A kápolna előtti kút már hosszú ideje betemetve állt. Ez időben még kialakítása, korabeli felhasználása ismeretlen volt, csak következtetésekkel beszéltek róla. Iklódy ismerete szerint a XVI. századi feljegyzések idején *Sárkány-kút*-nak nevezték, amelyhez mondát is fűztek összekapcsolva a sárkányölő Szent Mihály tiszteletére épült székesegyház névadójával. A jubileumi évre készülve e kutat is Dex Ferenc elgondolása alapján nyitották meg, építették körül, de további feltárása ekkor még váratott magára.

³⁰ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 4.; *Veszprémi Hírlap*, 1937. 15. sz. 1.; *Veszprémi Hírlap*, 1938. 8. sz. 5.

³¹ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 6–7.

³² IKLÓDY-SZABÓ 1938. 7.

Viszont a szervezők feliratot vésettek a kútkávéra: „*Civitas ubi olim fontes uberrimi culturae gentis hungarorum eruperant: Ez az a város, ahol hajdan a magyar nemzeti művelődés legdúsabb forrásai fakadtak.*” szöveggel.³³

A veszprémi főiskoláról kiadott deklaráció

Az idegenforgalomra számítva minden téren törekedtek kidomborítani, az egész nemzet és a külföldiek előtt bemutatni azokat a tényeket, amelyek a magyar kultúra fejlődése és Veszprém között fennálltak. Sajnálatos tény: Csák Péter nádor, oligarcha pusztító támadása során a székesegyház és a híres veszprémi iskola a könyvnyomtatás felfedezése előtti korban létesített gazdag könyvtárával együtt elpusztult, magasan művelt tanárai életüket veszítették. Az ünneplő nemzedék viszont nem fogadta el a történettudomány lekicsinylő szakmai besorolását, miszerint működött Veszprémben iskola, de az csak egyszerű egyházi iskola volt. Pedig itt egyházjogot, klasszicista filológiát, törvény- és a szabad mesterek tudományát oktatták magasan képzett tanárok. Tartották magukat IV. László király ünnepélyes deklarációja szövegéhez, amelyben már 1276-ban elismerte, méltó helyére emelte Veszprém I. István király kora óta folytatott kulturális tevékenységét, s a főiskola működését, amit a párizsi egyetemhez hasonlított! Az eredeti szöveget, mellette magyar fordításával, márványtáblába vésték, s azt a püspöki palota oldalfalában helyezték el a Gizella kápolna és a Várkút közelében.³⁴

Hősi Kapu

Tervpályázatát a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács bírálta el. A Várhegy déli lejtőjénél emelték méltó díszével, a hősök termével, ennek közepén egy szarkofággal, és egy Bakonyig terjedő kilátást nyújtó emeleti terasz együttesével. Az első világháború veszprémi hősi halottainak emléket, nevüket a hősök termének falában elhelyezett márványtáblán felsorolva őrizték meg a jövőnek. Költsége 26.826 P volt.³⁵

Bakonyi Ház

A Veszprém vármegyei Múzeum kezdeményezésére, dr. Nagy László múzeumőr gondolata alapján épült eredeti dél-bakonyi stílusban. Őrzi az ilyen házak kultúrtörténeti értékeit.³⁶ Ünnepélyes felavatását 1935. augusztus 11-én tartották. Iklódy er-

³³ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 7–8., 9–10.

³⁴ Uo. 8–9.

³⁵ Uo. 10.; *Veszprémvármegye*, 1935. 34. sz. 3.; *Veszprémi Hírlap*, 1937. 20. sz. 4.

³⁶ *Veszprém és Vidéke*, 1935. 32. sz. 2.

ről így emlékezett meg: „Az ünnepi hetek maradandó emléke a vármegyei múzeum mellett épült Bakonyi Ház, ahol a város már kihalóban lévő ősi jellegzetes csutorás iparának teremtöttünk végleges otthont.”³⁷

Romok környezetének rendezése

A romok rendbetételét egy időben végezték a város virágosításával, szépítésével, és erősen kapcsolódott a magasabb pontokról nyíló kilátás fokozásával. Esedékes, sőt sürgető volt a két zárda: a Várhegy alatti Katalin-zárda (mai nevén Margit-romok) és a Veszprém-völgyi apácázárda (ma: Kolostorok és Kertek elnevezésű, Veszprémvölgyi u. 68.) rendbetétele. Mindkét rom történelmi örökségünk egy-egy része, s mind-egyiket Veszprémre jellemző sajátos, mesés hangulatú természeti környezet övezi. A Katalin-zárdában nevelkedett IV. Béla király lánya, Árpád-házi Boldog Margit tíz éves koráig, a Szent István Völgyhídtól nyugatra húzódó völgyszakasz pedig azt a romot rejtí, amely „... zárdában hímizte Gizella királyné az apácák és a vidék főrangú hölgyeinek segítségével a koronázási ereklyék között ma is gondosan őrzött palástot. A török dúlások szomorú korszaka a kolostort is romba döntötte. [...] a XVIII. században a régi kolostor helyén egy művészi barokkstílusú templom építését kezdte meg [az utód jezsuita rend], de ez a templom soha befejezést nem nyert ...” Most viszont a feltárt romok körüli utakat rendbe tették, virágosították, a szomorú fűz- és nyírfákat a romok melletti békalencsés ritka látványt nyújtó tavacskaival együtt megőrizték, a Séd-patakon átívelő kis hidakat nyírfatörzsekből újra építették, s ezekkel megőrizték a kolostor körüli korábbi időszakot visszaidéző hangulatot. Hasonlóképpen jártak el a Benedekhegy és Séd-patak melletti Katalin-zárda romjai körül is.³⁸

Parkírozás, kilátást biztosító helyek

Paralel intézkedésként kezelte városa szépítését, a megnyugtató, csodálkozásra készítő helyek létrehozását, a kilátók felkeresésére való felhívást a helyi lakosok és ide látogatók számára egyaránt. Ekkor már dr. Berky Miklós előző polgármester is olyan utat mutatott, hogy Veszprémet a *virágok városává* kellene átalakítani. Hogy ebből a szempontból, illetve az akkori szemléletnek megfelelően Iklódy mit és miért tartott kiemelkedő jelentőségűnek, néhány idézet tanúsítja. A kettős szobor melletti kilátó erkélyéről: „... messze nyújtó kilátást adva a nézőnek a vadregényes Bakony kéklő hegyei felé, ahol Zirc, Bakonybél, a Garák ősi Csesznek vára [...] fekszik. A meredek alatt pedig közvetlenül ott látjuk a hullámzó dombokon a festői várost és a

³⁷ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 11.

³⁸ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 5. sz. 15.

benne kanyargó Séd folyót, amely egy geológiai csodaként évezredek folyamán ható erejével áttöri a Várhegyből messze kiugró Szent Benedek hegyet, miután előzőleg egy történelmi nevezetességgel bír, ősi malom kerekeit tartja mozgásban.”³⁹ Ez utóbbi mellett látható a Katalin-zárda romja, távolabb a viadukt. S a viaduktról nyugat felé tekintve ismét csak lenyűgöző a dombok között elnyúló völgyszakasz az apácakolostor és a jezsuita templom romjaival. Ellenkező irányba tekintve pedig a Várhegyen, a Benedekhegyen kívül: „A Szent István völgyhídon Graz felől jövő nagy autósúttráda egy merész átvágással halad a város centruma felé, a sziklahegyek lejtői pedig a budapesti Gellért-hegy és Tabán vidékére emlékeztetnek, amelyek parkírozása folyamatban van, és amelyek tetejéről újból gyönyörű kilátás nyílik a vár keleti felére és a Várhegy szegélyén keresztül, annak túlsó oldalán Rott Nándor megyéspüspök úr áldozatkészségéből az ünnepi hét keretében felszentelésre váró Árpád-házi Boldog Margit templomra...”⁴⁰ S így méltatja a Hősi Kapu teraszáról elének táruló látványosságot: „... csodálatos kilátás nyílik Veszprémnek a maga nemében teljesen egyedülálló, a Séd vize által szaggyalott, repkény, virág és százados lombos fák által tarkított völgyére, a távolban kéklő Bakony hegységre.”⁴¹

A Balaton–Veszprém–Bakony Ünnepi Hetek nagy-bizottságának a városház tanácsstermében tartott értekezlete jelentette a rendezvény tényleges zárását. Iklódy-Szabó János, a rendező nagy-bizottság elnöke nyitotta meg. Beszédében beszámolt az anyagi sikerekről, objektumokról: Bakonyi Ház, Hősi Kapu, úthálózat kiépítése és megindítása, kultúrfilm elkészítése, új templom felszentelése, majd az erkölcsi eredményeket részletezte. Ide sorolta a magas állású barátok megszerzését és a veszprémi emberek kívánt, pozitív hozzáállásának, hangulatának elnyerését. Beszédét követően Bokrossy Jenő városi műszaki tanácsos, az Idegenforgalmi Bizottság elnöke kiemelte a megrendezett tizenegy kiállítást, az előadásokat, sporteseményeket, mert ezek erkölcsi sikert jelentettek, hiszen általuk megtízszereződött Veszprém látogatottsága. Végül a helyi szervezetek és a kormány nevében Iklódy-Szabó Jánosnak szóló köszönetek hangzottak el, amit követően a kialakított hasznos, bizalommal teli kapcsolatok igazolásaként kérések és a jövőt előrelendítő ígéretek következtek.⁴²

Idegenforgalom, Idegenforgalmi Hivatal

Iklódy-Szabó János nemzeti, sőt nemzetközi viszonylatban gondolkodott az idegenforgalmi ügyek tekintetében, azt gazdasági erőforrásnak, nemzeti érdeknek tekintette, mert azáltal bemutatathatja hazánkat a látogatóknak. Úgy vélte, a külpolitika

³⁹ Uo. 4.

⁴⁰ Uo. 5.

⁴¹ Uo. 10.

⁴² Veszprémvármegye, 1935. nov. 03. 3.

számára mindez gyakorlati eszköz, ezért tudatos felkarolójának kötelezte el magát. Bizott fejlesztése sikerében, amit lépésenként, tájegységenként igyekezett megvalósítani. Fejlesztése érdekében alkalmanként több területre összpontosítva javasolta a hazai és külföldi igényeket egyaránt kielégítő infrastruktúra kialakítását, fejlesztését. Például Veszprém viszonylatában kevésnek bizonyult a szálláslehetőség. Itt úgy alakult a helyzet, hogy egyéb körülmények a már meglévő készenléti állapotot háttérbe szorították. Ezt életközelsébe hozza az 1940. május 12-én közölt újságcikk tartalma. Vértés Károly debreceni tanár írta az egyik helyi lap főszerkesztőjének: „... *hasson a polgármesterhez vagy az idegenforgalmat intéző szervhez, hogy a turistaszállót saját rendeltetésének megfelelően használják, és ne tanfolyam, raktár, szegényügyi iroda vagy katonai szállás működjön benne. Mert ha nincs szállás, – a Korona ugyanis drága diákoknak –, gátolják az ifjúságot hazájuk megismerésében.*”⁴³

A veszprémi idegenforgalmi hivatal eredetileg a kor szokásának megfelelően a Kaszinóban működött a Rákóczi tér 5. szám alatt. Egy példa a tevékenységükből: 1935-ben külföldi diáklányokat fogadtak Magyarországon. Veszprémbe érkezésükkor családoknál helyezték el őket, a család nyelvmestert kapott. Az volt a cél, a látogatók vigyék el az ország hírét, s ezzel segítsék az idegenforgalmat.⁴⁴

Néhány év múlva helyi fejlesztést követően a hivatal a Korona Szálló és Színház közötti épületegyüttesben folytatta működését, ahova elkészülte után a Kaszinóval együtt átköltözött. Eddigi épületét egy városrendezési tervnek megfelelően lebontották. Újabb helyiségeit pedig a város 1938 tavaszán bővítette ki, s ez is magába foglalta Iklódy-Szabó János fáradozásának eredményét.

„*Aki belép a veszprémi idegenforgalmi irodába, ott az Iparművészeti Múzeum tervezte magyar motívumú bútorzatot, a veszprémi csutoraipar remekeit, az egykori híres veszprémi szűr mintázata alapján készült díszítésekkel ellátott drapériákat, magyar stílusú csillárt és az ősi Árpád-kori múlt nagyszerű emlékeire visszamutató okmánymásolatokat talál. Szent István és Gizella királyné a koronázó paláston lévő arcképeinek nagyított másolatán kívül ott látunk Árpád-házi Boldog Margitnak a veszprémi Katalin zárdában töltött gyermek éveiből egy megható, szívbe markoló jelenetet ábrázoló képet, amelyet Ráskai Lea margitszigeti apáca által másolt kódex, a magyarul írt Margit Legenda első lapján található szöveg alapján Keipert László festett az irodában található egyéb rajzokkal, festményekkel és másolatokkal együtt.*”⁴⁵ Mennyezetét Veszprém régi arculatát ábrázoló freskószerű kép díszítette, amely Werner, Friedrich Bernhard rézkarca alapján készült. Kirakatában a Völgyhíd és a Vár makettje nyújtott csalogató látványosságot. Megjegyzik: az irodai helyiségekben mindig rend, fegyelem, tisztaság uralkodott.⁴⁶

⁴³ *Veszprémi Hírlap*, 1940. 19. sz. 4.

⁴⁴ MNL. Veml. V. 173. Polgármesteri iratok sz. n.

⁴⁵ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 13–14.

⁴⁶ *Veszprémi Hírlap*, 1939. 1. sz. 9.

Folytatva a korábbi gyakorlatot, az Idegenforgalmi Iroda kérte a kiadó szobák bejelentését.⁴⁷ Szükségük volt erre, mert beindultak az „*Iskolák kirándulásai Veszprémben. A múlt héten Veszprémben időztek a Redemptorista [szemlélődő katolikus rendhez tartozó] apácák tanítónőképzője Budapestről 8 tanár és 76 tanítójelölt, a polgári leányiskola Szombathelyről 2 tanár és 28 tanuló, a soproni gimnázium 4 tanára és 46 tanulója, a székesfehérvári leánygimnázium 4 tanára és 66 tanulója. Az Idegenforgalmi Iroda még további előjegyzést kapott vidéki intézetektől.*”⁴⁸

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács Veszprémben tartotta évi ülését, ami a város jelentős idegenforgalmi eseményévé vált. Fellobogózták a várost, az autóbusszal érkező résztvevőket Mesterházy Ferenc főispán, Rosos Károly polgármester, s Iklódy-Szabó János köszöntötte. Először az Idegenforgalmi Hivatalba, onnan a Vármegyeháza nagytermébe kísérték a megjelenteket, ahol Berky Miklós 1. alispán fogadta őket. Nevelési célból az angolkissasszonyok lánygimnáziumának felsőbb osztályú növendékei kísérettel jelen lehettek ezen az ülésen.

Iklódy-Szabó János törekvéseinek fő vezérfonalát egy példamutatóan összegegyezett egység képezte: az, hogy Veszprémet bekapcsolja az idegenforgalom országos vérkeringésébe a közeli Bakony nyúlványának értékeivel és a nyugat felé is nyitható Balaton vidékével. Ebben nagy segítséget nyújtott a Balatoni Intéző Bizottság munkája, a múltba visszanyúló események hasznosítása, Veszprémet illetőleg pedig az eddig említettek kivül a továbbiakban közölt intézkedései. Munkája hatását mi sem bizonyítja jobban, minthogy a város közösségei már korábban pozitívan értékelték eredményeit. Például az ipartestület 1935. február 17-ei ismeretterjesztő előadása dr. Wallner Ernő felsőkereskedelmi iskolai igazgatótól „*Veszprém idegenforgalma ipari szempontból*” címmel hangzott el, ugyanis kiemelten foglalkozott a kereskedő lélektani megfigyeléseivel.⁴⁹

Az idegenforgalom addig felelhetett meg zavartalanul eredeti vállalkozásának, amíg nem erősödött meg országunkban a háborús feszültség. Ekkor a turizmus is más irányt vett. A lakosságban még élt a céltudat, a társadalmi összefogás, de a törekvés ellenére is gyengült a bizalom. Emiatt, és mivel városon belül túl sok gáncsokodás érte sokoldalú munkáját, erről és más megbízatásáról is lemondott. De 1939-ben méltányolta többek tiszteletből jövő kérését, tehát közérdekből folytatta tevékenységeit.

Veszprém, mint a magyar zene forrása

Mivel jól ismerte Veszprém értékeit, a történelme, objektumai, szűr, csutora stb. sorában kereste helyét városa egyedi zenei életének. Közkinccsé kívánta tenni azon meggon-

⁴⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1940. ápr. 28.

⁴⁸ *Veszprémvármegye*, 1934. 34. sz. 4.

⁴⁹ *Veszprémvármegye*, 1933. 44. sz. 2–3.

dolásból, hogy a város életének ezen szegmense is méltó helyére kerüljön Veszprém és a polgárosodó nemzet öntudatában. Népszerűsíteni kezdte mint figyelemre méltó témát.

Megalakult Veszprémben a székesegyház kórusa, amely a zenében jártas férfiakat tömörítette. Ezzel a témával foglalkozó írásaiban kiemeli, felidéz Veszprémben működő komponistákat, zenészeket. Levezeti, tevékenységük miként épült be a neves hazai és nemzetközi zeneművészek alkotásaiba, s mint terjedt el hatásukra a magyar zenei kultúra Európában. Kutatásai során ráirányította figyelmét a zene terén maradandót alkotókra, a már jelen korokban elismertekre, és arra, milyen példás kortársi viszony alakult ki közöttük. A nagy számú zenészek közül a következőkről emlékezett meg, tehát ez az ismertetés az ő gyűjtésén alapszik.

Ruzitska Ignác (Bazin, ma: Pezinok [Szlovákia], 1777. április 18. – Veszprém, 1833. február 15.) zeneszerző, karmester, aki Veszprémben 1800-tól vált a székesegyházi zenekar tagjává. Eredményes kortársi viszonyt alakított ki Bihari János, Csermák Antal, Kocsi Sebestyén Gábor, Lavotta János zenésztársaival. A művészi alkotások összegyűjtésében, lejegyzésében, megjelentetésében kitűnő segítőtársa volt Kocsi Sebestyén Gábornak. Szerkesztette a „*Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből*” című kiadványsorozatot a Veszprémi Zenetársaság megbízásából, amelyben szerepeltette saját kompozícióit is. Számos magyar nótát átírt szerkesztés közben, hogy alkalmazhatóak legyenek forte pianóra.⁵⁰ Liszt Ferenc magyar rapszódijával, a német Brahms magyar táncdalaival kezdve, Reményi (Hoffmann) Ede hegedűművész, Erkel Ferenc, Hubay Jenő, Kacsóh Pongrác, Dohnányi Ernő, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Poldini Ede, Lehár Ferenc mindannyian merítettek az általa megőrkített zenéből. Így alakult ki a csárdás is, tehát ily módon ő is hozzájárult ahhoz.

Bihari János (Nagyabony [Szlovákia], 1764. október 21. – Pest, 1827. április 26.) zeneszerző, hegedűművész. Tizennyolc éves korától kezdve vezetett önálló szórakoztató zenekart az ország több településén. Legtöbbet Balatonfüreden játszott a zenekarával, de gyakran zenélt Veszprémben az itt tartózkodó nemesség szórakoztatására. Kezdetben virágénekeket, kurucdalokat, elsősorban nótákat komponált, majd verbunkos stílusban szerzett dalaival jeleskedett. Miután ismertté vált a „*Rákóczi induló*” Bihari János feldolgozásában, tudatosodott benne, hogy az ő verbunkosai alapján zenésítette meg azt Berlioz, természetesen verbunkos stílusban. Ezzel e műve bekerült a nemzetközi zeneirodalom kiemelkedő alkotásai közé. Fejleménye; az ilyen dalok tették lehetővé gróf Apponyi Antal, később fia, Rudolf nagykövetek idejében a magyar ruhás magyar bálakat Párizsban. Sándor Móric gróf egy alkalommal lovával együtt kelt át erre a mulatságra Londonból. Mindez azt is mutatja; Európa központjába, lelkébe vésődött a magyar zene.

Csermák Antal (? [Csehország], 1771. ? – Veszprém, 1822. október 25.) hegedűművész, hegedűtanár, zeneszerző korán került Magyarországra, Lavotta János tanítványa

⁵⁰ SZIKLAY 1940. 290.

volt. Hányatott, küzdelmes életet élt. Járt Bécsben, Oroszországban, végül József nádor udvari zenészévé vált. Bihari Jánossal Gödöllőn ismerkedett meg. Élt a Balaton környékén, majd veszprémi letelepedését követően bekapcsolódott a helyi zenei életbe: magyar nótákat, táncdalokat szerzett, a verbunkos stílus legkiemelkedőbb alakjai közé küzdötte fel magát. Igyekezett közelíteni a magyar zenét a nyugati zenei stílushoz. Kísérletezett a nyugaton már bevált kamarazenei, programzenei megoldásokkal.

Kocsi Sebestyén Gábor (Debrecen, 1794. február 14. – Pest, 1864. április 4.). Debrecenben végzett jogot. Ügyvédi diplomával 1810-ben telepedett le Veszprémben. 1837-től huszonhárom éven át volt Veszprém vármegye főügyésze, országgyűlési követe. Elmés, anekdotás, olvasott embernek jellemezték. Gyűjtötte a magyar nótákat, publikált, foglalkozott színműírással. 1823-ban kezdeményezésére alakult meg a Veszprémi Zenetársaság. Kiadott gyűjteményük címe „*Magyar nóták Veszprém Vármegyéből*”, amely 1822-től 1832-ig 15 füzetben jelent meg. Ezzel sokat tett a magyar zene megmentéséért, Lavotta, Csermák, Bihari, Rózsavölgyi Márk megismertetéséért. Fáradhatatlan tagjai voltak még e zenetársaságnak Kemény Ferenc, Ruzitska Ignác karnagyok, Bihari János, Csermák Antal, akik összegyűjtötték és kottára írták a magyar zene történetében „verbunkos stílus” elnevezés alatt ismert irányzatot követő zeneszerzők műveit.

Arnold György (Paks, más forrásban Taksony, 1781. június 5. – Szabadka [Szerbia], 1848. október 25.) zeneszerző, karmester. Kezdetben sikerrel gyarapította az egyházi zeneirodalmat. A bunyevácok ma is éneklék egyházi énekeit. A dalirodalom kialakulása idején több költőnk művét zenésítette meg. Nevezetes például a Kisfaludy Károly „*Kemény Simon*” című drámájából komponált dalműve. Viszont a reformkor énekköltészetének egy tőle származó szerzeménye Veszprém térségéhez kötődik. Amikor Kisfaludy Sándor felépíttette Balatonfüreden Magyarország harmadik önálló közházát, – amelyről József nádor úgy vélekedett, „*Magyarország díszé*” – , 1931. július 2-ai megnyitójára készítette el „*Nemzeti Ének*” című versét. Ezt zenésítette meg. Az avatáson Komlóssy Ferenc színész szavalta el a prólógus gyanánt, majd a színészek elénekelték. „*Adja Isten!, hogy a Magyar / A félvilág uralja, / S vérrel szerzett szabadsága / Soha kárát ne vallja! / ...*” Oly siker lett Kisfaludy Sándor megzenésített költeménye, hogy arról Iklódy-Szabó János külön is megemlékezett. „*Az akkor nagy hatást keltett himnusz-szerű zenei dallamot, amelyet Kölcsey Himnuszának megjelenése előtt szerte, az egész országban énekeltek, minden vasárnap délelőtt fogja a harangjáték leadni.*”⁵¹

Kemény Ferenc alias *Gemin Francois*, (? [Franciaország], 1763. ? – Veszprém, 1832. március 13.) mint egyházi karnagy Ruzitska Ignác elődje, orgonista, zeneszerző. Egyházi zenét szerzett, kiemelkedő részese volt Veszprém zenei életének: szervezés, irányítás, tanítás stb. téren, s dalaival szerepel a nótáskönyvben.⁵²

⁵¹ SZIKLAY 1940. 296.; IKLÓDY-SZABÓ 1938. 13.

⁵² IKLÓDY-SZABÓ 1933. 1–4.

A Tűztorony zenélő szerkezete

Iklódy Veszprém ősi karakterisztikus jellegét erősítő objektumnak tekintette munkahelye, a Veszprémi Takarékpénztár irodaházának közelében álló Tűztoronyt. Korábbi elnevezése Vigyázótorony volt, de említette egyszerűen Őrtorony megnevezéssel is. Javaslatot tett zenélő szerkezettel történő felszerelésére. A helyi vezetőségnek szintén célja volt fokozni Veszprém történelmi és romantikus hangulatát; elfogadták az előterjesztését. Ketten tervezték meg Bokrossy Jenő városi műszaki tanácsossal, az Idegenforgalmi Bizottság elnökével. Iklódy vállalta: megszerzi hozzá az eszközöket és anyagiakat. Eszközök tekintetében szükség volt egy óraműre, négy világító számlapra és 24 népdalra, de terveztek közéjük néhány más zenerészletet is beiktatni. Összeköttetésbe léptek az Idegenforgalmi Alap kezelőivel, mert az összköltség 5000 P körüli összeget igényelt. (Összehasonlításként: ebben az évben 1 liter petróleum, illetve 1 kg félbarna búzakenyér 36 fillérbe került.)

Miután felajánlotta anyagi támogatását az Idegenforgalmi Hivatal, megkezdheték a több évet igénylő munkafolyamatot. Az óralap körül szűk hely állt rendelkezésre, emiatt le kellett mondaniuk a harangjátékoknál szokásos alakok alkalmazásáról, helyette mindenképp szívhez szóló zenei tökéletességet kívántak nyújtani ősi magyar zenével, hogy ezzel idevonzzák a külföldieket, a magyarokat pedig visszaröpítsék eredeti zenei múltjukba. Előteret kaptak a verbunkosok, palotások.⁵³ A műszaki kivitelezéssel három szakértőt bíztak meg: Reményi Mihályt, az Országos Zeneakadémia hangszergyárosát, Macskásy Ferencet, a Villamos Hang Vállalat tulajdonosát és Csury Ferenc szegedi órasmestert. A munka kiteljesedése még két zenei szakértő: Major Ervin, az Országos Zeneakadémia tanára és Brodszky Ferenc, a veszprémi zeneiskola igazgatója nevéhez kötődik. Brodszky Ferenc a kiválasztott melódiák közül többet átírt az adott kor stílusának megfelelőre. A toronyzenéhez kiválasztott zeneszámok a következők lettek:

- 1. Arnold György – Kisfaludy Sándor: *Nemzeti Ének 1831-ből.*
- 2. Csermák Antal: *Magyar lassú.*
- 3. Kemény Ferenc: *Veszprémi verbunkos.*
- 4. Bihari János: *Bercsényi nótája.*
- 5. Ismeretlen szerző: *Biedermeier dalocska.*
- 6. Ruzitska Ignác: *Verbunkosok és Friss a Veszprém megyei Nótákból.*
- 7. Bihari János: *Verbunkosok.*⁵⁴

⁵³ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 12–13.; *Veszprémi Hírlap*, 1937, 24. sz. 4.

⁵⁴ SZIKLAY 1940. 296.; *Veszprémi Hírlap*, 1937. 16. sz. 3. Hazánkban eddig csak a máriabesnyői templom tornyának van harangjátéka, amit a XV. század végén Hollandiában alkalmaztak először.

A zeneszerkezet elkészülte után a városi képviselő-testület köszönetét fejezte ki a közreműködőknek. 470 pengőt szavaztak meg e célra, és 500 pengőt az óra kivilágítására, amit a közvilágítási lámpákhoz csatlakoztattak. A zeneszámok négynaponta ismétlődtek, kivéve Arnold György zeneművét, amit minden vasárnap délelőtt játszott a szerkezet. Déli 12 órakor pedig a *Magyar Hiszekegy* zendült fel. A negyedórákat gongütés jelezte villamos erősítővel felszerelve a westminsteri óramű daljátékának kíséretében.⁵⁵

A harangjáték lehetőségét tudatosan építették be az idegforgalom tevékenységébe, például a rendezvények kezdetét működésének idejéhez igazították.

Közlekedés, úthálózat

Iklódy-Szabó János előremutatóan értelmezte: a térség közlekedési lehetőségeit minden útirányból és városon belül is szükséges fejleszteni, mert csak így segíthetik elő a megfelelő fejlődést. Ezt az idegenforgalommal kapcsolatban kiemelten fontosnak, nélkülözhetetlennek tartotta. Tudatában volt annak, hogy az előző század 70-es éveiben előnytelenül létrehozott vasúti hálózat elzárta Veszprémet korábbi gazdasági életétől. Kívánatosnak tartotta, hogy Veszprém egy nagyarányú úthálózat gócpontjává váljon. Intézkedései alkalmával a javaslat és kivitelezés megkezdése előtt mindig szemléltetett, indokolt, példát hozott fel. Előfordult, amikor a vármegyei közigazgatási bizottság teljes ülésén ügyi kérdésben interpellált, ekkor számolt be a németországi útján tapasztaltakról lenyűgöző elbeszélő stílusban, hogy minél inkább megnyerhesse hallgatóit.⁵⁶ Célja volt annak elérése, hogy a nemzetközi úthálózat minden irányból érintse a Bakonyt és a Balatont! Két évvel később ugyanezen közegben a vasúti menetrend módosítása és az autóbuszjáratok előnyös indítása tárgyában szólalt fel.⁵⁷ Javasolta a nemzetközi vasúti összeköttetés bővítését.

Ennek útvonala a Balti-tengertől Adriáig: Berlin–Oderberg–Győr–Veszprém–Keszthely–Zágráb–Fiume–Adria összeköttetésével. Fontosnak tartotta Veszprém érintését. Foglalkozott még az általa felkarolt tájegység vasúti vonalainak célszerűbb kihasználásával. Árpád-típusú sínautobuszokkal tervezte megoldani a felszíni formák miatt nem éppen gondmentes Bakony és Balaton közti közlekedést. Kiemelte, az utasok az alsóörsi kikötőben átszállhatnának hajóra, élvezhetnék a hajózást, egyben gyönyörködhetnek a tavat övező változatos és egyedí panorámában.⁵⁸

Mivel számolt az autóforgalom növekedésével, az utak kiépítésének megkönnyí-

⁵⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1937. 16. sz. 3.; *Veszprémi Hírlap*, 1939. 7. sz. 2.

⁵⁶ *Veszprémi Hírlap*, 1936. 33. sz. 2.

⁵⁷ *Veszprémvármegye*, 1934. 43. sz. 2.; *Veszprémvármegye*, 1937. 16. sz. 3.; IKLÓDY-SZABÓ 1938. 16.

⁵⁸ *Veszprémvármegye*, 1934. 43. sz. 2.

tése céljából térképet készített Észak-Dunántúlról, és indítványozta: a Budapest–Graz között tervezett autóbuszjárat szintén érintse Veszprémet. A Veszprémhez fűződő közlekedésfejlesztés érdekében többször tárgyalt Kolossváry Endre, a Posta és Távirada Igazgatóság helyettes vezérigazgatójával, aki veszprémi születésű lévén, megértéssel fogadta az ügyet. Az ő nevéhez fűződik az 1926-ban megnyílt első autóbuszjárat Veszprém–Nagyvázsony között, ami Veszprém centrális autóbuszüzemének kiépítéséhez vezetett. Így hozzásegítette a várost a közlekedési elzárkózottságából való kilépéséhez.⁵⁹

Törekvéseiket, és főleg a város áldozatkészségét követően elkészült a város területi egyenlőségeit áthidaló viadukt, „*amely a Budapest – Veszprém – Graz-i műútnak egyik legmerészebb alkotása, és amelyet megnyitásának évéhez méltóan Szent István völgyhídnak nevezett el a kormány.*”⁶⁰

Megkapta a segítséget, elérte célját a város fejlődése és az idegenforgalom fellendítése tekintetében is, s ezt így értékelte művében: „*A várost keresztező utaink észak, déli, kelet és nyugati irányban a Gömbös, Darányi és Imrédy kormányok megértő támogatásával a mai kor közlekedési eszközének, az autó és autóbusznak megfelelően már túlnyomórészen nemes burkolattal vannak ellátva, [...] a város kék-piros színeivel festett oszlopokon a város nemzetközi jelentőségéhez méltóan, mert a Róma – Graz – Budapest-i és a Calais – Isztambul-i útból elágazó Győr – Balaton-i út keresztmetszetében feksziünk, hirdetni fogja: Veszprém köszönt Benneteket!*”⁶¹

Veszprém-Jutasi repülőtér építése

Bár felépítését nem kapcsolhatjuk szorosan az ünnepekre való felkészítéshez, – létesítését társadalmi-politikai helyzet indukálta –, viszont időszerűsége miatt parallel intézkedést, anyagiak tekintetében fokozott áldozatkészséget igényelt a várostól. Iklódy-Szabó János hasznos kapcsolatok kiépítésével, a létesítményre szánt tőke megszerzésével, célszerű felhasználásának felügyeletével vett részt ebben a nagy horderejű munkálatban. Számítottak az illetékesek a repülőtérre konkrét célja mellett az idegenforgalom bekapcsolásánál is. „*... a repülőtér megszerzése érdemében igen nagy része van dr. Iklódy-Szabó János kincstári főtanácsos, képviselő-testületi tagnak, aki összekötetéssel és önzetlen munkájával nagy segítségére van a városnak. Iklódy-Szabó Jánosnak, valamint Darányi Kálmán földművelődésügyi miniszternek és Dálnoky Kovách Gyula államtitkárnak a képviselő-testület köszönetet szavazott.*”⁶²

⁵⁹ Veszprémvármegye, 1934. 43. sz. 2.; SZIKLAY 1940. 170.

⁶⁰ IKLÓDY-SZABÓ 1938. 5.

⁶¹ Uo. 16.; Veszprémvármegye, 1937. 16. sz. 3.

⁶² MNL Veml. V.173.b: Veszprém megyei polgármesteri hivatal 1936. 214/70.

Veszprémet és környékét bemutató kultúrfilm

Az Országos Magyar Vékend Egylet Veszprémi Osztálya 1934-ben rendelte meg e 35 perces hangos kultúrfilmet a Magyar Filmiroda Rt.-nél az Ünnepi Hét előkészítő munkálatai között. Az egylet és az Idegenforgalmi Bizottság vezetősége támogatta készíttetését. Emellett a Veszprémi Takarékpénztár vállalt garanciát a költség felére, 3000 pengőre. A kultúrfilm eredetileg „*Veszprém, Szent István és Gizella királyné városa*” címmel jelent meg, s bemutatta az ősi város múltját, kultúráját, lenyűgöző természeti szépségeit. Bemutatóját Budapesten tartották a Kamara és a Décsi elsőhe-tes mozgóképszínházban, hiszen e filmtől várták az országos, de elsősorban a veszprémi idegenforgalom emelkedését. „*Magyarországon ez volt az első eset, hogy egy vidéki magyar város a film szívbé és lélekbe markoló hatásaival és közvetlenségével kezdje meg a maga hódító körútját.*”⁶³ Veszprémi bemutatója a nagy-bizottság értekezletének zárása keretében a helyi moziban történt, ahova az értekezleten résztvevők közösen vonultak át. Különleges élményben részesültek, mert ilyen tartalmú és szép kiállítású filmet abban a korban nemigen láthattak más magyar városról.⁶⁴ Jelenleg is vetíthető, napjainkig megőrizte városunk korabeli imázsát.

Laczkó-emlékkút (megnevezése napjainkban Laczkó-forrás)

Az Ünnepi Héten, 1935. augusztus 17-én, kegyeletünnepély keretében avatták fel a Királykúti-völgy lövölde mögötti részében a Laczkó Dezső néhai vármegyei múzeumigazgató emlékére elnevezett forráskutat. Iklódy-Szabó János beszéde nyitotta és zárta az ünnepélyes felavatását. Két beszéde között dr. Lóczy Lajos egyetemi tanár, a Földrajzi Intézet igazgatója méltatta Laczkó Dezső életét, tudományos működését. Beszédéből kiérződött, hogy kettejüket szoros baráti kapcsolat fűzte egymáshoz. Dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanár, a veszprémi származású nagy tudású geológus, a Magyar Turista Egyesület elnöke beszélt még zárszó előtt Laczkó Dezsőről.⁶⁵

Piarista Diákszövetség

Neves veszprémi személyek tartoztak a tagjai közé, mint Laczkó Dezső, dr. Cholnoky Ferenc, dr. Cseresnyés József, a társelnök Iklódy-Szabó János volt.⁶⁶ Több alkalommal megismételték: ragaszkodnak a személyéhez, irányításához. Szövetségük célja a piarista szellem ápolása, az ifjúság erkölcsi vezetése, anyagi támogatása volt, s mindezeket példamutató kötelességteljesítés mellett kívánták megoldani.

⁶³ SZIKLAY 1940.

⁶⁴ *Veszprémvármegye*, 1935. nov. 03. 3.

⁶⁵ *Veszprémvármegye*, 1935. 34. sz. 2. ; *Veszprémi Hírlap*, 1937. 46. sz. 3.

⁶⁶ *Veszprémvármegye*, 1933. 43. sz. 3.

MANSZ

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége magyar báljának védnökei közé is tartozott. Segíteni kívánta munkájukat, mert „E mozgalom egyrészt hazafias célt, másrészt a magyarság takarékosagra nevelésének célját szolgálja, és az iskolák hazafias tanári, tanítói testületének és tanulóinak bekapcsolása révén akar minden családot megmozgatni.”⁶⁷

Dalárda

1938-ban a Veszprémi Polgári Dalegyesület aranyérmes férfikara és a Veszprémi Szimfonikus Ének- és Zeneegyesület bronzérmes vegyes-kara mellett az Országos Dalosversenyen szerepelt a Veszprémi Iparos Dalárda Székesfehérváron. Iklódy ez utóbbi működését segítette. Az Iparos Dalárda e versenyen 1. c. helyezést ért el, 40 pontszámmal aranyérmét és csoportdíjat nyert.⁶⁸

Kislakások

Már korábbi időtől fogva folytattak Veszprémben MABI (Magánalkalmazottak Biztosító Intézete) építkezést. A Viaduktól keletre eső városrészt nevezték e korban „Veszprémi Tabán”-nak. Iklódy-Szabó János 1940-ben tett javaslatára és közbenjárásával itt épültek emeletes bérházak kislakásokkal a középosztály problémás lakáshelyzetének megoldására. Hogy a lakáshoz jutás valóban segítséget jelentsen, a Belügy- és Pénzügyminisztériumban megszerezte ezekre az építési hozzájárulást és az 5-15 évre szóló adó- és pótdókedvezményt. A beköltözhetőség idejét 1941. május 1-jére tűzték ki.⁶⁹

Vöröskereszt

1940-ben Iklódy-Szabó Jánost nevezték ki a Vöröskereszt főmegbízott-helyettesévé, amit követően Veszprém vármegyében húsz év szüneteltetést követően újból létrehozták a Vöröskereszt választmányt és a Magyar Vöröskereszt Veszprémi Fiókját. Egy-egy adat ekkori tevékenységükből: 1940-ben az iskolákban vöröskereszt-csoportokat hoztak létre. A polgári iskolák kiállítását és kreatív célú árusítást szerveztek a tanulók munkáiból. A megnyitóra Iklódy-Szabó Jánost kérték fel. Bemutatták Fekete István: „Hajnalodik” című darabját a veszprémi Petőfi Színházban Mesterházy Fe-

⁶⁷ Veszprémi Hírlap, 1938. 41. sz. 2.

⁶⁸ Veszprémi Hírlap, 1938. 25. sz. 5.; 43. sz. 5.

⁶⁹ Balatoni Kurír, 1940. máj. 26. 1. és MABI építkezés Veszprémében. Pápai Hírlap, 1914. máj. 17. 1.

rencné főispánné, a vöröskereszt főápolónője és Iklódy-Szabó János támogatásával. Az előadás jótékony célú bevételét a Vöröskereszt Egylet javára fordították. A vöröskereszt szervezete 1942 tavaszán Mesterházy Ferencné irányításával kéthetes betegápoló tanfolyamot indított. A záróvizsgán jelen volt Iklódy-Szabó János és dr. Nagy László polgármester.

Miközben a fenti ügyeken dolgoztak, Veszprém vármegye 1937-ben küldöttséget alakított azzal a céllal, hogy nyújtsák át a megye jubileumi Szent István-év ünnepeire vonatkozó memorandumot a miniszterelnöknél és kultuszminiszternél. Tagjai között volt dr. Pongrácz József főiskola-igazgató, dr. Mohácsi Lajos evangélikus lelkész, Iklódy-Szabó János, Nirmsee Pál országgyűlési képviselő, dr. Simon György prelátskanonok és dr. Pfeifer János szentszéki jegyző, püspöki levéltáros. Dr. Darányi Kálmán és dr. Hóman Bálint is szívesen fogadta őket. A teljesítésre lehetőségük szerinti ígéretet tettek.⁷⁰ Bár a Szent István évi Ünnepi Hét rendezvényeit 1938-ra tervezték, de csak 1939-ben tudták megtartani.⁷¹

Szerteágazó elhatározásait, tetteit hazafias és emberbaráti érzelmei vezérelték, s mindenkor célja közé sorolta a kulturális igények kielégítését. Minden területen vállalta a népszerűsítés feladatát, amit propagálásainak, javaslatainak, előadásainak témái igazolnak.

„*Veszprém város történelme*” címmel dr. Iklódy-Szabó János magyar királyi kincstári főtanácsos tart előadást az 1938. szeptember 8-ai Idegenforgalmi Nap alkalmából a Vármegyeház nagytermében – adta közre a korabeli újság. Értékes előadásában Veszprém város ősi kultúráját domborította ki. Szervező képességére utal, az ünnepség után a Vigyázótorony harangjátékának bemutatója következett, majd a város nevezetességeinek megtekintése.⁷²

A Dunántúli Közművelődési Egyesület irodalmi és művészeti estjén 1940-ben „*A dunántúli ember nemzetépítő életszemléletéről*” szöveg előadása. S ugyanebben az évben ezen egyesület félszázados jubileumi ülésén – amit Veszprémvármegye dísztermében tartottak – az ünnepi beszéd Iklódy-Szabó Jánostól hangzott el „*A Dunántúl szíve*” címmel. Allegorikus megközelítéssel kezdett előadásában a Balatont illetve ezzel a megnevezéssel.⁷³ Miután kiemelte az idegenforgalom feladatát, lehetőségeit, rátért a következőkre. A Balaton, Veszprém, Bakony, és környékük természeti, történelmi, iparművészeti, kulturális értékei megvannak, csak összefogás kell! Előadását a Balaton és Bakony egységét bemutató, repülőtávtalból készített képekkel szemléltette, miközben kiemelte az e tájegységek környékére jellemző és hullámzó élet-

⁷⁰ *Veszprémi Hírlap*, 1937. 20. sz. 5.; 21. sz. 5.

⁷¹ MNL Neml. V. 173.b: Veszprém város polgármesteri iratai (elnöki iratok) 2666/1939. Iratjegyzék 1–30. sz. pallium sz.n.

⁷² *Veszprémi Hírlap*, 1938. 41. sz. 5.; 42. sz. 2.

⁷³ SZIKLAY 1940. 355–365.

viszonyokat. A Balaton történetét a magyar kultúra fejlődését biztosító bencés rend tevékenységével kezdte, ami 1055-re nyúlik vissza. A lovagkor középkori pezsgő életét, romantikáját a vulkanikus hegyekre épült várak romjai őrzik. Hosszadalmas visszaesés a török hódoltság idejében kezdődött, de Eötvös Károly „*Utazás a Balaton körül*” című művében közli az 1970-es években még látható, érinthető szépségeit. Amint áttért a Bakony vidékére, kifejezte: a Bakony és a Balaton népe „*Mind hősök ők, mind férfiak, mind hű és hazafi.*” Zömmel agrár foglalkozásúak, iparos-, kereskedő társadalom tagjai, közép és felsőbb réteg lakja. A Bakony vidékén sok a német ajkú lakos. Népi érdekessége a betyárvilág romantikája. Közülük Savanyú Józsi, Sobra Jóska, és a bandájukba tartozó betyárok egyéniségeit, tetteit részletezte.⁷⁴

Szintén ez évben az ELTE Bölcsészeti Karának szabadegyeteme indított előadás-sorozatot „*Magyarország legszebb tájai*” címmel. Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal felkérésére ezen a „*Bakonyról és vidékéről*” tartott vitetett képes előadást.⁷⁵

Ezeket, és hasonló tevékenységeit is megelőzték kontroll alatt tartott elgondolásai. Egy 1936. évi alkalom kínálkozik erre jó példának. Dr. Iklódy-Szabó János motiválásának megfelelően tervezte meg Keipert László festőművész új propagandaplakátját. „*A kép jobb sarkában Veszprém város ősi címere: egy páncélba öltözött tollbokrétás lovas-vitéz. A lenyugvó napsugarak aranyos fénnel árasztják el a Várhegy impozánsan kiemelkedő tornyait és a főpapi rezidenciát. A hegy nyugati lankáin jelentkeznek a város további kontúrjai, kiemelkedve köztük a református templom és az angolkissasszonyok zárdájának tornyai. A Várhegy aljában a Margit romok, mellette a Szent Benedek-hegy sziklái tetején a békét hirdető kereszt. A kép egyenesen megragadó! Aláírása: Veszprém, Hungária. Cél a Balaton-vidék nagyszerű kincsének külföldön való megismertetése.*”⁷⁶

Posztív gondolkodása, javaslataival kapcsolatos felelősségérzete példamutató, fellelhető minden megnyilvánulásában. Igazolja ezt, amikor a vesztes háború vagy más gátló tényező miatt elhúzódó vagy félbe szakadt megoldásokat újabb és újabb fórumokon ismételten javasolt, sürgetett, mindezt azért tette, mert hitt éltető erejükben. Folyamatosan ápolta a már kialakított magasabb szintű kapcsolatait, tudta: a korábbi jóindulatú fáradozások eredményét csak ezzel a gesztussal lesz képes hitelesen elismerni, erősíteni. Nem kerülték el figyelmét a technikai vívmányok, amelyek egyike az Árpád-típusú sínautó, sem a helyi szakemberek városuk szebb jövőjéért végzett alkotó munkája, például a Csomay-strand létrehozása. Ezekben az esetekben az elismerés mellett a fel-, illetve kihasználhatóságra igyekezett javaslatot tenni. Maradt fenn arra is példa, amely dicsőíti eredményességét. „*Az 1935. év nyarán lezajlott fényes ünnepi hetek, amelynek maradandó emléke a Vármegyei Múzeum mellett épült Bakonyi Ház*

⁷⁴ SZIKLAY 1940. 364–365.

⁷⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1940. ápr. 04.

⁷⁶ *Veszprémvármegye*, 1936. 23. sz. 3. ; *Veszprémi Hírlap*, 1940. 26. sz. 1.

*és az a propagandaszerű tevékenység, amely a sajtóban, rölapokban Veszprémet az ország egyik első idegenforgalmi centrumává avatta, jelentékeny részben Iklódy-Szabó János hallatlan energiájának és szívós munkájának köszönhető.*⁷⁷

Egyéniségét egyértelműen jellemezte a humanitás, tiszteletadás, segítő- és együttműködő készség. Jelentős segítséget nyújtott saját és közösségei elgondolásai megvalósításához a népszerűsítés különböző módszereinek élményszerű alkalmazásával, a létesítmények létrehozásával kapcsolatos önzetlen energiájával. Mint korának valódi kultúrmunkása, időtálló életművet hagyott maga után. Alkotó sikeréhez hozzájárult céltudatossága, összhangra törekvése. Mindebből profitált városa, annak térsége, egész nemzete. Kézzel fogható eredményein kívül képes volt hatást elérni kortársai körében, s kifejezésre juttatni reményét, amely szerint az utókor is hasonlóan fogja értékelni a törekvéseit. A Balatoni Szövetség veszprémi nagy-értekezletének nyitó beszédét ennek megfelelően a következő gondolattal zárta. Elismerésem és tiszteletadásom jeléül én is így teszek:

*„Íme itt van a kultúrában, művészetben, természeti szépségekben, történelmi emlékekben oly gazdag egység, [...] amelynek gyönyörűsége központja és ékessége az ősi Veszprém. Adjuk át az egységnek ezt a tudatát minél többeknek! Nagy érték lesz benne számunkra, szent hagyomány azoknak, akik utánunk következnek.*⁷⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

A lábjegyzetben jelölt hetilapok és folyóiratok

MNL Veml. V.173. Polgármesteri iratok sz. n.

MNL Veml. V.173.b. Veszprém megyei polgármesteri hivatal 1936. 214/70

MNL Veml. V.173.b. Veszprém város polgármesteri iratai (elnöki iratok) 2666/1939. Iratjegyzék + 1–30. sz. pallium sz.n.

IKLÓDY-SZABÓ János (1933): *Veszprém mint a magyar zene forrása*. Budapest. Kellner Alberth Könyvnyomda.

IKLÓDY-SZABÓ János (1938): Veszprém és a Szent István évi ünnepi hetek. Különlenyomat a *Balatoni Kurír* számaiból. 1938. szeptember 15. 4–16.

SZIKLAY János (szerk) (1940): A magyar tenger Iklódy-Szabó János megvilágításában. (Beszéd, cselekedetek, írások, munkásságát érintő megállapítások 1933–1940. *Balatoni Kurír* különkiadása. Sajtó alá rendezte dr. Sziklai János. Budapest.

⁷⁷ *Veszprémvármegye*, 1934. 42. sz. 3.

⁷⁸ *Veszprémvármegye*, 1934. 43. sz. 3.

A veszprémi Harmincegyesek utolsó parancsnoka, vitéz Pallaghy Dezső tábornok (1870–1953) élete

SZABÓ KRISTÓF AMADÉ

VITÉZ PALLAGHY DEZSŐ nyugalmazott tábornok, a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd gyalogezred utolsó parancsnoka felvidéki kurtanemesi származású családba született 150 évvel ezelőtt, de a Pallaghy család eredetével és nemességével kapcsolatban teljes a bizonytalanság. Volt ugyan Krassó vármegyében egy Pallaghy János nevű főpénztárnok, aki 1795-ben nemességet és címet kapott. A *Királyi Könyvek* ezt a nemesítést említi a címer részletes leírásával, de nemesi előnév nélkül, és ez az okirat nem tud leszármazottakról sem.¹ Viszont az 1754–55. évi országos nemesi összeírásakor Bihar megyében Pallaghy Lászlót vették fel az igazolt nemesek közé. Élt egy ilyen nevű család a mai Szilágy megyében is. Az OSZK-ban őrzött gyászjelentések között van pallaghvári, van berettőújfalusi előnévű, illetve előnév nélküli Pallaghy is.² Ez pedig azt jelenti, hogy legalább három nemesi adományozásnak kellene lennie a *Királyi Könyvek*ben, de ott csak az 1795. évi található meg. Így tehát semmi bizonyíthatót nem lehet megállapítani a Pallaghy család előnévéről.³ A család a berettőújfalusi előnevet sem tudta hitelt érdemlően igazolni. Pallaghy Dezső ojtózi fegyverténye után, 1918 elején, a nemességet ojtózvölgyi vagy ojtózi, illetve balatonszepezi előnévvel kérelmezte, de az összeomlás miatt már nem kapta meg.

Pallaghy Dezső tábornok

¹ Ugyanezek az adatok találhatóak meg NAGY 1862. IX. kötetében. Az itteni szócikk szerint a nemességet 1796. július 11-én hirdették ki.

² A Zemplén megyei Berettő község ma Szlovákiában van.

³ Kiss-Dobos László (1943–2020) volt operaházi ügyelő, nyugdíjba vonulása után családfakutató és blogíró szíves közlése.

A különböző genealógiai honlapokban és családi körben készített családfákban felbukkanó bistei előnévre sincs konkrét adat, de Pallaghy Mihály (Dezső nagyapja) 1798-ban a Zemplén megyei Bistén⁴ született. Igaz, Bistén egyetlen Pallaghyt sem kereszteltek. Egy biztos: a Pallaghy család ezen ága jellemzően a korabeli Abaúj és Zemplén vármegyékben élt. Mihály fia Mihály (Dezső apja) 1826-tól 1901-ig élt, görögkatolikus volt,⁵ 1864. szeptember 28-án vette nőül Felsőmérán a helybéli református Szepessy Katalint.⁶

Az 1866-ban született Béla és az 1869-ben született Kálmán után harmadiknak 1870. szeptember 8-án születik meg Dezső az Abaúj vármegyei Enyickén. Nem lévén helyben görögkatolikus templom, a gyermeket (bátyjaihoz hasonlóan) a közeli Bölzsén keresztelik meg.⁷ Még egy torzszülött fiúgyermek születik 1872-ben,⁸ aki mindössze 14 évet él.

Dezső középiskolai tanulmányait egy ideig az Enyickétől kissé távolabb fekvő Igló evangélikus főgimnáziumában végzi. Eleinte Kálmán bátyjával jár egyazon osztályba, de több tárgyból megbuknak, ezért osztályt ismételnék. Egy évig a kassai premontrei főgimnáziumba járnak, de itt is öt tárgyból megbuknak. Ekkor Dezső harmadszor is elkezdi az első osztályt, de bátyja nélkül, immáron újra Iglón. Az itteni gimnázium évkönyveiben ui. először 1879-ben, 9 éves korában fordul elő a neve, mint elsős. 1880-ban nincs róla említés (ekkor jár a kassai premontreiekhez), majd 1881-ben újból elsősként szerepel. A következő két évkönyvben is szerepel⁹ De az 1884-es évkönyvben megint nincs. Talán egy évig magántanuló volt, talán otthon kellett segédkeznie nyomorék öccsének gondozásában. Majd az 1885-ös évkönyvben is szerepel ötödikesként, de többet nem.¹⁰

Elképzelhető, hogy rossz tanuló mivolta miatt apja íratta katonai intézetbe, hogy megtanulja a fegyelmet. (Megjegyzendő: Iglón és Kassán testnevelésből jeles volt.) A bécsi és a budapesti Hadtörténelmi Levéltár őrzi Pallaghy Dezső cs. kir.¹¹ hadapródi

⁴ Biste ma Szlovákiában van.

⁵ Néhány anyakönyvi kivonatban Parlagi alakban szerepel a neve.

⁶ Még két nemzedék esetében is lesz majd vegyes házasság!

⁷ Érdekesség, hogy az anyakönyvi kivonat tanúsága szerint az eredeti latin anyakönyvben Dionysius néven jegyzik be, de annak a keresztnévnek a magyar megfelelője Dénes!

⁸ Családi visszaemlékezések szerint Miksa, anyakönyvi bejegyzés szerint Emil Ágoston.

⁹ Családi hagyatékban megvan az 1884 júniusában kiállított harmadik bizonyítványa.

¹⁰ KISS-DOBOS 2017. 7–8. Forrás: www.csaladfablog.hu. Kiss-Dobos nem tudott az 1880. évi kassai osztályismétlésről. Azt, hogy Pallaghy Dezső bátyjával együtt ott járta másodszer az első osztályt, a kassai katolikus premontrei főgimnázium 1880. évi értesítője bizonyítja. Forrás: www.arcanum.hu

¹¹ Az Osztrák-Magyar Monarchia intézményeinek, hivatalainak jelzője 1889-ig császári-királyi (cs. kir.) volt, 1889-től pedig császári és királyi (cs. és kir.). Tehát Pallaghy Dezső még a cs. kir. hadapródiskolában kezdte tanulmányait, de már a cs. és kir. hadapródiskolából került első csapattestéhez. Rainer Pál úr szíves közlése.

kartotéjkjának egy-egy példányát. Ebből kitűnik, hogy tanulmányait 1886 és 1890 között végezte a temesvári cs. kir. hadapródiskolában.¹² Másodévesként 1887. szeptember 19-én veszik tényleges katonai állományba a cs. kir. 22. gyalogezred kötelékében. 1889-ben igen gyorsan emelkedik a ranglétrán: márciusban őrzetető, júniusban tizedes, augusztusban szakaszvezető. 1890 augusztusában hadapród tizedes és a cs. és kir. 12. (komáromi) gyalogezredhez vezénylik. Itt októberben címzetes őrmesterré, 1891 januárjában hadapród-tiszthelyetessé lép elő.¹³

Innentől a Rendeleti Közlönyökben követhető nyomon Pallaghy Dezső emelkedése a ranglétrán: 1891-ben a cs. és kir. 12-esektől áthelyezik a m. kir. 3. (debreceni) honvéd gyalogezred IV. zászlóaljához Zilahra,¹⁴ itt nemsokára hadnagy (21 évesen),¹⁵ 1895-től főhadnagy.¹⁶ 1899-ben a m. kir. 1. (budapesti) honvéd gyalogezredhez kerül,¹⁷ de egy év múlva, 1900 májusában máris áthelyezik Nagykanizsára, a 20. honvéd gyalogezred II. zászlóaljához.¹⁸ A katonai nyilvántartásban évente szuperlatívuszokban jellemzik Pallaghy Dezsőt. Kiemelik, hogy kitűnően lovagol, vív, ló, úszik, siel, sőt hegedül is. Példának álljon itt az 1900. évi jellemzése: „*Tiszteletre méltó nyílt jellem, víg kedélyű, nyugodt véralkatú, nagyon jó szellemi képességgel, gyors és helyes felfogással bír; a század harcászati vezetésében igen ügyes, nagyon jó oktató, a szabályzatokat jól ismeri és helyesen alkalmazza; mint ezredsegéd tiszt nagyon jól, mint ezredutasz tiszt kitűnően megfelelt, a lövészetben teljesen jártas, azt önállóan igen jól vezeti s ő maga is igen jó lövész, igen jól lovagol. Jól használható századparancsnok.*”¹⁹

Nagykanizsai szolgálati ideje alatt, 1901 nyarán a keszthelyi strandon tanújelét is adja kitűnő úszástudásának: egy fuldokló helyi lakost ment ki a Balatonból. Ezt az életmentést eleinte egy helyi lakosnak tulajdonítják a helyi sajtóban, de szemtanúk igazolása után hamar tisztázódik, hogy Pallaghy főhadnagy az életmentő.²⁰ Ennek a bravúrnak városszerte híre megy. A keszthelyi egyházi iskolában tanuló Virius Karolin (a filoxéravész legyőzésében jeleskedő Virius Vince szőlész-borász, lesencetomaji

¹² A bécsi Kriegsarchiv és a budapesti Hadtörténelmi Levéltár (HL) őrzi Pallaghy Dezső hadapródi kartotéjkjának egy-egy példányát. (HL I. 35. AKVI 28 012.) Kiss-Dobos erről nem tudott, ő azt gondolta, hogy Pallaghy Dezső a Ludovikán tanult.

¹³ Ezt a rendfokozatot később, 1908-ban zászlóssá nevezték át.

¹⁴ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára (a továbbiakban: R. K.) 1891/29., 176–177.

¹⁵ R. K. 1891/61., 370.

¹⁶ R. K. 1895/18., 80–81.

¹⁷ R. K. 1899/13., 50–51.

¹⁸ R. K. 1900/24., 111.

¹⁹ HL VII. 243./383.

²⁰ *Balatonvidék*, 1901. júl. 07. Baleset fürdőzés közben. 5. *Balatonvidék*, 1901. júl. 14. Baleset fürdés közben. 5.

birtokfelügyelő lánya) is valószínűleg ekkor értesül az eseményekről. Nagybátyja, Faragó Lajos százados ekkor Pallaghy főhadnagy tisztvárosa a nagykanizsai 20-asoknál. Valószínűleg ő hozza össze a partit Virius Karolin és Pallaghy Dezső főhadnagy között még 1901-ben. Pallaghy főhadnagy nemsokára megkéri Virius Vincétől leánya, Karolin kezét. Virius Vince, mint a menyasszony apja, 1902. április 22-én adja meg az engedélyt a házasságkötésre. Ezt a nyilatkozatot Faragó százados is aláírja, mint az egyik tanú, akárcsak az 1902. október 16-i tapolcai közjegyzői megállapodást is, amelynek egyik pontjában megállapodnak, hogy a születendő gyermekeik, nemüktől függetlenül, az anya vallását követik. Az október 28-i lesencetomaji esküvőn is Faragó Lajos százados az egyik tanú, mint Pallaghy főhadnagy bajtársa. Érdekes tény, hogy nem az akkori lesencetomaji plébános, hanem Dunst Ferenc keszthelyi plébános atya eskette Virius Karolint és Pallaghy Dezsőt Lesencetomajon. Nyilván azért, mert bár 1887-től az 1920-ban bekövetkezett haláláig keszthelyi plébános volt, lesencetomaji plébános korában Virius Vincét és Szalmássy Karolint is ő eskette 1878-ban, sőt Virius Karolint is ő keresztelte 1880-ban. És talán később is lelkiatyja lehetett, ezért járathatta Virius Vince a lányát Keszthelyen az apácákhoz iskolába, ahol Dunst atya 1887 óta volt városi plébános. Az esküvő másik tanúja pedig ugyanaz a Kárik Ferenc, aki Viriusék esküvőjén is Szalmássy Karolin tanúja volt, mint a menyasszony anyai nagybátyja.²¹

Pallaghy Dezső és Virius Karolin

²¹ Kiss-Dobos ezt nem értette és furcsállotta, hogy miért nem Hertelendy István akkori lesencetomaji plébános végezte a szertartást. KISS-DOBOS 2017. 8–9.

Az is érdekesség, hogy Pallaghy Dezső, még mint főhadnagy állt az oltár elé, de már akkor tudomása lehetett előléptetéséről: 4 nappal később, 1902. november 1-jei hatállyal lépett elő II. osztályú századossá.²² Továbbá görögkatolikusként vett feleségül egy római katolikus leányt. 1903-ban születik Ágota, akit a nagykanizsai helyettes anyakönyvvezető majdnem egy évig nem hajlandó anyakönyvezni arra hivatkozva, hogy az 1902. október 16-i megállapodásnak a születendő gyermekek vallására vonatkozó passzusa érvénytelen, mert a görög és a római katolikus vallás nem számít két külön vallásnak. A bürokratikus akadékoskodás kivédése végett Pallaghy százados 1904 januárjában áttér a római katolikus vallásra. 1904-ben végül a város polgármestere utasítja a helyettes anyakönyvvezetőt, hogy vezesse be a születési anyakönyvbe Pallaghy Ágotát. Ennek ellenére a bürokrata helyettes anyakönyvvezető jogi útra tereli az ügyet. A Kúria 1905 végén kelt jogerős végzése semmissé nyilvánítja az 1902. évi megállapodás említett szakaszát, de addigra az ügy okafogyottá válik, hisz a leánygyermek az anyja után mindenképpen római katolikus lett volna a korabeli törvény szerint.²³

1905-ben Pallaghy Dezső II. osztályúból I. osztályú századossá lép elő.²⁴ Ezekben az években nem születik újabb gyermeke Pallaghyéknak. Ez talán azzal magyarázható, hogy az 1904-ben nemesített Virius Vince pont azokban az években költözött fokozatosan és végleg Lesencetomajról a szepezdi birtokára, ahol 1899–1902 között saját villája is felépült, és ahol Virius Karolin talán sokat időzhetett szüleinél a kisgyerekekével, Ágotával az új állandó lakhelyükön. De talán segített is nekik a költözésben és a háztartásban, hisz egyetlen gyermek volt. Ugyan egy mindenek fiú is tartozott a családhoz, akit Viriusék neveltek fel és tanítottak ki, de ő 1904-ben állást keresett és talált. Feltételezhetően nem követte az őt felnevelő Viriusékat Szepezdre. Végül 1908 tavaszán megszületik a második leánygyermek, Katalin (még Kanizsán), de Pallaghy századost pár hónap múlva már áthelyezik a m. kir. 17. (székesfehérvári) honvéd gyalogezred kötelékébe.²⁵ Itteni szolgálata alatt kapja meg 1910-ben a Katonai Érdemkeresztet.²⁶ Büszkén emlegette később, hogy akkoriban ez a kitüntetés az akkori ezredparancsnokának, bollaházi Bolla Kálmánnak sem volt még meg.

1912-ben rövid időre újra a nagykanizsai 20-asokhoz helyezik,²⁷ de még abban az évben visszakerül a székesfehérvári 17-esekhez, ahol is a III., veszprémi zászlóalj parancsnoka lesz.²⁸ Közben betölti a tényleges katonai szolgálata 25. évét, ezért

²² R. K. 1902/42., 221. Akkor a századosi rendfokozat két osztályra oszlott.

²³ KISS-DOBOS 2017. 11–15.

²⁴ *Budapesti Közlöny*, 1905. nov. 01. 5.

²⁵ R. K. 1908/37., 298.

²⁶ R. K. 1910/35., 328.

²⁷ R. K. 1912/13., 117.

²⁸ R. K. 1912/28., 277.

Pallaghy Dezső és családja 1911-ben

megkapja a Katonai Tiszti Szolgálati Jelet. Ebben az időben átszervezik az addig négy zászlóaljból álló m. kir. honvéd gyalogezredeket három zászlóaljból állókká, így új ezredek is alakulnak. 1913. február 8-án így jön létre Veszprémben a 31. honvéd gyalogezred a 17/III., 17/IV. és a 13/IV. zászlóaljból.²⁹ Pallaghy Dezső I. osztályú százados március 1-jén a 17/IV-ből alakult 31/II. zászlóalj parancsnoka lesz.³⁰ 1913 őszén lép elő őrnaggyá.³¹

1914-ben kitör az első világháború. Augusztusban a 31. honvéd és a 31. népfelkelő gyalogezred a galíciai frontra indul. Pallaghy őrnagy ekkor az I. népfelkelő zászlóalj parancsnoka.³² Valamikor ősszel páratlan fegyvertényt hajt végre a Lublin környéki harcokban. A rosszul célzó népfelkelő katonái helyett, kitűnő reflexszel,

mesterlövészi teljesítménnyel kilő egy egész orosz géppuskaállásnyi legénységet, a lövészárokból pillanatokra felbukkanva mindig telibe találva a gépfegyverpajzs Achilles-sarkát, az irányzórést. Ezt a bravúrt 1915 januárjában több dunántúli sajtóorgánium is leközi.³³ Még 1914 novemberében ezért ismét megkapja az időközben osztályokra osztott Katonai Érdemkeresztet: ez alkalommal már a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet a hadidíszítménnyel és a kardokkal.³⁴ 1915 áprilisában az uralkodó Legfelsőbb Dicsérő Elismerésben részesíti (Signum Laudis): megkapja a Bronz Katonai Érdeméremet.³⁵ Hősi fegyverténye is nyom a latban 1915. augusztusi alezredesi előléptetésekor.³⁶

²⁹ HERCZEGH 1936. 12.

³⁰ R. K. 1913/7., 53.

³¹ R. K. 1913/59., 552.

³² HERCZEGH 1936. 21.

³³ *Tapolczai Lapok*, 1915. jan. 03. 3. *Dunántúl*, 1915. jan. 09. 6. *Veszprémi Hírlap*, 1915. jan. 10. 4–5.

³⁴ R. K. 1914/74., 677.

³⁵ *Budapesti Közlöny* 1915. máj. 02. 1.

³⁶ R. K. 1915/87., 1238.

1915 márciusában a galíciái fronton szerzett lábfagyása miatt³⁷ hazaküldik a 31. pótzászlóaljhoz. Veszprém környékén, nehezen megmunkálható sziklás talajon, a keleti orosz arcvonal pontos műszaki rekonstrukciójával 1915/16-ban kitűnő gyakorlóteret létesített, ezért a pozsonyi IV. sz. honvéd kerületi parancsnokság 4763/916. számú rendeletével Dicsérő Oklevelet kap Schultheisz Emil altábornagy aláírásával. De ekkor, bár a 31-esek állományában marad, már a soproni honvéd főreáliskolában szolgál, mert a honvédelmi miniszter 1916. április végén oda nevezi ki oktatónak. Itt többször helyettesíti Reményi Ferenc ezredest, iskolaparancsnokot, annak szabadsága (illetve egyszer betegsége) idején. Így többek között I. Ferenc József bécsi temetése és IV. Károly budapesti koronázása alatt is, mert ezeken az eseményeken az iskolaparancsnok képviseli a soproni főreáliskolát.³⁸ Pallaghy alezredest 1917 februárjában a Magyar Természettudományi Társulat tagjai sorába is bevásztják.³⁹

A Pallaghy család 1916-ban

1917 nyarán Pallaghy Dezső alezredest már újra alkalmasnak nyilvánítják haretéri szolgálatra, ezért pont akkor, amikor rendes évi szabadságra menne, jön a parancs, hogy póttestéhez vonuljon be. Így augusztus 3-án a soproni 18-asok megbízott ezredparancsnokaként indul a Keleti-Kárpátokra, a román frontra, ahol az ojtózi csatában a túlerőben lévő román csapatok 12 támadását veri vissza egy nap alatt. Ezért a fegyvertényéért novemberben megkapja a III. osztályú Vaskorona Rendet a hadidí-

³⁷ Erre utal egy családi hagyatékban megtalált, élete végén, 1953-ban írt levelezőlapon, amikor fájdalmai kiújulását említi.

³⁸ Pallaghy Dezső soproni szolgálatáról lásd: A soproni honvéd főreáliskola iskolaparancsnoksági parancsai. 1916, 1917. HL V. 12.

³⁹ *Természettudományi Közlöny*, 1917. márc. 01. 244.

szítménnyel és kardokkal.⁴⁰ De 1918 januárjában visszavevénylik állományilletékes alakulatához, az ekkor már az olasz fronton harcoló 31-esekhez. A caporettoi áttörést követően a Monarchia csapatai – köztük a 31-esek is – az Isonzó völgyéből egészen a Piave folyóig nyomulnak előre. Ekkoriban – már az olasz fronton – nemesítési kérelmet nyújt be az uralkodónak és Kempelen Béla budapesti genealógus-heraldikussal is levelezést folytat nemesi címer ügyében.⁴¹ Időközben megkapja a Károly-csapatkeresztet és a német II. osztályú Vaskeresztet is.⁴²

Ugyancsak 1918 januárjában, az olasz fronton éri a kinevezés: a felsőbb parancsra más alakulatba átvonuló addigi ezredparancsnok utódaként ő lesz a 31. gyalogezred parancsnoka.⁴³ A fronton éri őt május folyamán az ezredesi előléptetés is.⁴⁴ Családjá csak később értesül erről. Az egyik napon felesége, Virius Karolin még „Nagyságos Pallaghy Dezső alezredes úrnak” küld tábori levelezőlapot,⁴⁵ pár nappal később Katalin leánya pedig már „Méltóságos Pallaghy Dezső ezredes úrnak” ír.⁴⁶ Május-júniusban Pallaghy ezredest még Bécsbe is rendelik egy gáztanfolyam elvégzésére,⁴⁷ onnan a frontra visszatérve ezrede élén részt vesz a második piavei csatában. A harcok alatt József főherceg vezérezredes arcvonal szemlét tart. Egy aknatűz következtében a főherceget kísérő három katona életét veszti, a főherceg sértetlen marad. A három katonát (akik a cs. és kir. 43. [karánsebesi] gyalogezred állományában voltak, ketten román nemzetiségűek) Pallaghy ezredes temetteti el. Ezt a főherceg a „nehéz idők” elmúltával, 1921-ben hálálja meg neki. Az időközben exhumált és egy keletebbre fekvő község temetőjébe áttemettet három katona sírját 1927-ben találják meg, ekkor sírkövet is állítanak nekik.⁴⁸

1918. június 19-én Szepezden meghal Virius Vince földbirtokos, Pallaghy Dezső apósa, akit 21-én temetik, de a temetésen Pallaghy ezredes nem tud részt venni a pont akkor zajló második piavei csata miatt.⁴⁹ Miután a csatát követően felsőbb parancsra a 31-esek visszavonulnak a Montello hegyről, Pallaghy ezredes egy hónapos szabadságra hazautazik.⁵⁰ Apósa halálhírével valószínűleg már odahaza, Szepezden szembe-

⁴⁰ R. K. 1917/145., 2740.

⁴¹ Családi hagyatékban maradtak fenn ezen iratok, levelek piszkozatai.

⁴² Ezek adományozásának pontos időpontjáról nem találtam forrást. Sz. K.

⁴³ HERCZEGH 1936. 308.

⁴⁴ R. K. 1918/109., 3184. szerint május 1-jei hatállyal, HERCZEGH 1936. 311. szerint május 17-én. A közlönybeli időpont a hitelesebb.

⁴⁵ Ebben megírja, hogy nem-hivatalosan már értesült az ezredesi előléptetéséről, de még nem volt ebben biztos.

⁴⁶ Erről családi hagyatékban fennmaradt tábori levelezőlapok tanúskodnak.

⁴⁷ HERCZEGH 1936. 312.

⁴⁸ Az *Est*, 1927. okt. 21. József főherceg három hős közkatonajának síremléket állíttatott egy olasz temetőben, 6.

⁴⁹ A csatáról bővebben: HERCZEGH 1936. 314–327.

⁵⁰ HERCZEGH 1936. 327–328.

sül. A piavei helyállásáért még júniusban felterjesztik a Lipót Rend lovagkeresztjére is,⁵¹ ezt azonban nem kapja meg, csak öt év múlva kapja a kitüntetés kicsinyített mását egy másik kitüntetés szalagján. Júliusban újólág részesül a Signum Laudis-ban: az Ezüst Katonai Érdemérmét kapja a kardok egyidejű adományozása mellett.⁵² Július 31-én visszatér ezredéhez és újra átveszi a parancsnokságot. Októberben a 31-esek visszavonulnak az egyre erősödő olasz támadás elől, novemberben leteszik a fegyvert és két hét alatt, több mint 300 km gyalogmenet után érnek Szentgotthárdra, ahonnan vasúton térnek haza Veszprémbe.⁵³ Ez idő alatt bekövetkezik a teljes összeomlás: kitör az „őszirózsás forradalom”, hivatalosan is véget ér a világháború. IV. Károly lemond előbb az osztrák, majd a magyar trónról is (hivatalosan: „visszavonul az államügyek intézésétől”), Magyarországon kikiáltják a köztársaságot, így Pallaghy Dezső nemesítéséből (amit ojtözvölgyi vagy ojtözi, illetve balatonszepezdi előnévvel kérelmezett) semmi sem lesz. A Lipót Rendet sem kapja meg, az események mindezt elsodorják. Az 1918. november 22-én hajnalban a veszprémi vasútállomásra beérkező 31-es honvédeket senki sem fogadja, a délelőtti tábori mise után az ezred feloszlik, mindenki megy, ki merre lát.⁵⁴

November vége és december vége között készülhetett az a fotó Pallaghy ezredesről, ahol összevissza öltözékben állt a fényképész elé: a békebeli dolmányhoz a fronton használatos szürke bricseszadrágot viseli, mellén a kitüntetések megszabott viselési sorrendje sincs rendjén; a porosz Vaskereszt rossz helyen van. Sapkáján már nem az uralkodó nevének monogramja, hanem piros-fehér-zöld sapkarózsa van, bal karján a fekete karszalag az apósa elvesztése miatt viselt gyászt jeleníti meg.⁵⁵

1919. január elsejei hatállyal hadügyminiszteri rendelettel sok honvédtiszt nyugállományba kerül, így Pallaghy Dezső ezredes is. Ezt a Budapesti Közlöny 1918. december 21-ei száma adja hírül. A nyugállományba helyezést az 1919. évi 52. és 72. számú Rendeleti Közlönyben foglalt 14 550/el. 31., illetve 16 034/el. 31. 1919 számú Kőrrendeletek szerint lefolytatott igazoló eljárás eredménye alapján közölték.

Pallaghy Dezső, mint nyugállományú ezredes, 1919-ben átveszi elhunyt apósa szepezdi birtokának irányítását. 1920-ban felterjesztik a III. osztályú után a II. osztályú Vaskorona Rendre is. Arra azonban nincs adat, hogy ezt is megkapta volna.⁵⁶ Még abban az évben levelezőlapot kap az öt melegen üdvözlő volt 31-es tisztársaitól Veszprémből. Fokozatosan a társadalmi életben is egyre több szerepet vállal a birtok

⁵¹ HL VII. 243./36 773.

⁵² Budapesti Közlöny 1918. júl. 31. 3–4.

⁵³ Az ezred hazatéréséről lásd HERCZEGH 1936. 341–343.

⁵⁴ Uo. 343.

⁵⁵ A felemás öltözködésnek az lehet az oka, hogy az összeomláskor akadozott a hadtáp szállítása is és nem volt elegendő megfelelő ruha.

⁵⁶ HL VII. 243. /42 156.

irányítása mellett. Elnöke lesz a Tapolcai Takarékpénztár Részvénytársaság igazgatóságának és az 1922-től 1940-ig működött Tapolcai Sertéshizlalda és Húsipari Részvénytársaságnak is,⁵⁷ no meg a Viriusteplepi Fürdőegyesületnek is. Egy ideig elnöke a Tapolcai Adófelszólamlási Bizottságnak,⁵⁸ tagja a budapesti Vinicola Rt. borforgalmazó cégnek is.⁵⁹ Emellett tagja a Balatoni Halászati és Horgászati Egyesületnek, a Balaton-felvidéki Vadásztársaságnak, szervezője a veszprémi honvéd emlékmű felállításának, továbbá Szepezden a római katolikus plébánia képviselő-testületének elnöke is.

1923-ban Pallaghy Dezső saját villát építtet a néhai apósáé mellé Viriusteplepen.⁶⁰ Ugyanebben az évben Horthy Miklós kormányzó az elmaradt háborús kitüntetést (a Lipót Rend kardos hadidíszítményes kicsinyített mását) a Magyar Koronás Bronzérem piros-fehér szegélyű, sötét smaragdzöld szalagján adományozza Pallaghy nyugállományú ezredesnek,⁶¹ aki 1924-ben – valószínűleg a korona inflálódása⁶² miatt, magasabb nyugdíj megállapítása végett – kérelmezi magasabb rendfokozatba történő kinevezését is, de a Honvédelmi Minisztérium elsőre elutasítja kérelmét azzal az indokkal, hogy nem szolgált az 1919-es rendcsinálásban szerepet játszott nemzeti hadseregben, és az azután szervezett honvédségben sem.⁶³

Egyik bajtársa magas minisztériumi posztra jutván, 1925-ben javasolja Pallaghy ezredesnek, hogy még egyszer kérelmezze az előléptetést és ő is latba veti minden befolyását. Láss csodát: 1926 márciusában Horthy Miklós kormányzó, az akkori legfőbb hadúr díjmentesen adományozza Pallaghy Dezsőnek a tábornoki rangot, vezérőrnagyi rendfokozattal. A pártfogó bajtárs előre gratulál Pallaghy vezérőrnagynak a kinevezésért,⁶⁴ megelőzve a hivatalos értesítést.⁶⁵

⁵⁷ *Magyar Compass* 1921–1943 közötti kötetei

⁵⁸ *Tiszti Címtár* 1938, 1940, 1941.

⁵⁹ *Gazdasági, Pénzügyi és Tőzsdei Compass*, 1926–1927., 1167.

⁶⁰ Ez 1995-ig áll.

⁶¹ HERCZEGH 1936. 327.

⁶² Az infláció bizonyítéka az is, hogy a Tapolcai Takarékpénztár Rt. a rendes évi közgyűlései mellett 1924-ben és 1925-ben is tart egy-egy rendkívüli közgyűlést, amelyeken az eredetileg 25 millió koronás részvénytökéjüket először 100 millió, majd 1 milliárd koronásra emelik. Ezek a közgyűléseken Pallaghy Dezső elnököl.

⁶³ Pallaghy ezredes mind az önálló keresettel nem rendelkező felesége (a Virius-birtok jog szerinti tulajdonosa), mind a két kiskorú leánygyermeké után családi pótlék folyósítását igényelte egy 1921-es rendelet értelmében. Hogy családját az infláció idején is eltarthassa, azért igényelte a magasabb nyugdíjjal járó magasabb rendfokozatot, nem valamiféle rangkórság miatt. (HL I. 31./1942. 4. oszt. ált. név szerint.)

⁶⁴ Az igazsághoz azért hozzátartozik, hogy sok irigye maradt Pallaghy tábornoknak, tekintve, hogy nem felelt meg a követelményeknek.

⁶⁵ A Pallaghy Dezső tábornoki előléptetésével kapcsolatos anyagok, iratok az egyik unokája, prof. dr. Kiss Gábor (1931–1994) hagyatékában vannak.

Szintén 1926-ban létesül Szepezden a 71-es főút hegyoldal alatti szakasza és a Zánka – Viriustelep vasúti megállóhely közötti jelenlegi nyomvonala. Ez utóbbi érinti a Virius-birtoktestet is. A kisajátítás végett a kivitelezés irányítója, bibarcfalvi Szabó Sándor mérnök egyeztet a birtokot irányító Pallaghy tábornokkal – és megismerkedik az ifjabbik leánygyermekkel, Katalinnal, akit 1927-ben Kővágóörsön feleségül is vesz. Szabó Sándor református, így a Pallaghy család történetében a harmadik nemzedéknél is vegyes házasság jön létre. Az is formabontó tényező, hogy Katalin két évvel korábban megy férjhez, mint öt évvel idősebb nővére, Ágota, aki viszont nemeskéri Kiss István vezérkari századossal ismerkedik meg. Az ő eljegyzésükre 1928. augusztus 20-án, Szent István király, Szepezd védőszentjének ünnepén kerül sor, esküvőjükre pedig 1929. január 21-én, ugyancsak Kővágóörsön. Az csupán a véletlen műve, hogy Katalin két ikerfia (Albert és Sándor) két nappal emez újabb esküvő előtt születik meg Budapesten. Szabó Sándor reverzalist ad, úgyhogy két ikerfia római katolikus lesz, de ez a házasság (talán a felekezeti különbözőség miatt?) már 1931-ben felbomlik. Szintén 1931-ben születik meg Ágota idősebbik fia, Gábor, majd 1939-ben az ifjabbik, István.

Horthy Miklós, aki 1920-ban létrehozta a világháborúban hősi fegyvertényt végrehajtott katonák számára a Vitézi Rendet, a rend főkapitányaként az 1929-ben, az akkor utolsónak tervezett avatásra jelentkezett, felterjesztett, de az akkori nagy létszám miatt kimaradt jelöltekkel együtt az 1930. május 25-én, a budai Vár Oroszlános udvarában rendezett zártkörű pótavatáson avatja vitézzé Pallaghy Dezső ny. tábornokot is, aki 3066. sorolási számmal⁶⁶ lesz a Rend tagja.⁶⁷

1930 őszén Veszprémben a Petőfi Színházban megalakul az egykori 31. honvéd gyalogezred bajtársi szövetsége is, amelynek elnökéül az ezred utolsó parancsnokát, vitéz Pallaghy Dezső ny. tábornokot választják.⁶⁸ A szövetségnek budapesti tagozata is alakul. A bajtársi szövetség megbízásából vitéz Herczegh Géza megírja a 31-esek történetét, krónikáját. Ez 1936-ban jelenik meg könyv alakban, majd 2014-ben reprint kiadásban.

Pallaghy Dezső néhai apósa emlékét is ápolja: 1935-ben vöröskő obeliszket állíttat Virius Vince emlékére a Virius-villa bejáratával szemben.⁶⁹ Ugyancsak 1935-ben tölti be 65. életévét Pallaghy Dezső, aki egy akkor hatályos kormányrendeletre hivatkozva magasabb nyugdíj folyósítását kérelmezi, amit meg is adnak neki. Az év novemberétől októberig visszamenőleg havi bruttó 600 pengő nyugdíjban részesül.⁷⁰

⁶⁶ SZ. N. 1931. 353.

⁶⁷ Ezen a pótavatáson a kormányzó kivételesen nem mond beszédet ANGELOVICS 2014. 19.

⁶⁸ HERCZEGH 1936. 351.

⁶⁹ Az emlékmű túléli a háborút, 1956-ot, de a privatizációt nem. 2000-ben a földdarab tulajdonjogát megszerzett helyi lakos elbontatja és egy utcával hátrébb, eldugott helyen állíttatja fel újra az obeliszket, ami végül 2018-ban, Virius Vince halálának centenáriumán kerül méltó helyre.

⁷⁰ A ténylegesen katonai állományban eltöltött 31 év, 3 hónap, 12 napnyi időt a háborús évek és a csapatszolgálatban eltöltött évek duplán számítása miatt 41 évben, 3 hónapban és 12 napban állapították meg a nyugdíj kiszámításához. HM 4. oszt. 496 956/1935., HL I. 31.

Vitéz Pallaghy Dezső a két háború közti időben előfizetője a Pesti Hirlapnak és a Pesti Hirlap Vasárnapjának: a heti bridsrejtvényekhez megfejtéseket küld be (legtöbbször helyes megfejtést), bár egyszer sem sorsolják ki nyertesnek. Többször adományoz 5 vagy 10 pengő összeget a hirlap jótékony célú adománygyűjtési akciói során.

1939 májusában, a második zsidótörvény-tervezet felsőházi vitája idején báró Prónay György memorandumot tesz le a Ház asztalára, amely azt kéri, hogy a Károly-csapatkeresztes, vagy más kitüntetéses zsidó tűzharcosoknak, hadifoglyoknak, valamint azok örökösének a vitathatatlan, teljes magyar állampolgári jogokat biztosítsák, miután ezek a zsidó tűzharcosok a nemzet őszinte hálájára és elismerésére érdemesek. Az iratot 103 tábornoki rangú, volt katonai személy írja alá, köztük vitéz Pallaghy Dezső is.⁷¹

1942. augusztus 4-én megövezvegyül, ekkor hal meg a budapesti Siesta Szanatóriumban a szívritmiával Balatonfüreden is kezelt felesége, Vírúsz Karolin.

A Pallaghy család Balatonszepezden, 1944. augusztus 20. Állós sorban közösen v. Pallaghy Dezső, mellette ikerunokái. Balra Szabó Sándor révfülöpi tanár; jobbra Szabó Albert Munkácsy díjas divattervező, iparművész. Pallaghy Dezső előtt ül özvegy Vírúsz Vincéné, tőle jobbra ifj. Kiss István, v. Kiss István altábornagy, a székesfehérvári II. hadtest parancsnoka és felesége, Pallaghy Ágota, a sor szélén idősebb fiuk, Prof. Dr. Kiss Gábor (ekkor a ciszterciák-egyenruhában és sapkával).

⁷¹ *Délamerikai Magyarság*, 1939. máj. 20. 103 volt tábornok követelt jogot a zsidó tűzharcosoknak. 3.

1943-ban a kormányzótól megkapja a Nemzetvédelmi Kereszt-kitüntetést is.⁷²

1944. augusztus 20-án Szent Istvánkor még együtt ünnepel a Pallaghy család a viriusi birtokon. Itt jelen van Pallaghy Dezső tábornok veje, az akkoriban altábornaggyá előléptetett vitéz Kiss István, a II. hadtest parancsnoka is. De három nappal később a románok átállnak a Vörös Hadsereghez, átsegítve őket a Kárpátokon. Vitéz Kiss Istvánt is azonnal Erdélybe vezénylik. A szovjet csapatokat senki nem tudja feltartóztatni, karácsonyra már a Balaton déli partján vannak. Az ágyúszó áthallatszik az északi partra is. A négy Pallaghy-unoka közül csak Albert vészeli át a háború idejét Viriuson. Ikertestvére hadapródként Németországba kerül, Kiss István altábornagy feleségét és fiait a németek szintén „átmentik” Németországba, ahová a szovjetek előrenyomulásakor Kiss István is követi őket. A Kiss család aztán hónapokig az amerikai megszállási zónában él, 1945 szeptemberében önként jönnek haza.

A szovjetek 1945. március 27-én érik el Balatonszepezdet, ugyanaznap menekítik ki a Szent Koronát az ezeréves Magyarország területéről.

A „felszabadulás” után 1945 nyarán Pallaghy Dezső felszólítást kap: utaljon ki rendszeresen ételmezt, tejet egy háborúból vissza nem tért családapa feleségének és négy kisgyermekének, bármennyire sérelmes is. Ez év végén a Zala megyei igazoló bizottság Pallaghy Dezsőt „vezetésre alkalmatlan” végzéssel igazolja.⁷³

Rövid ideig be is csukják „izgatásért, rendszerellenes megnyilvánulásért” (a földosztáskor kirúgja a földbe vert cövekeket a Virius-birtokon).

1948. december 31-én meghal 91 éves anyósa, Virius Vincéné Szalmássy Karolin. A halála után szükséges vagyoneelosztást (Szalmássy- és Virius-javak) a leszármazottak körében Pallaghy Dezső idősebbik lánya, Ágota vezényli le. Ebben Pallaghy Dezső és Kiss István, nem lévén vérrokonok, nem érintettek. De az 1949 októberében lezajlott államosítás (amelynek során elveszik a Virius- és a Pallaghy-villákat) ezt az elosztást is felülírja. Pallaghy Dezső kénytelen veje, Kiss István otthonába költözni, de ott sem hagyják békén, mert mind ő, mind veje, Kiss István osztályellenségnek számít az új rendszerben.

A hatalom „diszkrét bája”: helyi lakosként Pallaghy Dezső is kap 1949 végén egy meghívót december 21-ére a kultúrterembe (a mai Bertha Bulcsú Közösségi Házba), a „népek nagy felszabadítója”, Sztálin 70. születésnapján megtartandó rendezvényre.⁷⁴

⁷² Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. 1943/8., 159. és egy helyesbítés: 1943/10., 249. A kitüntetést két évvel korábban, 1941-ben veje, vitéz Kiss István – akkor ezredes – is megkapta.

⁷³ Érdekes motívum: Pallaghy Dezső fogadalmat tesz, hogy mindaddig nem borotválkozik, amíg a szovjet megszálló csapatok Magyarország területén tartózkodnak. Szakállasan is temetik el.

⁷⁴ Az 1945 és 1953 közötti időszak történéseiről a családi hagyatékokban fellelt dokumentumok tanúskodnak.

Pallaghy Dezső 1950-ben, szakállasan, családjában

Élete végéről néhány családi levél és levelezőlap tanúskodik: 1953 februárjában beszámol az akkor már Budapesten albérletben élő unokájának a nehezévé vált életről, a kötelező beszolgáltatás gyötrelmeiről, panaszodik a Galíciában szerzett lábfagyása okozta fájdalmak kiújulásáról, és azt írja, hogy a múlt eseményeit – amin sajnós változtatni már nem lehet – feledni kell. Ez persze már egy élete alkonyán lévő, osztályellenségnek minősülő megkeseredett idős ember véleménye.

1953. június 5-én hal meg Balatonszepezden. Sírja apósa, Virius Vince sírja mellett található a helyi temetőben. Ma is élő dédunokái születését már nem éri meg.

De a múltat mégse felejtjük el! E célból születtek e sorok, hogy méltó emléket állítsunk a 31. honvéd gyalogezred utolsó parancsnokának, a kitűnő katonának.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Havi és hetilapok:

A Rendeleti Közlöny a magyar kir. honvédség számára, a Friss Ujság, a Kis Ujság, a Tapolcai Lapok, a Budapesti Hírlap, a Budapesti Közlöny, a Pesti Hírlap, a Pesti Napló, a Délamerikai Magyarság, a Dunántúl, a Fővárosi Lapok, a Félégyházi Híradó, a Köztelek, a Független Hírlap, a Halászat, a 8 Órai Ujság, Az Est, a Veszprémi Hírlap, a Magyar Közlöny, a Természettudományi Közlöny, a Magyarország, a Magyarság, a Nemzeti Ujság, Az Országos Hadászati Egyesület havilapja, a Veszprémi Szemle, a Központi Értesítő, az Ujság, az Uj Nemzedék, az

Uj Barázda, az *Uj Magyarország* lapszámai, a *Tiszti Címtár*, a *Magyar Compass*, a *Gazdasági, Pénzügyi és Tőzsdei Kompassz*, az MTI adatai a www.arcanum.hu oldal adattárából.⁷⁵

Iskolai értesítők

Az iglói evangélikus főgimnázium évkönyvei 1879–1885.

A kassai katolikus premontrei főgimnázium értesítője, 1880.

A veszprémi római katolikus főgimnázium értesítője, 1916.

A szegedi Állami Szent Imre Polgári Fiúiskola 1938. évi évkönyve.

A bécsi Kriegersarchivban található dokumentumok.

A Hadtörténelmi Levéltár dokumentumai: AKVI 28012. (I. 35. fond); HM 1942. 4. oszt ált. név szerint (I. 31.).

I. világháborús kitüntetési javaslatok 383., 2032., 22 417., 28 646., 30 306., 36773., 42156. (VII. 243.).

A soproni honvéd főreáliskola iskolaparancsnoksági parancsai. 1916, 1917. (HL V. 12. fond).

Prof. Dr. Kiss Gábor (1931–1994) és Szabó Albert (1929–2016) hagyatékaiban fellelt levelek, iratok, dokumentumok.

NAGY Iván (1862): *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. [IX. kötet.] Kiadja Ráth Mór, Pest.

KISS-DOBOS László (2017): *Nemeskériek. Adalékok vitéz Kiss István altábornagy családjához*. Kézirat. Budapest. Forrás: www.csaladfablog.hu

ANGELOVICS Helga (2014): *Vitéz avatások a két világháború között 1921–1938*. Első Század, 2014. tavasz.

NÉMETH Ferenc (2013): *Szepezdi krónika. (Adalékok Szepezd történetéhez)*. Kiadja a Balatonszepezdi Önkormányzat megbízásából a Viza Kft.

HERCZEGH Géza (1936): *A 31. veszprémi honvéd gyalogezred története*. A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred Bajtársi Szövetsége megbízásából kiadta Sárík Gyula és Géza könyvnyomdai műintézete, Cegléd. Reprint 2014.

FÖLDESI Ferenc (2017): Ezüstkürt Veszprém háziezredeinek. *Veszprémi Szemle* 2017/2. 149–154.

SZ. N. (1931): *A tízéves Vitézi Rend 1921-1931*. Kiadja az Országos Vitézi Szék szerkesztőbizottsága, Budapest, I. Királyi Vár.

SZ. N. (1939): *Vitézek Albuma*. Merkantil ny., Budapest, 1939. Reprint 2003.

Hálás köszönet Németh Ferenc és Rainer Pál uraknak a segítőkész közreműködésért!

⁷⁵ A legtöbb újságcikket Németh Ferenc küldte át. Köszönet érte!

Veszprém meteorológiai viszonyai 2018-ban¹

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

A meteorológiai mérések kezdete, 1860 óta, 2018 lett a legmelegebb év Veszprém-ben.² Az évi középhőmérséklet 11,5 °C-nak adódott és ez 1,5 °C-kal haladja meg az ún. normál értéket.³ A korábbi rekorder 2015 volt, ezt haladta meg 0,1 fokkal a 2018-as év. Külön ki kell emelni, hogy 2011 óta minden év melegebb volt az átlagnál, és a 10 legmelegebb évből nyolc az ezredforduló utáni évek közül került ki.

2018 rendkívül enyhe januárral kezdődött, középhőmérséklete csaknem négy fokkal volt melegebb az átlagnál. Három napon megdőlt a legmelegebb minimum hőmérsékleti érték. Az év során csak a február és a március volt hidegebb az átlagnál, utóbbi 2,4 fokkal. Március elseje rekord hideget hozott, térségünkben mínusz 20 fok közeli értékkel. Legutóbb 2005-ben volt hasonlóan hideg ezen a napon, de akkor is csak mínusz 14 fokra csökkent a hőmérséklet. Természetesen a mínusz 7,5 fokos délutáni maximum is negatív rekord.

A hideg márciust (aminek középhőmérséklete alacsonyabb volt, mint a január) nagyon meleg április követte. Középhőmérséklete 4,9 fokkal volt melegebb az átlagnál, egy fokkal előzte a korábbi rekorder 2009-es évet. A hónap során 14 alkalommal dőlt meg napi minimum vagy maximum hőmérsékleti rekord. Hatszor emelkedett a délutáni hőmérséklet 25 fok fölé. A május is kitett magáért, 3 fokkal haladta meg a sokévi átlagot és 0,1 fokkal előzte a korábbi rekorder 2003-as évet. Két napon dőlt meg napi rekord és 12 napon haladta meg a hőmérséklet a 25 fokot.

A nyári hónapok közül augusztus volt a legmelegebb, középhőmérséklete 2,2 fokkal haladta meg a sokévi átlagot. Nem voltak forró napok, hiszen a legmagasabb hőmérséklet is 35 fok alatt maradt. Összességében a hetedik legmelegebb nyár van mögöttünk. Az ősz is melegebb volt az átlagnál, 13,1 fokos középhőmérséklettel fel-

¹ Az elemzés az adatok összehasonlíthatósága és homogenitásának biztosítása érdekében a Veszprém-szentkirályszabadjai repülőtéren lévő meteorológiai állomás (OMSZ) adatainak felhasználásával készült.

² A kézirat nyomdába kerülésekor már tudjuk, hogy 2019-ben új rekord született. Az évi középhőmérséklet Veszprém-ben 11,75 C-foknak adódott, ez 1,77 C-fokkal melegebb a sokévi átlagnál, és 0,25 C-fokkal előzi a most elemzett 2018-as évet. (A 2019. év veszprémi meteorológiai eseményeiről a Veszprémi Szemle 2021/1. számában olvashatnak. Földesi F.)

³ Normál értéknek, vagy sokévi átlagnak tekintjük – a nemzetközi meteorológiai szervezet ajánlása alapján – az 1981–2010. közötti 30 év átlagait, gyakorisági jellemzőit.

zárkózott az előkelő második helyre. Különösen az október volt meleg, 2,4 fokkal múlta felül az átlagot, sorrendben a második legmelegebb: 0,3 fokkal múlta alul a rekorder 2001-es évet.

2018-ban nyári nap (amikor a hőmérséklet meghaladja a 25 fokot) 100 napon volt, duplája az átlagnak. Hőség napot (amikor a napi maximum hőmérséklet eléri, vagy meghaladja a 30 °C-fokot) 14 esetben jegyeztünk fel, ez megegyezett az átlaggal, forró nap (35 °C feletti hőmérséklet) nem volt. 2018-ra jellemző volt az éjszakák enyhésége. Fagyos nap (amikor a hőmérséklet nulla fok alá csökken) hússzal több volt az átlagnál, de a zord napok száma (amikor a minimum hőmérséklet mínusz 10 °C alá csökken) a sokévi átlagnak megfelelően alakult. Öt napon a maximum hőmérséklet is fagypont alatt maradt.

Az év során a csapadék mennyisége 100 milliméterrel több volt az átlagnál, de eloszlása mind térben, mind időben nagyon egyenetlen volt. Kevés eső esett január, április, október és december hónapokban, márciusban és júliusban 100 milliméter fölötti csapadékot mértünk és szeptember is bőséges csapadékú volt, főként az első négy napon. A téli hónapokban 43 napon havazott, de tartós összefüggő hótakaró csak február 20. és március 8. között maradt fenn. Zivatart 38 napon figyeltünk meg, a ködös napok száma 37.

2018 nem tartozik a szeles évek közé. Az éves átlagos szélesebbesség 2,5 méter/sec-nak (9 kilométer/órának) adódott. A legszelesebb hónapok az április és a december voltak, a leggyengébb szeleket novemberben mértük. Az év során 84 szeles nap volt, amikor a szél erő eléri a 12 méter/sec-os értéket és 41 napon haladta meg a 15 méter/szekundumot (viharos nap). A legerősebb szellőkés április elsején elérte a 80 km/órás értéket.

Január középhőmérséklete az ilyenkor szokásos mínusz 0,8 °C helyett +3,0 °C-nak adódott, 3,8 °C-kal volt magasabb a sokévi átlagnál, ezzel az elmúlt 90 éves rangsorban az előkelő hatodik helyet foglalta el. A hónap során csak két napon, 15-én és 16-án maradt el a középhőmérséklet a sokévi átlagtól. 6-án reggelre megdőlt a minimum hőmérsékleti rekord, a korábbi plusz 5,0 fokkal szemben, amelyet 1988-ban mértek, 6,1 °C-ig csökkent a hőmérséklet. Ilyen enyhe éjszaka (reggel) ezen a napon az elmúlt 50 évben nem fordult elő. A napi középhőmérséklet 11,2 °C-kal haladta meg a sokévi átlagot. „A januári tavasz miatt aggódnak a gazdák, mert ha tovább tart a meleg, kériügyeznek a fák, a bokrok, s komoly károkkal kell számolni egy nagyobb lehűlés esetén.” – írta⁴ a megyei napilap. A komoly hideg azonban váratott magára, hiszen a havi minimumhőmérséklet mínusz 4,7 °C volt, ettől magasabb januári minimum csak 1936-ban, 1983-ban illetve 1988-ban fordult elő.⁵ A hónap során 17

⁴ *Napló*, 2018. jan. 09. Aggódnak a gazdák a meleg idő miatt.

⁵ 1936. január 16-án: mínusz 2,9 C-fokig, 1988. január 15-én: mínusz 3,6 C-fokig, 1983. január 21-én: mínusz 3,7 C-fokig csökkent a havi minimum-hőmérséklet.

fagyos napot jegyeztünk fel és két napon nem emelkedett a maximum hőmérséklet nulla fok fölé. A legmelegebb nap 29-e volt, 15,9 C-fokos csúcshőmérséklettel, de ez sem veszélyeztette a 2002-ben ugyanezen a napon mért 17,2 °C-os értéket. Csapadék kevés volt, összesen 16 milliméter, a sokévi átlag felét sem érte el. A 13 csapadékos naphól hét napon havazott, de mérhető hótakaró (2 centiméter) csak 23-án reggelre tudott kialakulni. Nyolc szeles és négy viharos napot jegyeztünk fel, a havi átlagos szélsébség 2,8 m/sec-nak adódott. 17-én este a legerősebb széllokés megközelítette a 70 km/órás értéket.

Február meleg-rekorddal kezdődött, elsején a napi maximum hőmérséklet 12,2 C-fokon tetőzött, a korábbi napi csúcsot 2000 tartotta 12,0 C-fokos értékkel. A hónap közepe a gyakori frontátvonulásoknak köszönhetően átlag körüli hőmérsékletet hozott, majd az utolsó öt napban meglehetősen zordra fordult az időjárás. Így a hónap középhőmérséklete mínusz 1,2 °C-nak adódott, 1,9 fokkal maradt el a sokévi átlagtól. A legalacsonyabb hőmérséklet 26-án mínusz 14,4 °C volt, egy tized fok híján nem dőlt meg az 1956-ban ezen a napon mért minimum. 25-én, 27-én és 28-án megdőlt a napi legkisebb maximum értéke, ilyen alacsony hőmérsékletek ezeken a napokon Veszprémben még nem fordultak elő. 25-én mínusz 4,9 °C, 27-én mínusz 7,6 °C, 28-án mínusz 6,8 °C volt a napi csúcshőmérséklet. Fagyos nap az átlagos 19 helyett 26 napon fordult elő, hat téli nap volt és négy napon csökkent a hőmérséklet mínusz tíz fok alá, ez a sokévi átlag duplája.

Február átlag fölötti csapadékot hozott, 18 napon havazott, 12 napon borította ösz-szefüggő hótakaró a talajt és a hóvastagság 24-én elérte a 25–30 centimétert. A tél első hulláma 7-én, a Napló tudósítása szerint⁶ váratlanul ért bennünket: „*Megyeszerte téli idő köszöntött be szerdán, Zircen szinte karácsonyi hangulatot produkált a februári havazás. Azonban a közlekedőket ez valószínűleg váratlanul érte, mert a nap folyamán egymás után történtek balesetek megyénkben, többen megsérültek, forgalomelterelések, útlezárások voltak érvényben.*” Veszprémet 8-án reggelre 2 centiméter friss hó borította, de másnapra ez elolvadt. A tél újabb, immár komoly támadása 19-én kezdődött és 20-án, 21-én folytatódott. „*Feladta a leckét a közlekedőknek az idej tél első, jelentős havazása. Sorra történtek tegnap a balesetek, elakadtak a kamionok, a tűzoltóknak bőven akadt feladatuk a műszaki mentéseknél. A külvilágtól a hó miatt elzárt település nem volt megyénkben. Veszprémben a havazás miatt néhány helyi járat kimaradt, és tíz perc körüli késések alakultak ki. A vasúti közlekedésben és az áramszolgáltatásban nem okozott fennakadást a havazás.*” – írta⁷ a Napló 21-én.

A közlekedők gyorsan alkalmazkodtak a téli útviszonyokhoz, mert 22-én már arról olvashattunk⁸, hogy „*Hozzászoktunk az igazi télhez, legalábbis ezt jelzi, hogy a*

⁶ Napló, 2018. febr. 08. Magasabb fokozatba kapcsolt a tél, 1., 3.

⁷ Napló, 2018. febr. 21. Elakadt kamionok, balesetek sorozata, 1., 3.

⁸ Napló, 2018. febr. 22. Kemény mínuszok jönnek. 1.

havazás ellenére szerdán már nem csúsztak árokba járművek, és nem kellett utakat lezárni keresztbe fordult kamionok miatt. Jól járhatók a főutak, így például a nagy forgalmú 8-as számú főút. A Bakonyban, ahol intenzívebb és folyamatos volt a havazás, a mellékutakon a folyamatos hóeltakarítás ellenére is adódott és ezentúl is előfordulhat téliesebb szakasz.” 22-én, csütörtökön nem akadályozta a havazás a közlekedőket, a fő- és mellékútvonalakon mindenütt jól lehetett közlekedni, sérüléssel járó baleset nem történt, de a katasztrófavédelem munkatársai így sem maradtak munka nélkül. „Elsősorban a katasztrófavédelem munkatársainak adott munkát a leesett nagy mennyiségű hó csütörtökön, ami jegesedett, latyakos lett. A tűzoltók azokról a magas épületekről takarították le, ahol veszélyeztette a gyalogosforgalmat. Így például a megyeszékhelyen a kormányhivatal, illetve az egyik plébánia épületének tetejét tisztították meg a tűzoltók.” – írta a Napló⁹ február 23-án. 26-án és 27-én is gyengén havazott a megye nagy részén, a munkagépek folyamatosan dolgoztak. Kedden (27-én) „Forgalomkorlátozással kezdődött a nap a Bakonyban, ugyanis a havazás miatt nem közlekedhettek a 7,5 tonnánál nehezebb járművek a Veszprém és Bakonyzentkirály közötti útszakaszon.”¹⁰ A hónap utolsó napján Veszprémet 23–25 centiméteres hó borította. Februárban öt szeles és három viharos napot jegyeztünk fel, az átlagos szélesebbség 3,0 m/sec-nak adódott. A legerősebb szellőkések elsején kevéssel meghaladták a 60 km/órás értéket.

Március elejére még áthúzódott a február végi hidegbetörés hatása, elsején megdőlt a minimum hőmérsékleti rekord, a repülőtéri állomáson mínusz 19,3 °C-ig csökkent a hőmérséklet. Ezzel egy 55 éves rekord dőlt meg, ugyanis a korábbi leghidegebb március elseje 1963-ban volt, amikor Veszprémben mínusz 17,7 °C-ot mutatott a hőmérő.¹¹ A hónap középhőmérséklete 2,6 °C-nak adódott, ez 2,4 fokkal alacsonyabb, mint a sokévi átlag, a rangsorban az elmúlt 50 év hetedik leghidegebb márciusa. A hónap közepén néhány napig a hőmérsékletek kevéssel a sokévi átlag fölött alakultak, 12-én 16,7 °C-ik emelkedett a hőmérséklet. 18-tól 28-ig újra hideg napok következtek, 18-án, 19-én és 20-án megdőlt a napi maximum hőmérsékleti rekord, ugyanis ilyen hideg ezeken a napokon korábban még nem fordult elő. 18-án: 0,3 C-fokig, 19-én: mínusz 1,4 C-fokig, 20-án: 0,6 C-fokig emelkedett a délutáni hőmérséklet. 19-én megdőlt a minimum hőmérsékleti rekord is, hajnalban mínusz 5,0 fokig süllyedt a hőmérő higanyszála. Márciusban 17 fagyos napot jegyeztünk fel, ez öttel több, mint a sokévi átlag,

⁹ Napló, 2018. febr. 23. Havat takarítottak a tetőről a tűzoltók. 1., 12.

¹⁰ Napló, 2018. febr. 28. Nincs elzárt település. 1.

¹¹ „Az idei év eddigi leghidegebb éjszakája főként az ország déli, délnyugati részén hozott mínusz 20 fok alatti fagyokat, melyhez a tiszta égbolt, a szélcsendes idő és a vastag hótakaró is hozzájárult. [...] A leghidegebbet, mínusz 24,6 fokot Bándon mérte csütörtökre virradóra a meteorológiai automata. [...] Utoljára 55 éve volt ennyire szélsőségesen hideg március első napján. 1963-ban Lentiben mínusz 27,0 fok volt.” Napló, 2018. márc. 02. Fagyos éjszaka Bándon. 16.

téli nap 5 volt, néggyel több az átlagnál. Egy napon (elsején) csökkent a hőmérséklet mínusz 10 °C alá, ez nem gyakori, tíz évenként, ha egyszer előfordul. Legutóbb 2005. március 1-én és 2-án csökkent a minimum hőmérséklet mínusz 10 °C alá.

Márciusban 111 milliméter csapadék hullott, részben eső, részben havazás formájában. Ez a mennyiség a sokévi átlag háromszorosa, 1940 óta ekkora csapadékösszeg márciusban még nem fordult elő.¹² A hónap során 17 csapadékos napot jegyeztünk fel, hat napon havazott és tíz napon borította összefüggő hótakaró a talajt. A februárban hullott hó 9-re elolvadt, de 17-én ismét havazott és 18-án reggelre 5–8 centiméternyi friss hótakaró borította a tájat. „*Nem okozott problémát megénkben a hétvégi havazás, ez derült ki az illetékesek tájékoztatójából. Veszprém megyében vasárnap reggelre átlagosan 10–15 centiméter vastagságú hó hullott, a hegyekben ennél néhány centiméterrel is több. A hóesés délre csaknem mindenütt elállt, sőt több helyen még a nap is kisiütött. [...] Megénkben a vonatközlekedésben és áramszolgáltatásban sem okozott gondot.*” – írta¹³ a megyei napilap. Márciusban öt szeles és egy viharos napot jegyeztünk fel, az átlagos szélesebesség 2,6 méter/sec-nak adódott. A legerősebb szél-lökések 12-én délután kevéssel meghaladták a 60 km/órás értéket.

Április országosan az 1901 óta jegyzett rangsorban a legmelegebbnek bizonyult, középhőmérséklete Veszprémben 15,2 °C-nak adódott, ez 4,9 °C fokkal magasabb, mint a sokévi átlag és egy fokkal előzi a korábbi rekorder 2009-es évet. A hónap során 14 alkalommal dőlt meg napi minimum vagy maximum hőmérsékleti rekord, kilenc napon a minimum hőmérsékletek, öt napon a napi maximumok haladták meg a korábbi értékeket. A napi középhőmérsékletek általában 6–8 fokkal voltak magasabban az ilyenkor szokásos értéknél. Ez alól csak a hetedik kivétel, amikor a délutáni hőmérséklet is 10 C-fok alatt maradt, ezt követően 8-án volt a leghűvösebb reggel 2,5 °C-os minimum hőmérséklettel. A havi maximum-hőmérséklet 29-én 27,5 °C volt és hat napon emelkedett a hőmérséklet 25 °C fölé, ez néggyel több, mint a sokévi átlag. Áprilisban nyolc csapadékos napon 17,2 milliméter eső esett, ez a sokévi átlag 42 százaléka. Három napon volt zivatar és 8-án ködöt is feljegyeztünk. A hónap során 11 szeles és 8 viharos nap volt, az átlagos szélesebesség 3,3 méter/sec-nak adódott. Elsején a déli órákban a maximális szél-lökés elérte a 80 km/órás értéket.

Május is feliratkozott a szokatlanul meleg hónapok sorába, középhőmérséklete 18,3 °C-nak adódott, ez kereken 3,0 °C fokkal magasabb a sokévi átlagnál és 0,1 °C fokkal előzi a korábbi rekorder 2003-as évet. Két napon dőlt meg hőmérsékleti rekord, 3-án a napi maximum-hőmérséklet 26,8 °C volt, 0,4 C-fokkal haladta meg a korábbi, 2005-ös értéket. Ötödikén a minimum hőmérő 14,8 C-fokot mutatott, 0,2

¹² Az adatsorban a második 1944 márciusa: 92,6 milliméterrel. Korábban – más körülmények között – mértek ettől magasabb összeget is, a csúcs 133 milliméter, 1937-ben a Villanytelep területén felállított állomáson.

¹³ *Napló*, 2018. márc. 19. Hó lepte be a húsvéti nyulat. 1.

C-fokkal magasabb az 1977-es értéknél. A hónap közepén a hazánktól északkeletre és délnyugatra lévő hidegörvények együttes hatásaként csapadékosabb és hűvösebb lett az időjárás. Ezekben a napokban a középhőmérsékletek mintegy 2 C-fokkal a sokévi átlag alatt maradtak. A leghűvösebb napon – 16-án – a minimum hőmérséklet 6,6 C volt és a délutáni maximum is csak 18,7 °C-ig emelkedett. 20-ától ismét átlag feletti hőmérsékleteket mérhettünk, 31-én 28,2 °C-ig emelkedett a hőmérő higanyszála. A hónap során 12 nyári nap volt, duplája, mint a sokévi átlag. Májusban 11 csapadékos – zömében zivataros – napon 74,5 milliméter eső esett, ez 30 százalékkal haladja meg az időszakra jellemző értéket. 22-én a napi csapadékösszeg meghaladta a 30 millimétert. Májusban négy szeles és egy viharos napról szólnak a feljegyzések, az átlagos szélsébség 1,8 méter/sec volt. A legerősebb széllelés a 22-én átvonult zivatart kísérte, 60 km/órás értékkel.

Június elején folytatódott a május végére jellemző igen meleg időjárás. A napi középhőmérsékletek 3–5 fokkal haladták meg az ilyenkor szokásos értéket. A hónap középhőmérséklete 19,9 °C-nak adódott, ez 1,6 C-fokkal haladta meg a sokévi átlagot. Néhány napos lehülés a 12-i heves zivatar átvonulása után volt, de 16-tól ismét 4–5 fokkal magasabban alakultak a napi középértékek. Az átlagtól melegebb idő 21-ig tartott, ekkor a maximum hőmérséklet 29,5°C-ig emelkedett, majd 22-től egy markáns hidegfrontnak köszönhetően ismét hűvösebb napok következtek. 23-án a minimum hőmérséklet 9,8 °C-ig csökkent.¹⁴ Júniusban 17 nyári nap volt, kettővel több az átlagnál. Nyári nap, a szokásos négy helyett egyszer sem fordult elő. Júniusban 15 csapadékos napon 81,8 milliméter eső esett, 16 százalékkal több, mint a sokévi átlag. Tíz napon volt zivatar, főként a hónap első fele bővelkedett villámlásban és mennydörgésben. 8-án hajnalban villám csapott a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Victor Hugo utcai épületébe. Az épület tetőszerkezete teljes terjedelmében leégett. A 12-én átvonult heves zivatar a megye több településén is károkat okozott. *„Devecserben háztetőket károsított meg a jég. Márkón és ajkán pedig a heves esőzés a pincéket árasztotta el, emiatt a tűzoltóknak szivattyúzniuk kellett. Ajkán villám csapott egy villanyoszlopba [...] A megye több településén okozott károkat az épületekben és az autókban is a jégverés.”*¹⁵ Júniusban kilenc szeles, öt viharos nap volt, az átlagos szélsébség 2,8 méter/sec-nak adódott. A legerősebb széllelés a 21-én átvonult hidegfrontot kísérte, 70 km/órás értékkel.

Július mérsékelt meleg hónapnak bizonyult, középhőmérséklete 21,4 °C-nak adódott, ez 0,8 C-fokkal haladja meg a sokévi átlagot. A hónap a szokásosnál hűvösebb időjárással kezdődött, mivel egy hazánktól északkeletre örvénylő ciklon hideg levegőt szállított a Közép-európai térség fölé. Másodikán reggelre 8,9 °C-ig hűlt le a

¹⁴ Ritkán fordul elő, hogy a havi maximum-, illetve minimum hőmérséklet beállta között ilyen rövid idő telik el. Ez a jelenség is időjárásunk szélsőséges jellegének erősödését mutatja.

¹⁵ *Napló*, 2018. jún. 13. Megyénkben is pusztított a vihar. 3.

levegő, ez új napi minimum hőmérsékleti rekord. A korábbi negatív csúcspot 1971 tartotta 9,5 °C-os értékkel. Később változékonyabbra fordult az idő, és a hőmérsékletek is kevéssel a sokévi átlag fölött alakultak. Július utolsó harmadában megérkezett az igazi nyár és a hónap végére kánikula alakult ki. 29-31-e között a napi középhőmérsékletek meghaladták a 25 C-fokot, így az első nyári hőhullám idejére II. fokú hőségriadót rendeltek el. *„Péntek éjjelig másodfokú hősérgiasztást rendelt el az országos tiszti főorvos az ország egész területére hétfőn, mert a középhőmérséklet várhatóan legalább három egymást követő napon eléri vagy meghaladja a 25 fokot. [...] 4. A megyeszékhelyen a legforgalmasabb belvárosi útvonalakat locsolják reggel kilenc és délután négy óra között, emellett párapaput üzemeltet a Kossuth utcán és a vásárcsarnok közelében a Veszprémi Közüzemi Szolgáltató Zrt. (VKSZ), közölte a társaság titkárságvezetője.”* – írta a Napló¹⁶ augusztus elsején. A hónap során az átlagos hét helyett kétszer emelkedett a hőmérséklet 30 °C fölé, a legmelegebbet 30-án mérték 31,1 °C-os csúcshőmérséklettel. Nyári naptól négyvel volt több a sokévi átlagnál.

Júliusban a csapadék területi eloszlása országosan szélsőségesen alakult. A Kisalföldön és a Tiszántúl jelentős részén 20 milliméter alatt maradt, míg a Bakonyban több mint 100 milliméter hullott. A repülőtéren 9 csapadékos napon 104 milliméter eső esett, ez 85 százalékkal több, mint az időszakra jellemző érték. A viszonylag sok csapadék gondot okozott a mezőgazdáknak, főként az aratóknak. *„Nem kényeztette el az aratókat az utóbbi hetek időjárása: az ismétlődő esők, zivatarok miatt többnyire fél, egy napig tudtak csak dolgozni a gépek, majd másfél-két napig várták a megázott gabonatóblák felszáradását. [...] A gyors felmelegedés miatt az idén a szokottnál tíz nappal, két héttel korábban értek be a gabonák, s betakarításuk így becsúszott a most amúgy is csapadékgazdag időszakba. A gyakori esők lassítják a munkát, így annak ellenére, hogy a szokottnál korábban kezdődött meg a betakarítás, nem biztos, hogy hamarabb be is fejeződik.”* – tudósított¹⁷ a megyei napilap. A napi csapadékösszeg három alkalommal haladta meg a 20 millimétert és négy alkalommal zivatart is megfigyeltünk. Jelentősebb csapadék a 22-23-án átvonult zivatarláncból hullott amikor *„villám csapott egy körülbelül százharminc négyzetméter alapterületű családi ház kéményébe vasárnap [22-én], késő délután a Veszprém megyei Nemesvámoson. [...] A villámcsapástól az épület tetőszerkezete kigyulladt.”* A hónap során 10 szeles és három viharos napot figyeltünk meg, az átlagos szélsébség 2,8 méter/sec-nak adódott. A legerősebb szellőkés 18-án a délutáni órákban elérte a 72 km/órás értéket.

Augusztus is igyekezett a korábbi évek hőmérsékletét túlszárnyalni: 2,2 C-fokkal volt melegebb a sokévi átlagnál, középhőmérséklete 22,4 °C-nak adódott, ezzel az 50 éves repülőtéri rangsorban az ötödik helyet¹⁸ foglalta el. A hónap elején folytatódott

¹⁶ Napló, 2018. aug.10. Péntek éjjelig másodfokú riasztás a meleg miatt. 1., 4.

¹⁷ Napló, 2018. júl. 09. A búzának és a repcének is túl sok már a csapadék. 5.

¹⁸ A legmelegebb augusztust 1992-ben jegyeztük fel: 25,1 °C-os középhőmérséklettel, ezt követi

a kánikula, az országos tisztii főorvos a július 30. és augusztus 3. között meghirdetett II. fokú hőségriadót 5-éig meghosszabbította, 7. és 10. között pedig újabbat rendelt el. Augusztus 8-án, szerdán arról írt¹⁹ a Napló, hogy „Várhatóan szombaton egy lassan haladó hidegfront vet véget a hőségnek, de péntek éjjéligh meghosszabbították a riasztást. Az év legforróbb hetében a szokásosnál is jobban vigyázzunk magunkra, egymásra és óvjuk az állatainkat is! A szakemberek azt kérik: ha lehet, a megterhelő tennivalókat kora reggelre vagy késő délutánra időzítsük.” A napi középhőmérséklet 8-án és 9-én érte el a csúcspontját, mindkét napon 25,9 °C-nak adódott, ez 5,6 C-fokkal magasabb, mint a sokévi átlag. 9-én mértük a hónap, egyben az év legmagasabb hőmérsékletét is, ugyanis a délutáni órákban 32,3 °C-ig emelkedett a hőmérő higanyszála. Az első tíz napot követően néhány gyengébb hidegfront hazánkat is érintette, pár fokkal visszaesett a hőmérséklet, de még így is átlag feletti értékeket mérhettünk.

Augusztus 21-én újra 25 °C felett alakult a középhőmérséklet, majd 25-től egy Európát átszelő, nagy kiterjedésű frontrendszer hozta meg az enyhülést. A front mögött hűvös levegő árasztotta el térségünket, a hőmérsékletek néhány napig az átlag alatt maradtak. Augusztusban 27 nyári napot jegyeztünk fel, nyolccal többet az átlagnál, hőség nap 12 volt, duplája az időszakra jellemző értéknek. Augusztus országosan száraz hónap volt, de a Bakonyban²⁰ és Veszprém térségében is 15 százalékkal több eső esett az ilyenkor szokásosnál. Kilenc csapadékos nap volt, ebből hat zivataros, a csapadékösszeg 85,6 milliméternek adódott. A napi csapadékösszeg két alkalommal haladta meg a 20 millimétert, 14-én rövid idő alatt 33 milliméter esett. A hónap során hat szeles és kettő viharos nap volt, az átlagos szélesebesség 1,8 méter/sec-nak adódott. 14-én a zivatar átvonulását 54 km/órás szellőkés kísérte.

Szeptember is enyhébb volt az átlagnál, középhőmérséklete 16,8 °C-nak adódott, ez 1,3 C-fokkal haladja meg az időszakra jellemző értéket. A hónap első napjai a borongós, zivataros, csapadékos időjárás miatt átlag közeli voltak, de 5-től 21-ig 2–4 fokkal meghaladták a sokévi átlagot. A legmelegebb napon, 12-én a napi középhőmérséklet 22,0 °C-nak adódott és a maximum 27,5 °C-ig emelkedett. 22-től egy hidegfront hozott erőteljes lehűlést, a hőmérsékletek 3–5 fokkal maradtak el az átlagtól. 25-én délután csupán 12,3 °C volt a maximum hőmérséklet és 26-án reggelre 2,1 °C-ig hűlt a levegő. A hónap során négy nyári nap volt, kettővel kevesebb az átlagnál. Szeptemberben is kilenc csapadékos napot jegyeztünk fel, összesen 99,2 milliméter eső esett, ez 60 százalékkal több a sokévi átlagnál, de eloszlása a hónap folyamán egyenetlen volt. Az első négy napon 95,5 milliméter esett, másodikán több

2003 augusztusa 23,7 C-fokos középértékkel. A harmadik helyezett 2015 augusztusának hőmérséklete 23,0 C-fok volt, míg a negyedik helyezett 2000 augusztusa csupán 0,01 C-fokkal előzi 1018 augusztusát.

¹⁹ *Napló*, 2018. aug. 08. Még forróbb, gyötrő napok jönnek. 2.

²⁰ A hónap legnagyobb csapadékösszegét a Veszprém-megyei Hárskúton mérték: 150,9 millimétert.

mint 35 milliméter. „A megyében hullott extrém mennyiségű eső miatt a földeken szünetelnek a betakarítási, illetve őszi előkészítési, vetési munkálatok. A Dunántúlon az elmúlt időszak különösen csapadékos volt. Szeptember első négy napján 80 milliméter csapadék hullott megyénkben, ami mind a betakarítási munkálatokat, mind az őszi vetések talaj-előkészítési munkáit hátráltatja. [...] A lehullott nagy mennyiségű csapadék pihenőre kényszeríti a kombájnokat, a felázott talaj csak napok múlva lesz ismét alkalmas arra, hogy rámenjenek.” – írta a Napló²¹ szeptember 5-én. Szeptember 5-től összesen 4 milliméter eső esett, emiatt egyes térségekben a hónap végére az aszály jelei kezdtek mutatkozni. A hónap során öt szeles és három viharos napot jegyeztünk fel, az átlagos szélesség 2,1 méter/sec-nak adódott., Elsején a zivatar-tevékenység során, a széllokés erőssége elérte a 80 km/órás értéket.

Október középhőmérséklete 12,7 °C-nak adódott, 2,4 °C-kal magasabb a sokévi átlagnál, ezzel sorrendben a második legmelegebb hónap lett az ötven éves repülőtéri rangsorban, 0,3 C-fokkal múlta alul 2001 októberét. A hónap első öt napján még tartotta magát a szeptember végi hideg idő, elsején volt a leghidegebb, a minimum-hőmérséklet 1,9 °C-ig süllyedt. Ez 1,1 °C-kal múlta alul a korábbi, 1995-ben mért minimum-hőmérsékletet. Fagyos nap, az átlagos kettővel ellentétben, nem volt. Hatodikától enyhébb napok következtek átlag feletti hőmérsékletekkel. A „vénesszonyok nyara” a hónap végéig kitartott, 29-én és 30-án a középhőmérsékletek közel 10 fokkal voltak magasabbak az ilyenkor szokásosnál. 29-én megdőlt a napi maximum hőmérsékleti rekord, 22,2 °C volt a napi csúcshőmérséklet, ez 1,2 C-fokkal magasabb a korábbi, 2008-as értéknél. Az októberi csapadékösszeg elmaradt az ilyenkor szokásostól.

Októberben hat csapadékos napon 17 milliméter eső esett, ez a sokévi átlag 38 százaléka. 23-ig egy csepp eső sem esett, ugyanakkor a magas hőmérséklet és napsütés növelte a párolgást, ami aszályhelyzetet eredményezett. „Az őszi repce fejlődése sok helyen teljesen megállt, az őszi búza pedig van, ahol ki sem kelt, ezért komoly mennyiségű csapadékra lenne szükség a megfelelő csírázáshoz. Habár a múlt hét közepén a korábbi száraz, napos, meleg időszakot felváltotta a változókéony időjárás, a megnövekedett felhőzetből még így is csak minimális, 0 és 2 milliméter közötti eső esett. Az elmúlt harminc napban jellemzően 30–40 milliméterrel hullott kevesebb eső az átlagosnál, ami a megelőző csapadékhányos időszakokkal együtt a talaj felső egy méteres részében 100–170 milliméteres vízhiányhoz vezetett.” – írta a Napló²² október 27-én. A hónap során hét szeles és három viharos napot jegyeztek fel, az átlagos szélesség 2,3 méter/sec-nak adódott. A legerősebb széllokés 23-án a délelőtti órákban elérte a 72 km/órás értéket.

²¹ Napló, 2018. szept. 05. Eső után köpönyeg? 1., 3.

²² Napló, 2018. okt. 27. Nagyon kell már az eső. 1., 7.

November középhőmérséklete 5,7 °C-nak adódott, 1,4 C-fokkal magasabb a sokévi átlagnál. A hónap első felében melegebb volt a szokásosnál, 3-án 20 fok közelébe emelkedett a maximum hőmérséklet. 16-án változékonyabbá, csapadékosabbá vált időjárásunk, a hőmérsékletek az átlag körül ingadoztak, majd a hónap végén erőteljes lehűlés kezdődött. 29-én reggelre mínusz 8,2 °C-ig csökkent a hőmérséklet, hasonló hideg ezen a napon 2007-ben fordult elő. 30-án a délutáni hőmérséklet is fagypont alatt maradt. Fagy öt napon fordult elő, hárommal kevesebb, mint az átlag és két napon nem emelkedett a hőmérséklet nulla fok fölé. Novemberben kilenc csapadékos napon közel 50 milliméter esett, négy napon havazott, de mérhető hótakaró nem tudott kialakulni. A hónap első fele csapadékban szegény volt, 18-tól 26-ig minden nap esett, 19-én „*Hétfőn kora reggel megérkezett az első hó Veszprém megyébe, ahol az utakon nem maradt meg a csapadék, de a Bakonyban fehér lepel borította a tájat.*”²³ 26-án a napi csapadékösszeg megközelítette a 20 millimétert. Gyakori volt a köd, ennek jelenlétére és az óvatosságra a megyei lap²⁴ is figyelmeztetett: „*Megérkeztek az első őszi ködök megyénkbe, péntek óta gyakran nehezíti a közlekedést a párák levegő. A láthatóság mindössze néhány méter, a rendőrség a biztonságos közlekedésre hívta fel a figyelmet.*” Novemberben két szeles napot jegyeztünk fel, viharos nap nem volt. A havi átlagos szélesség az év folyamán a legalacsonyabbnak: 1,6 méter/sec-nak adódott. A magas páratartalom (havi átlagos légnedvesség: 86,7 százalék) mellett az alacsony szélesség is oka volt, hogy 13 napon figyeltünk meg ködöt. A legerősebb szélhőkés 14-én hajnalban elérte az 50 km/órás értéket.

December első napjaira még a november végi hideg időjárás volt a jellemző, majd nyugati áramlással egyre enyhébb és nedvesebb légtömegek érkeztek, így frontátvonulások mellett az átlagosnál enyhébb időjárás volt a jellemző. A hónap közepén egy Skandinávia felett kialakult ciklon áramlási rendszerében hideg, sarkvidéki levegő árasztotta el térségünket. Komoly, több napig tartó lehűlés kezdődött, a hőmérsékletek 2–4 fokkal a sokévi átlag alatt maradtak. 20-án a napi középhőmérséklet mínusz 5,6 °C-nak adódott, mínusz 7,9 C-fokig hűlt le a levegő és a maximum hőmérséklet is csupán mínusz 4,0 C-fokig emelkedett. Később nyugati áramlással enyhe, óceáni légtömegek vették át az irányítást, a hőmérsékletek év végéig a szokásosnál magasabbak voltak. December középhőmérséklete 1,3 °C-nak adódott. Ez 1,2 C-fokkal magasabb az átlagnál. A téli és fagyos napok száma átlagosan alakult, előbbiből hetet, utóbbiból 21-et jegyeztünk.

Az igen száraz október és november után decemberben továbbra sem érkezett anynyi csapadék, ami a korábbi hiányokat pótolni tudta volna. A repülőtéri állomáson 13 csapadékos napon összesen 15 milliméter esett, amiből nyolc alkalommal havazott.

²³ *Napló*, 2018. nov. 20. Leesett az idei első hó. 1., 3.

²⁴ *Napló*, 2018. nov. 13. Ködös időben fokozott figyelemmel vezessünk. 16.

A csapadék mennyisége sok esetben még az egy millimétert sem érte el, a legcsapadékosabb napon, 7-én is csak 4,1 milliméternyi eső hullott. 14-én és 15-én havazott, így „szombaton [15-én] reggelre a Balatonnál néhány centiméter hólepel borította a tájat, a Bakonyban ennél jóval több esett, meghaladta a tíz centimétert is.”²⁵ Összefüggő hótakaró csak négy napig borította a tájat, a nyugatról jövő 3 enyhe légtömegek gyorsan véget vetettek a tél örömeinek. December 3,3 méter/sec-os átlagos szélsőséggel, 12 szeles és nyolc viharos nappal az év legszelesebb hónapjának bizonyult. A legerősebb szélölkést 24-én a kora délelőtti órákban jegyeztük fel 68 km/órás értékkel.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

BÍRÓNÉ Kircsi Andrea: 2017/2018 telének időjárása. *Léggör*, 2018/1. 62–63.

HOFFMANN Lilla: 2018 tavaszának időjárása. *Léggör*, 2018/2. 106–107.

BÍRÓNÉ Kircsi Andrea: 2018 nyarának időjárása. *Léggör*, 2018/3. 150–151.

HOFFMANN Lilla: 2018 őszének időjárása. *Léggör*, 2018/4. 194–195.

BÍRÓNÉ Kircsi Andrea: 2018/2019 telének időjárása. *Léggör*, 2019/1. 41–42.

BÍRÓNÉ Kircsi Andrea: 2018. év időjárása *Léggör*, 2019/1. 37–40.

https://www.met.hu/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/eghajlati_visszatekinto/elmult_honapok_idojarasa/

https://www.met.hu/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/eghajlati_visszatekinto/elmult_evszakok_idojarasa/

https://www.met.hu/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/eghajlati_visszatekinto/elmult_evek_idojarasa/

²⁵ *Napló*, 2018. dec. 17. Megérkezett az igazi tél, hóember épül. 3.

Hőmérsékleti adatok összesítése - Veszprém, 2018

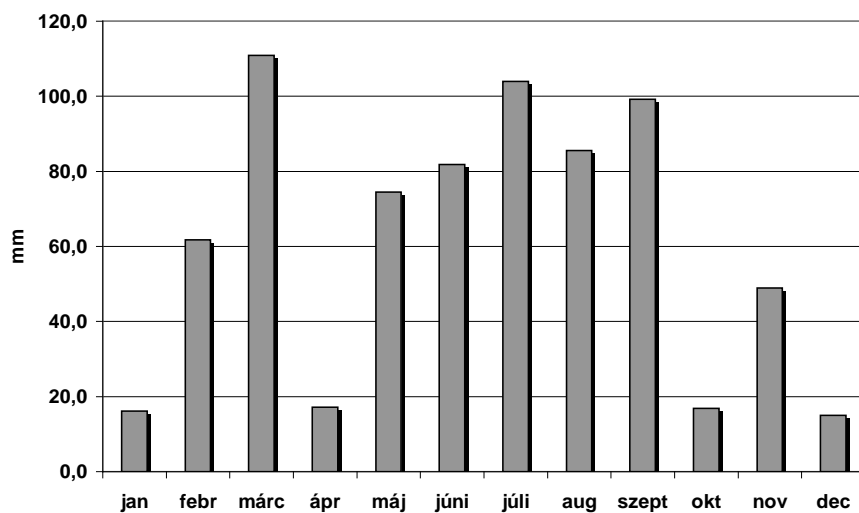
2018		jan	feb	márc	ápr	máj	jún	júl	aug	szept	okt	nov	dec	Év:
Havi középhőm. °C		3,0	-1,2	2,6	15,2	18,3	19,9	21,4	22,4	16,8	12,7	5,7	1,3	11,5
Abszolút maximum	°C	15,9	12,2	16,7	27,5	28,2	29,5	31,1	32,3	27,5	22,3	19,9	12,4	32,3
	nap	29	1	12	29	31	21	30	9	12	11	3	4	aug.. 9.
Maximum átlag °C		6,1	1,2	6,6	20,5	23,9	24,8	26,6	28,1	22,1	18,3	9,7	4,0	16,0
Abszolút minimum	°C	-4,7	-14,4	-19,3	2,5	6,6	9,8	8,9	10,4	2,1	1,9	-8,2	-7,9	-19,3
	nap	25	26	1	8	16	23	2	27	26	1	29	20	márc.. 1.
Minimum átlag °C		0,2	-3,5	-1,2	9,2	12,6	15,3	16,3	16,9	12,0	7,3	2,1	-1,9	7,1
Nyári napok száma /mix. ≥ 25°C/		0	0	0	6	12	17	25	27	10	0	0	0	97
Hőség napok száma /max. ≥ 30°C/		0	0	0	0	0	0	2	12	0	0	0	0	14
Forró napok száma /max. ≥ 35°C/		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Fagyos napok száma /min. ≤ 0,0°C/		17	26	17	0	0	0	0	0	0	0	5	21	86
Téli napok száma /max. ≤ 0,0°C/		2	6	5	0	0	0	0	0	0	0	2	7	22
Zord napok száma /min. ≤ -10,0°C/		0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5

Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, Veszprém-repülőtér

CSAPADÉK ÉS NEDVESSÉG ADATOK ÖSSZEITÉSE
VESZPRÉM - 2018

2018	Csapadék			Napok száma										Relatív nedvesség		
	Összeg (mm)	24 órai max.		≥0,1	≥1,0	≥5,0	≥10,0	≥20,0	≥30,0	≥50,0	Hava- zás	Ziva- tar	Köd	Átlag	24 órai min.	
		dátum	mm											%	dátum	
jan	16,1	4,5	13	13	7	0	0	0	0	0	7	0	10	86,5	64	18
febr	61,8	11,5	7	19	12	4	2	0	0	0	18	0	0	84,8	68	25
márc	110,9	25,6	29	17	13	7	4	2	0	0	6	0	4	72,4	42	22
ápr	17,2	6,0	12	8	4	1	0	0	0	0	0	3	1	61,9	48	22
máj	74,5	31,3	22	11	7	3	2	1	1	0	0	11	0	67,9	50	7
júni	81,8	20,2	13	15	13	7	3	1	0	0	0	10	0	72,0	58	1
júli	104,0	26,2	11	9	7	5	5	3	0	0	0	4	0	53,7	36	2
aug	85,6	33,0	14	9	6	4	3	2	1	0	0	6	0	67,1	54	21
szept	99,2	37,1	2	9	5	4	4	2	1	0	0	4	0	72,8	59	12
okt	16,9	7,7	28	6	4	1	0	0	0	0	0	0	0	74,7	51	15
nov	48,9	19,2	26	9	6	3	2	0	0	0	4	0	13	86,7	61	17
dec	15,0	4,1	7	13	5	0	0	0	0	0	8	0	9	83,8	67	26
Év:	731,9	37,1	szept.. 2.	138	89	39	25	11	3	0	43	38	37	73,7	36,0	

Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, Veszprém-repülőtér

**CSAPADÉK HAVI ÖSSZEGEI
VESZPRÉM - 2018**

Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, Veszprém-repülőtér

VESZPRÉMI ÉRTÉKEK

Az Árpád-kori veszprémi székesegyházi (káptalani) iskola

CSISZÁR MIKLÓS – TÖLGYESI JÓZSEF

A XIII. század az Árpád-kor utolsó időszaka. Ennek végére kialakultak és megerősödtek azok az államhatalmi és egyházi struktúrák, amelyek (ha nem következnek be az 1301-es év, amikor meghalt az utolsó dinasztikus uralkodó), még további századokra biztosíthatják volna a Magyar Királyság töretlen fejlődését. Konfliktusok mindig is voltak, de ezeket – éppen az állam és az egyház közös erőfeszítései révén –, mindig sikerült megoldani. Ennek számos példája volt az iskolahálózat újjászervezésében, az ekkor még természetesen kizárólag az egyházi oktatási intézmények működtetésének biztosításában, s ha szükséges volt, rekonstrukciójában.

És utóbbira példa a veszprémi székesegyházi (káptalani) iskola története.

Az iskola a XIII. század második felében Magyarország kiemelkedő – valószínűsíthető, hogy – első rangú, jelentős tudás kibocsátású oktatási intézménye volt. 1276-ban azonban főúri hatalmi villongásnak esett áldozatul. Ennek „szereplői” a Csák-dinasztia tagja, Péter nádor az agresszor és a Németújvári-Héder család egyik jelentős személyisége, Péter veszprémi püspök, akinek a székesegyháza, intézményei és papjai az agresszió áldozatai lettek.

Amikor IV. László király Csák Pétert kinevezte nádorrá, ő a nádori testőrségével (a régóta húzódozó birtokviták miatt) lerohanta régi dinasztikus ellenségét, a püspököt. A veszprémi várból nem csak értékeket rabolt el, hanem felgyújtotta azt, s a papi testület tagjai közül számosan – akik többsége a székesegyházi iskola tanára is volt –, életüket vesztették. Elpusztult az európai rangú könyvtár, a káptalan és a püspökség okleveleinek többsége, s az az iskola is, amelyet a párizsi egyetem „fényéhez” hasonlítottak.

Ennek az iskolának a jogoktatásban és tanárainak (a káptalan tagjaiként) a hiteles helyi jogalkalmazásban is felmutatott kiválóságát több királyi, királynéi helyreállítási oklevél bizonyítja. Feltételezhető, ha nincs ez a kártétel, a székesegyházi iskola néhány évtizeden belül hazánk első főiskolája (de egy, a tudományok iránt elkötelezett király révén) akár az ország első egyeteme is lehetett volna.

KIVONAT

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2015. március 23-án megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
3/2015. (III.23.) határozata
„Árpád-kori Magyarország tudományműhelye, a veszprémi székesegyházi iskola”
mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktárába történő felvételéről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta „Árpád-kori Magyarország tudományműhelye, a veszprémi székesegyházi iskola” mint kulturális örökség című felterjesztést és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága egyetért azzal, hogy „Árpád-kori Magyarország tudományműhelye, a veszprémi székesegyházi iskola” mint kulturális örökség a veszprémi Települési Értéktárba felvételre kerüljön.
2. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a döntés közzétételéről, valamint a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2015. március 31.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2015. március 23.

.....
Sótonyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

Veszprém Megyei Jogú Város Települési
Értéktár Bizottságának 3/2015. (III.23.) határozat

Az iskola jelentőségét az is bizonyítja, hogy számos művelődés-, jog- és neveléstörténet-kutató foglalkozott/foglalkozik a veszprémi székesegyházi iskola történetével több tudománytani szempontból is. A jelentős feltárt és az eredményeket bemutató szakirodalom bősége is arra utal, hogy a XIII. században olyan iskola működött Veszprémben, amelyet ezen az oktatási szinten nemzetközi összehasonlításban is a kiválóak között lehet számontartani.

Annak fényében, hogy Veszprémben 1949 óta működik egy sikeres, széles oktatási spektrumú egyetem, és hivatkozik erre a XIII. századi előzményre, nem csak ténybeli, hanem szellemtörténeti, tudománytörténeti, lokálpatrióta érdekből is méltó emlékének őrzésére, a mindennapi közgondolkodásban történő megtartásában.

A társadalmi háttér, amely a mindenkori iskoláztatást meghatározó fragmentum

A magyar művelődés- és benne a pedagógiatörténet számos olyan szellemi és tárgyi értéket őriz a múltból, amelyek nem csak nemzeti, hanem közép-európai, és számos vonatkozásban európai jelentőségűek is. Ennek háttérében azok a társadalmi folyamatok vannak, amelyek az államalapítástól, a kereszténység felvételétől (kiterjesztésétől?) kezdődően napjainkig tartanak. Azzal, hogy a magyar állam fejlődése érdekében a X. század utolsó harmadában politikai és több más okból, lehetőségből következően eldőlt, hogy elsődleges szempont a nyugati (római rítusú) kereszténységhez (államokhoz) fűződő kapcsolat, meghatározó lett a további évszázadokra.

Néhány fontos tény, amely Szent István óta megkerülhetetlen lett a hazai politika, az államélet valamennyi szegmensében: az egyház nemzetek feletti jellegű, az államélet és a vallás nyelve a latin, a vallási műveltség nemzetközi, és a később kibontakozó világi műveltség alapja is a latin nyelvben gyökerezett. Természetes, hogy a szellemi élet, és (magasabb szinten) az oktatás is a latin nyelvre alapozódott, az oklevelek, kódexek (és valamennyi irat) kezdetben latin nyelvűek.

A XI. század a hazai iskolai oktatás (a tanügy) megalapozásának, majd folyamatos kiszélesítésének időszaka volt. A Karoling oktatási szisztéma pontos leképezése tükröződik a hazai iskolahálózat kiépítésében: a plébániai, a kolostori és a székesegyházi iskolák jelentették azokat a színhelyeket, amelyekben a műveltség (valamilyen szintű) elsajátítására lehetőség volt. Az államélet és az egyház számára (de magáncélokra is, például főúri gyermekek nevelőjeként) szinte exponenciálisan volt/lett szükség egyre nagyobb számú tanult emberre.

A XII–XIII. század már a megerősödött egyházi értelmiség olyan időszaka, amikor a nevelésügy, az iskoláztatás szerkezeti keretei megszilárdulnak, az intézményhálózat területileg eltér, és jelentős számú egyházi személy lát el oktatási feladatokat. Jelentős hatása lett annak, hogy a külföldi iskoláztatásból hazatért klerikusok magukkal

hozták az angolszász, francia, itáliai oktatási mintázatokat, azokat a tudástartalmakat, amelyeket különböző területeken (teológia, orvoslás, jog) főképpen a gyakorlatban alkalmazott a különböző egyházi intézmények (apátságok, prépostságok, káptalanok, püspökségek, érsekségek stb.) vezetése. Ugyanez volt a gyakorlat a király, a főurak környezetében a tanácsadói, szövegszerkesztői, szövegalkotói (oklevélkészítő, -kiállító), diplomáciai stb. feladatok ellátása során. Különösen sok írásbeli munkát kellett végezni III. Béla (1172–1196) rendelkezésére 1181-től a királyi kancellária létrehozása,¹ illetve az írásban történő ügyintézés bevezetésével, az oklevélkészítő, -őrző, -megújító hiteles helyek széles körű létrehozása következtében.

Az írásbeliség jelentős hatással volt a kolostori és a székesegyházi (káptalani) iskolákban folyó oktatásra is: a korábbi, kevés (és akkor még természetesen kézzel írott) könyv számának növekedése annak eredménye volt, hogy egyre több írástudó pap, szerzetes specializálódott írnoki (scriptori), másolói teendőik ellátására.² Az iskolákban elterjedt tanulási módszer lett, hogy a tanulók a tanítás során jegyzeteket készítettek.³

A társadalom gyakorlati igényeihez igazodóan a tananyagban is változások történtek. Pontosabban: a képzési struktúra és ennek belső szerkezete megmaradt, azonban a bennük megjelenített tananyag folyamatos változáson ment át. A már több évszázada kikristályosodott tanrendi struktúra a székesegyházi iskolákban a következő volt: a septem artes liberales (a hét szabad művészet) a következő tananyag-egységeket tartalmazta: trivium (a szavakkal, szövegekkel foglalkozó grammatika, a beszéddel foglalkozó, összetett tartalmú retorika, és a szövegalkotás, a logikus gondolkodás tanegysége, a dialektika) és a quadrivium, amely a számokra alapozódott (számtan=aritmetika, mértan=geometria, a természettudományok, amelynek fő tartalma az asztronómia és a zene). Mindegyik komplex tantárgy volt, számos fő- és alrendszerű tananyaggal.

A későbbiek folyamán ez a hétrészes tananyagtartalom sűrűsödött össze a következő három, ugyancsak komplex tagozódású gyakorlati jellegű klerikus műveltségterületommá: grammatika, diktámen,⁴ kompútusz.⁵

A székesegyházi iskolai tanulmányok után a XII–XIII. századtól folyamatosan szerveződő egyetemek adtak lehetőséget arra, hogy a hazai székesegyházi/káptalani

¹ III: Béla úgy rendelkezett, hogy minden, eléje kerülő ügyet írásba kell foglalni. Ez a királyi főhatalom megerősítését szolgálta azzal is, hogy összeírta a királyi jövedelmek forrásait, értékét.

² Veszprém megyében például igen jelentős volt a XIV–XV. században, a XVI. század első felében a lövöldi (városlódi) karthauzi szerzetesek kódexmásolói tevékenysége, ahol önálló művek is készültek (L.: *Érdy-kódex*, 1526)

³ Az egyik – de későbbi időszakból származó – diákjegyzetet MÉSZÁROS István kutatta fel és írta meg *A Szalkai kódex és a XV. század végi sárospataki iskola* c. munkájában. Bp., Akadémiai K. 1972.

⁴ A tanulók ennek keretei között sajátították el a latin nyelvű írásművek fogalmazásának szabályait.

⁵ A számokkal kapcsolatos ismeretek összessége volt a középkori klerikus műveltségben.

iskolákból továbbtanulni szándékozó (vagy erre ösztönzést kapó) diákok magasabb szintű (szakosított) tudást szerezhessenek.⁶ A feltárt adatok arra utalnak, hogy magyar diákok már a XII. századtól kezdve jártak külföldi, a székesegyházi/káptalani iskolák tanulmányait meghaladó ismereteket nyújtó intézményekbe.⁷ A vallásos szellemi élet iskolaközpontja a XII. századtól Párizs volt, ahol a kolostori, székesegyházi iskolák működtek.⁸ Az itáliai egyetemek (Bologna, Salerno, Nápoly stb.), valamint a francia (Párizs, Montpellier stb.) és az angol városoké (Oxford stb.) ugyancsak színhelyei lettek a magyar fiatalok egyetemi képzésének. Ugyanakkor számos olyan külföldi teológus érkezett Magyarországra, akik itt kerültek nem egyszer magas egyházi méltóságba.⁹

Hazai egyetemalapításra az Árpádok uralkodása alatt nem került sor. Az első egyetemet az Anjou-házi Nagy Lajos alapította Pécsen 1367-ben.¹⁰

A veszprémi székesegyházi iskola, ahol a tudományt „ragyogóan oktatták”¹¹

A veszprémi káptalani testület által működtetett iskola feltehetően már a XI. században működött. Erről azonban – szórványos adatokon kívül – nincs olyan összefüggő szöveg- és/vagy adatsor, amellyel rendszerszerűen lehetne összeállítani ennek 1276 előtti működését. Ezért a működésre vonatkozó retrospektív források hiánya miatt az 1276-os és az ezt követő évek okleveleinek szintén csak szórányszövegeket és -adatokat tartalmazó anyagára lehet hivatkozni, illetve támaszkodni. Ugyanakkor – némi megengedéssel – párhuzamok, analógiák alapján is kikövetkeztethető egy olyan „történet”, amely hitelesnek, validnak tekinthető leírást ad erről az intézményről.

⁶ Az alapozó, általános, több tudományterületet magában foglaló filozófiai tagozat elvégzését követően lehetett teológiát, orvoslástudományt, valamint jogot tanulni. (Ez utóbbi tartalmazta a világi és az egyházjogot.)

⁷ ÁBEL Jenő: *Magyarországi tanulók külföldön*. Budapest; Athenaeum, 1902; VERESS Endre: *A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864)*. Budapest Stephaneum, 1915; IHALOVICSNÉ LENGYEL Alojzia: *Magyar diákok az itáliai egyetemi városokban 1220–1864 között*. 2014. (Kézirat)

⁸ A Szent Genovéva, Szent Viktor, Notre Dame stb. tanárai (többnyire kanonokjai) megalapozták a későbbi egyetem létrejöttét.

⁹ Ilyenek voltak pl. a lüttichi (ma Liège, Belgium) Róbert veszprémi, a francia (burgundiai) Bertalan pécsi és az ugyancsak francia (normandiai) Raynald erdélyi püspök. Róbert (+1239) 1209-től választott, 1201 és 1226 között választott és egyházi méltóságában megerősített püspöke volt a veszprémi egyháznak. 1226-tól haláláig esztergomi érsek. Több forrás szerint hozzá fűződik a már korábtól működő veszprémi székesegyházi/káptalani iskola oktatásának megerősítése.

¹⁰ Nagy (I.) Lajos (Visegrád, 1326 – Nagyszombat, 1382). 1342-től magyar, 1370-től lengyel király is a haláláig.

¹¹ „ragyogóan oktatták” = szöfordulat IV. László 1276. november 18-i okleveléből.

Az alábbiakban több szegmens mentén mutatjuk be, milyen is volt (s részben lehetett) az az iskola, amelyet IV. László és felesége, Izabella királyné oly nagy gondoskodással igyekeztek helyreállítani¹² Csák Péter nádor pusztítása után.

Az előzmények

A XIII. század második felében felerősödött a különböző főúri csoportok katonai, gazdasági és pozícióharca. A Kőszegi-Gutkeled és a Csákok főúri csoportja első jelentős összeütközése 1274. szeptember 26–29. között volt Polgárdi mellett, amely (IV. László király által támogatott) Csák-hadak győzelmével végződött. Csák Péter hadai ekkor első alkalommal dúlták fel a veszprémi székesegyházat és a körülötte fekvő birtokokat. A székesegyházból elvitt értékeket 1275 elején Budán értékesítették (és ebből fizették ki a zsoldosaikat).

1275-ben azonban a Kőszegiek jutottak hatalomra, de még ebben az évben a Csákok is visszaszerezték pozícióikat: újra a főhatalom közelébe kerültek. A Kőszegiek ezt azzal „viszonozták”, hogy feldúlták a Csákok Fejér vármegyei birtokait. Ezt követően a két klán ismét összecsapott. Ennek egyik következménye lett a veszprémi vár, a püspök, a káptalan székhelyének és a székesegyházi iskola kifosztása, lerombolása.

Ennek személyi előzményei: IV. László Csák Pétert nádornak, Kőszegi Pétert a káptalannal veszprémi püspökké nevezette ki. Csák Péter – hatalmánál fogva – régi ellenségére támadt. A pusztítás mértéke olyan nagy volt, amelyben a kanonokok és a háznépek közül is többen áldozatul estek, hogy a király másik nádort nevezett ki és feleségével, Izabellával, a veszprémi egyházat folyamatosan kárpóolták, donációkkal látták el.¹³

Az iskola funkciói

A XIII. század közepére az értelmiségi pályák számának növekedésével szükség volt az iskolahálózat szélesítésére, az oktatási kapacitások növelésére. Ekkorra gyakorlatilag minden hazai püspöki, érseki székhelyen működött olyan tanintézmény, amely képes volt a diákokat (a leendő klerikusokat) felkészíteni azokra az egyházi és világi pályákra, amelyekhez nem kellett egyetemi végzettség, illetve lehetővé tették, hogy külföldi főiskolákon, egyetemeken folytassák tanulmányaikat.

¹² Természetesen a donációk, a kiváltságok egyetemlegesen a veszprémi egyházra vonatkoztak, de ennek valamennyi részére kiterjedt. (A székesegyház, a kapcsolódó épületek: két kápolna, a káptalani házak, az iskola, valamint a könyvtár, a levéltár, az egyházi szakrális eszközök, egyházi személyek, testületek, birtokok, a birtokok köznépei stb.)

¹³ Feldolgozása: FARKAS 2009. 67–72.

A világi papság egyre szélesedő pályán találhatta meg a képzettségének, ambíciójának megfelelő munkát. A hagyományos miséző papság mellett a káptalani, apátsági hiteles helyeken, a világi adminisztrációban (királyi, főúri stb. udvarokban), magánnevelőként a magasabb képzettség mind inkább előnyt jelentett, és lehetőséget adott a nemzetközi szintésre történő kilépésre is. (Diplomáciai és egyházi, pápai kapcsolatok során, külföldi egyetemeken tanári állás betöltése stb.)

Az oktatásügy modernizációját megalapozó székesegyházi/káptalani (s ne felejtjük, bár nem tárgyunk: a szerzetesek kolostori) iskolái tanárai szellemi tőkájüket átvitték egy magasabb oktatási színvonalat képviselő intézményrendszerbe, az egyetemek világába.

A veszprémi iskola funkciója megfelelt a korabeli hasonló iskolakénak, azonban mégis több volt a hasonló hazai intézményeknél. Az oktatás a VIII–IX. század óta rögzült tananyag-struktúrában folyt (septem artes liberales, azaz a hét szabad művészet tantárgyaival), amelyekből egy-egy képzési terület a helyi vagy tágabb szükségletek, valamint a tanárok speciális tanultsága, érdeklődése alapján egyre karakteresebben emelkedett ki. Veszprémben a jog mindkét ága (világi, egyházi) oktatása (és a káptalan jogalkalmazása) volt kiemelkedő. Az oktatás természetesen latin nyelven folyt, s ezt minden környezeti tényező segítette: a liturgia latin nyelve, a tankönyvek és a különböző, a tanárok és a diákok számára készült dokumentumok is latin nyelvűek voltak, a tanár-tanuló kapcsolatban, élőbeszédben is (bizonyára kivétel azért volt), latinul folyt.

Az ekkori iskolák képzési irányultságában változás következett be: az államérek, a közpolitika, a sokasodó világi munkakörök mind inkább igényelték a nem csak teológiai képzettségű klerikusokat. Közkeletű gyakorlat volt, hogy a székesegyházi/káptalani iskolát végzetek közül többen és egyre gyakrabban úgy választottak világi foglalkozást, hogy nem szenteltették fel magukat (természetesen, felszentelt papok is vállaltak/tölthettek be világi munkaköröket). Az állami és az egyházi funkcionáriusok divergált képzési szintje határozta meg munkakörüket, bár ez alól voltak kivételek: még olyan püspökről is tudunk, aki nem tudott írni (katonapüspök).

A veszprémi iskola tehát nem csak a hét szabad művészet tárgyaiban volt érdekelt, hanem a jogoktatásban is. Ebben szerepe volt/lehetett annak, hogy a káptalan hiteles helyként is működött, itt volt a királyné kancelláriája, ezért az állami (királyi) közigazgatásnak szüksége volt jogszolgáltatásra is, amelyet csak jól képzett személyekkel láthatták el. Ezt a képzettségi szintet biztosította a veszprémi iskola: „... a jogtudomány művelése [...] első rangra emelkedett...”¹⁴ (Az egyetemi jogvégzettséghez többnyire – bizonyára a veszprémi hallgatók is –, Bolognába mentek tanulni.)

¹⁴ Lásd IV. László 1276. november 18-i oklevelét.

Az iskola helye

A vár középkori topográfiája és más, közvetett utalások alapján Gutheil Jenő (is) azt feltételezte, hogy az iskola az egykori nagyszeminárium (ma a Pannon Egyetem által használt épület) helyén lehetett, vagyis a székesegyház és a Szent György-kápolna mögött, az északi várfokig terjedően. Ez a védett rész ad(hat)ott otthon az Árpád-korban valamennyi papnak, a diákoknak, ahol „*a püspök és kanonokjai, vagyis minden egyházi rendbeli papjai szerzetesi közösségben együtt éltek, s ahol az olvasó- és éneklőkanonokok oktatták a szentistváni időkben a szintén velük egy földél alatt élő papjelölteket*”.¹⁵

A Pannon Egyetem (volt) kampusza a Vár északi részén, amelynek helyén állhatott az az Árpád-kori épület, amelyben a székesegyházi iskola is működött. Fotó: Földesi F.

Az iskola tanárai

A székesegyház papjai (természetes módon) különböző szintű képzettségűek voltak, s ez egyházi beosztásuk, méltóságuk különbségében is megnyilvánult.

¹⁵ Ebben jelentős szerepe volt III. Bélának, aki elrendelte az írásban történő ügyintézését. Veszprém-ben Róbert püspök (1209–1226) időszaka alatt indult el az intenzív jogoktatás. Természetesen, a papi előképzés az iskola fő funkciójaként folyamatos volt.

Amikor Széchy Pál kanonok¹⁶ leltárt készített¹⁷ az 1276-ban elpusztított értékekről, közvetetten is bizonyítható, hogy a várban jelentős számú egyházi személy élt, dolgozott.

A leltár szerint volt 20 körmeneti arany kereszt, 60 dalmatica¹⁸ finom aranyhímzéssel, 60 subtile (subdianocus ruha)¹⁹ ugyanebből az anyagból és ugyanilyen kiállításal, 60 másik subtile hétköznapi használatra aranyos bársonyból, 70 különböző színű selyem misemondó ruha, mellső részeiken értékes, széles aranyhímzéssel és a legtöbbször gyöngyökkel, 90 arannyal díszített bársony misemondó ruha, 60 pár egyházi ruha miséspapok, diaconusok,²⁰ subdiaconusok²¹ és acolythusok²² részére vegyes aranyhímzéssel. Ennyi miseruha alapján joggal feltételezhetjük, hogy jelentős számú pap élt, dolgozott a várban (még annak ellenére is, hogy ezekből egy-egy papnak több, különféle miseruhája volt).

Gutheil²³ 15 „utrisque iuris doctor”-ról²⁴ ír, Horváth Pál²⁵ emellett megemlíti, hogy a káptalan 36 tagú volt. A papok e jelentős számát ugyancsak megerősíti az elpusztított (elégetett? elrabolt?) könyvek mennyisége és értéke.²⁶

Az, hogy ilyen nagyszámú kettős doktor (vagyis egyetemen szerzett fokozattal) rendelkező pap volt, s mellettük nyilván lehettek még doktori cím nélküli magas képzettségűek is, ezért jelentős tudományos szellemi kapacitást tételezhetünk fel.

A könyveknél említés történik arról, hogy a tanároknak „szakjukba vágó” saját könyveik (is) voltak. Ennek hátterében a tanári munka differenciáltsága húzódik meg: analógiája a mai tanári munkában is megtalálható. Ebből az időszakból Pál mellett név szerint ismerjük Ármin olvasókanonokot (1274–1302), Küngösi Pál éneklőkanonokot (1262–1283).

Az iskola tanárai a „septem artes liberales” igen differenciált tananyagát, és kitüntetetten a jogi ismereteket tehát úgy tanították, hogy saját speciális képzettségük (részben önképzésük?) által meg tudtak felelni a magas szintű oktató munkának. Így válik érthetővé az, hogy az iskola helyreállítása is benne volt a donációs oklevelekben,

¹⁶ GUTHEIL 1979. 137.

¹⁷ 1284. április 3-i oklevélben Benedek veszprémi ispán, II. Pál néha püspök testvére, Pál veszprémi prépostot „frater suo”-nak (testvér, unokatestvér?) írja, 1286-ban IV. László „legun doctor”-nak (a törvény doktora), aki mint követe, Rómában járt. 1294-ben már pécsi püspök.

¹⁸ Idézi GUTHEIL 1979. 233.

¹⁹ Bő ujjú, két oldalt nyitott, térdig érő miseruha (a papot segítők számára).

²⁰ Szerpapok miseruhái

²¹ Alszerpapok miseruhái

²² akolitus: az oltáriszentség rendkívüli kiszolgáltatója

²³ GUTHEIL 1979. 233.

²⁴ kettős (világi és kánon-)jogi doktor

²⁵ HORVÁTH 2006. 44.

²⁶ L. később „A könyvtár” címszónál.

különösen az 1276. november 18-án keltezett oklevélben.²⁷ A káptalan, mint jogszolgáltatás is érdekelt volt abban, hogy magasan képzett, jogi ismeretekkel rendelkező papok intézzék a jogi természetű ügyeket. Ezzel, képzettségeik alapján, az egyházi tisztségek és funkciók megfélemlíthetők voltak az iskola oktatási érdekeivel. A jelentős számú doktori fokozattal rendelkező egyházi személyiség arra enged következtetni, hogy Veszprém az ország egyik jelentős szellemi, s benne iskolai központja volt.

Az iskola tanulói

Az okiratokban olyan adatokat, amelyek az iskola tanulóinak számát (még ha csak megközelítően is) tartalmazná, nem találunk. Közvetett viszont igen, mert a „tanulók tömeges látogatása” valószínűen nem egyszerűen csak tartalmatlan szófordulat volt, hanem reális megállapítás. A tanárok nagy számából, a differenciált oktatásból is arra következtethetünk, hogy valóban jelentős számú tanulóról van szó, akik közül számosan mehettek/men-tek külföldi tanulmányútra (peregrinációra²⁸).

A könyvtár, a könyvek. A Scriptorium

A könyvtár helyét csak feltételesen lehet lokalizálni, ugyanis az okleveles adatok alapján két helyszín is számításba vehető. Az egyik a székesegyház oldalkápolnájának sekrestyéje, a másik a Szent György-kápolna mögötti, ma a Pannon Egyetem campusa helyén volt épület-együttes, amelynek szintén volt kápolnája, és bizonyára/talán sekrestyéje is.²⁹

A korabeli analógiák alapján feltételezzük, hogy ez nem csak a könyvek, az oklevelek őrzésére szolgált, hanem írószoba (scriptorium)

*A nagyszeminárium bejárata.
A felirata: SEMINARIUM S ANNAE
[Seminárium S(anctae) Annae =
Szent Anna szeminárium(a)]
Fotó: Földesi F.*

²⁷ „... a szabad művészeteket (azaz, a hét szabad művészet tudományait, – Szerzők) ...mindedig ragyogóan oktatták.”

²⁸ A peregrináció a külföldi egyetemekre járást jelentő latin szó. Az ilyen hallgatókat peregrinusoknak nevezték. A kor veszprémi püspökei, valamint Széchy Pál is külföldi egyetemen végezte a tanulmányait, és ez utóbbi doktori fokozatot szerzett. (Különböző időszakokban néhány püspök is.)

²⁹ Széchy Pál összeírása alapján: „a sekrestye egy szobája [talán: szekrénye?] tele volt”.

is volt. Ehhez pedig olyan tájolású épülettér kellett, amely a leghosszabb időtartamban biztosított napfényt. E feltételt figyelembe véve csak egy helyre lokalizálhatjuk a könyvtár (és tartozékai) helyét: a székesegyház déli oldalához, ahol (feltárás és rekonstrukció révén) látható egy fehér kövekkel kirakott, négyszög alakú alapterületű fal alap.

Széchy Pál leltárára alapozva több adatszerű információt kapunk arra vonatkozóan, hogy mennyi és milyen tartalmú könyvek pusztultak el (vesztek el) 1276-ban. Ennek nem csak az iskolai oktatásban és a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos, a szertartásokat végzők és a tanárok által használható könyvek alapján a felvázolható, a bennük írásban foglalt tudástartalmakat elemezhetjük (még ha csak nagy vonalakban is), hanem (nagy valószínűséggel) kikövetkeztethető a könyvekkel történő műveletek. (A könyvek előállítása, provenienciájuk,³⁰ a könyvtári funkciók milyen körűek voltak stb.).

Megsemmisült Pál mester ezer márkát³¹ érő könyve. E könyvek mennyiségét ebből az időszakból származó adatokkal érzékeltetjük. 1263-ban, amikor a Zalaegerszeg melletti monostor kegyura, Gutkeled Vid 70 márka ezüstért elzalogosította a monostor híres, szép, két kötetből álló, iniciálékkal, miniatúrákkal díszített Bibliáját, s mert azt nem tudta kiváltani, a monostornak egy falut és egy falurészt kellett adnia kárpótlásként. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a könyvei száma meghaladta/meghaladhatta a százat.³²

A további könyvvesztés: „...nem is szólva a káptalan 15 utriusque iuris doctor tagjainak kánonjogi és római könyveiről”,³³ majd ezt olvashatjuk: „...az egyháznak [...] az összes tudományzakokba vágó könyveit [...] amikkel a sekrestye egy szobája tele volt...”.

Ezzel kapcsolatban Cholnoky Jenő véleménye³⁴ az, hogy ilyen mennyiségű könyv csak úgy jöhetett létre, ha Veszprémben is készültek könyvek, azaz, jelentős mértékű lehetett a könyvek másolása. Ehhez helyileg minden feltétel adott volt: a scriptorok, írószoba és ennek felszerelése, a másolandó könyvek, a Séd melletti tímárok, tobakok (külön településrészük volt a Vár alatt!), a környező erdők cserzőanyaga, a legeltető állattartásból a bőr stb. A korabeli analógiák alapján feltételezzük, hogy jelentős volt a más provenienciájú könyvek száma is (vásárlás, hagyatékokból, külföldről az egykori egyetemi hallgatók által hozottak, ajándékként kaptak stb.).

³⁰ Származási helyük, eredetük

³¹ 28 márka: a „magyar” márka 233.35 gramm, a budai márka 245.54 gramm színezüst volt.

³² Néhány további párhuzam: Ottó gembleauxi apát XI. századi, 150 kötetből álló könyvtárának európai híre volt. Fülöp Ágost francia király magánkönyvtára 21 kötetből állt., a pozsonyi káptalan könyvtárát 1425-ben 82 mű alkotta, 1465-ben a Mediceiek könyvtára 158 kötetet tartalmazott.

³³ Ez alapján biztosan feltételezhető, hogy a kánonjogot és a világi célú római jogot is tanították, alkalmazták.

³⁴ TÖLGYESI 1996b. 75.

Az a posztulátum, hogy „*az isteni parancsokat világosan megmagyarázzák*”, a „szabad művészetek” stúdiómainak oktatása mellett a kánonjogi doktorátussal rendelkező klerikusok védelmezői, magyarázói a szentírási szövegek összességének, a pápai dekrétumoknak, a zsinati határozatoknak. A hazai egyházi hatóságok előírásainak, s feltételezhetjük, hogy megalkotói, továbbfejlesztői, s ugyancsak védelmezői a kor követelményeihez igazított egyházi törvényeknek. A többletteendőik, a másik kitétel alapján tovább értelmezhetőek az alapján, hogy „... *az ország jogainak megőrzését szolgáló jogtudományok művelése*” is feladatuk volt, s e munkájuk alapján „... *a jogtudomány művelése első rangra emelkedett*”.

Véleményünk szerint ez azt jelentette, hogy nem csak alkalmazták a jog formulákban meghatározottakat, hanem tovább is fejlesztették a jogrendszer tartalomelemit, mert a jogelméletet és a joggyakorlást (időközönként vagy aktuálisan) összhangba kellett hozni. Ez már az az időszak, amikor e kérdéskör kapcsán azt is elemeznünk kell, hogy a magyar szokásjog, mint jogforrás mennyiben határozta meg (vagy befolyásolta) az aktuális joggyakorlatot, és mennyire fejlődött ki ebből egy elméleti jogtan, amely természeténél fogva visszahatót a jogalkotásra és a jog alkalmazására. Ebben jelentős szerepe lehetett a veszprémi iskolának, mert képezte azokat a világi jogban (is) jártas klerikusokat, akik ilyen területen hivatalt vállalhattak. Így érthető, hogy a király erre az iskolára, a veszprémire, nagy gondot fordított, s rögtön, a pusztítást követő hónapokban igyekezett visszaállítani a korábbi anyagi és szellemi állapotot, hogy folytathassa az állam számára (is) szükséges (diák-) szakember-képzést.³⁵ A könyvtár tehát az ő munkájuk elengedhetetlen segítője volt.

A könyvtár és a személyes tulajdonú könyvek szerzők, címek alapján történő rekonstrukciója csak feltételesen, korabeli analógiák alapján volna lehetséges. Ez azt jelenti, hogy amikor elpusztították „... *az egyháznak az összes tudomány szakba vágó könyveit*”, ezekben voltak teológiai, bölcséleti, jogi és valószínűen (ha nem is sok, de néhány) orvoslással kapcsolatos is.

A pusztítás természetesen vonatkozott a levéltárra is. De nem csak ekkor gyérült meg a kezdetektől „felhalmozott” oklevéltár anyaga, hanem a későbbi – ha nem is ilyen intenzív – események következtében is.³⁶

„...*a jogtudomány művelése visszaállíttassék...*”, mint királyi megfogalmazású igény arra vonatkozik, hogy a püspökség és a káptalan, az iskola, mint vallási és oktatási központ olyan kárpótlást kapjon, hogy helyreálljon a korábbi funkciók működése.

³⁵ TÖLGYESI 1996b. 75.

³⁶ Bár még így is jelentősnek mondható az Árpád-kori oklevéltanyag, mennyivel többet tudnánk a helyi és az országos történekekről, ha úgy őrződtek volna meg ilyenek e korból szinte hiánytalanul, mint számos más nyugat-európai apátságban, püspökségben, kolostorban.

Az iskola későbbi működése

Az iskola további működtetése szükségszerű volt: egyre nagyobb számban kellettek azok, akik tanulmányaik alapján elláthatták az egyre differenciáltabbá váló egyházi és világi munkaköröket. A szórványadatok arra utalnak, hogy ebből az iskolából a későbbiekben is eljutottak diákok olyan külföldi tanintézményekbe, ahol egyetemi végzettséget szerezhettek. Ez is bizonyítéka annak, hogy a veszprémi iskola továbbra is úgy készítette fel diákjait, hogy azok itthon és külföldön is vállalhatták veszprémi-ségüket,³⁷ mert joggal állíthatjuk, hogy továbbra is „*cultus justicie ad regni jura conservanda inibi obtinuit principatum*”.³⁸ Szükségszerű volt tehát, hogy a jog művelése, az ország (a király hatalmi) jogai megőrzése ugyanott (mármost Veszprémben) ismét első helyre emelkedjen.

Az iskola valószínűen a XVI. század közepe körül szűnt meg, amikor a magyar-török harcok áterjedtek a Dunántúl északi részére, ahol és amikor Veszprém végvár lett.

Lehetett volna-e egyetem Veszprémben, a későbbi időszakban a veszprémi székesegyházi/káptalani iskolára alapozva?

Igen!

A rendelkezésünkre álló oklevelek szövegekörnyezetét vizsgálva (és az iskola hallgatói tudásszintjét figyelembe véve) azt állapíthatjuk meg, hogy ez az iskola kvázi-egyetemé fejlődésének első időszakán túljutva jó eséllyel indult el az egyetemmé válás felé: 1276-ban ugyanis már meghaladta a korabeli középszintű képzés attribútumait. Azzal, hogy a jogoktatás meghaladta a középszintű (septem artes liberales) iskola tananyagát, megfelelt annak a folyamatnak, amely alapján szerte Európában a bölcséleti (filozófiai) képzésre alapozó egy fakultású egyetem kialakulásához vezetett.

„Ehhez megvoltak azok a jogképzett, kvalifikált egyházi személyek, akik nemcsak tanították, hanem alkotó módon alkalmazták is a világi és egyházi jogi törvényeket, s a magyar szokásjog és a római (nyugat-európai) jogrendszer, valamint az egyházjog figyelembevételével befolyásolhatták a magyar világi jogrendszer fejlődését.

A jogképzett egyházi személyek, ha a káptalanon belül még nem is alkottak önállóan közösséget, működésük során azonban olyan együttműködést valósítottak meg, amelyben fellelhető, vagy némely esetben feltételezhető az együttes fellépésük akár konkrét, akár általános jogelméleti ügyben vagy az oktatás gyakorlatában. Ez pedig az Universitas magistrorum funkciói gyakorlását jelenti.”³⁹

A szakirodalomban a XX. században – utolsóként Gutheil Jenő 1961-es tanulmányáig –, nagyrészt elfogadott volt, hogy egyetem, de legalább főiskola volt a

³⁷ Lásd a már hivatkozott GUTHEIL, MIHALOVICSNÉ, SOLYMOSSI, TÖLGYESI tanulmányokat.

³⁸ Az abban védett jogok kultúrájához való igazságosság növekedése.

³⁹ TÖLGYESI 1996a. 72–76.

veszprémi intézmény. Véleményünk szerint a veszprémi iskola képzési szintje bár meghaladta a stúdium-jelleget, „de jure” azonban nem volt sem főiskola, sem pedig egyetem. Ugyanakkor kvázi-egyetemé fejlődésének arra szintjére jutott el, amelyről néhány évtized alatt – legkésőbb a XIV. század közepére – egyetemmé válhatott volna. De nem juthatott el, mert Csák Péter és a dinasztia váltás nem tették lehetővé ennek a továbbfejlődését. Ez utóbbiban az érhető tetten, hogy az Árpád-ház utó uralkodók dinasztikus imázsukat, jövőjüket megalapozandó, nem az Árpád-házi uralkodókhoz kötődött központok (Esztergom, Fehérvár, Veszprém) felvirágoztatásán munkálkodtak, hanem új hatalmi központok kialakítására törekedtek.⁴⁰

Személyes sorsok

A történelem sorsfordulóiban a személyes érdekek, az életutak motivációi, a társadalmi keretek által megszabott lehetőségek, a különböző érdekcsoportok viszállyai, a hazai köz- és a külpolitika jelentősen befolyásolták a XIII. század második felének történéseit. A kor jelentős személyiségeinek, „szereplőinek”, azoknak, akik valamilyen (akár közvetlen, akár közvetett) kapcsolatban befolyásolói voltak a székesegyház (és az iskola) eseményeinek, nem érdektelen életútjuk végének felelevenítése, mert ugyanúgy, ahogyan Veszprém tragédiát élt meg 1276-ban, némelyikük élete sem lett mentes ettől.

Erzsébet anyakirályné (IV. László édesanyja): kun hercegnő (1240–1290/1295 között), V. István király felesége. 1272-ig az egymással vetélkedő főúri csoportokkal együtt kormányzott fia helyett.

IV. László: 1290. július 10-én éjszaka Körösszeg váránál a sátrában Árbóc, Törtel és Kemence kun vezérek emberei megölték. A csanádi székesegyházban temették el.

1282 táján udvari papja, Kézai Simon – az ő utasítására – megírta a *Gesta Hunnorum et Hungarorum* című történeti munkát, amelynek fő motívuma a hun–magyar rokonság (IV. László példaképe Attila volt).

Anjou Izabella (Erzsébet): nápolyi királyi hercegnő (1264 körül – Nápoly, 1304. november 3.) 1286–1287-ben férje, IV. László a margitszigeti kolostorban tartotta fogva. IV. László halála után Esztergomban élt, majd 1300-ban Nápolyba ment, ahol domonkos apáca lett. A Szent Pietro-kolostorban temették el.

Csák Péter (+1284 előtt). Egyik fia, Máté, a Nyitra-vidék ura, aki „kiskirály”-ként szemben állt Károly Róbert királlyal.

Köszegi Péter veszprémi püspök (1275–1288). 1288-ban (még IV. László uralkodása alatt) egy dunántúli főúri tanácskozáson meggyilkolták.

⁴⁰ Nagy Lajos Pécssett (1367), Zsigmond Óbudán (1395), Mátyás Pozsonyban (1465) alapított egyetemet.

Összefoglalva

1. A XIII. századi veszprémi székesegyházi iskola a korabeli forrásokban úgy szerepel, mint a hazai oktatási intézmények között a legelső, amely a jogtudomány művelésében (tanításában) kiemelkedő jelentőségű.
2. Az iskolát az oklevelek a tanárok képzettsége, valamint a tanulók nagy száma miatt (még ha túlzóan is), a párizsi egyetemhez hasonlítják.
3. A székesegyház (a káptalan?) könyvtára, valamint a tanárok (és más egyházi személyek) könyvei mennyisége és szaktudományi differenciáltsága nem csak hazai, hanem nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű és értékű volt.
4. Az iskola számos tanulója külföldi egyetemen tanult tovább és közülük többen itthon és külföldön magas egyházi és állami tisztségviselők lettek, akik jelentős hatással voltak a hazai társadalom és a külkapcsolatok, alakulására, valamint a társadalom- és a gazdaságtudományok fejlődésére.
5. Az iskola jelentőségére utal az, hogy ennek az oktatási intézménynek az utóbbi közel két évszázad alatt jelentős szakirodalma lett.
6. A veszprémi Pannon Egyetem méltán tarthatja kora-középkori elődjének, mint olyanak, ahol a művészeteket (az ars-tudományokat) és a jogot kiemelkedő színvonalon tanították. Veszprém önkormányzata, kulturális intézményei és a lakosság identitásában méltó helyet foglalhat el ez a művelődés- és tudománytörténetben egyaránt jelentős, a későbbi városfejlődést, a kultúrát és az iskoláztatást meghatározó intézmény.

A püspöki palota északi oldala mellett lévő várkút, amelynek peremére 1936-ban felvették IV. László 1276. november 18-i oklevele szellemében, Vetési Albert püspök emlékére: „Ez az a város, ahol hajdan a magyar nemzeti művelődés legdúsabb forrásai fakadtak.”

SZÖVEGMELLÉKLET

Az oklevelek szövegének, szöveg- és szófordulatainak értelmezéséhez idézzük a *Levéltárak – kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból (1000–1686)* című kötet **Mindig újra... című fejezet bevezetőjét**. A szöveg IV. László korára fókuszál, e kort értelmezi, magyarázza. Az „*arte legis*”⁴¹ fontos elv volt az államéletben, még akkor is, ha ezen – nem is kevészer –, minden fenntartás nélkül túlléptek, akár a király, a főurak, vagy az egyházfők is.

„*Helyreállítására, méltó rendbehozatalára, sőt szinte alapjaitól való újjáépítésére...*” – lesz gyakran visszatérő formulává az oklevelekben. A főúri csoportok egymás közötti küzdelme, az országban letelepített kunok meg-megújuló harca a beilleszkedés ellen, a nyugati határon jelentkező ellenség, s a keletről betörő tatár mind pusztítást jelentett az országban. S volt már mit pusztítani! A Párizshoz hasonlított Veszprém képét még ha túlzásnak is tartjuk a mából nézve, nem feledhetjük: mindenki kezdte valahol. Mintha a trónjáért mindhalálig küzdő király és az egymással vetekedő főurak mindennapi gondjait kívánták volna feledtetni a királyi kancellária oklevelei. Nem ritka az egymással is harcban álló királyi család tagjainak „*igen kedves apósunk*” vagy „*szeretett hitvesünk*” jelzőkkel való emlegetése. A szépen fogalmazott, szép kiállítású oklevelek jelzik: az ország, a benne élők hazája jól működik. Az ország mindennapi életében mintha alig hagyott volna nyomot a sok viszály. Birtokba iktatás, ítélkezés, hosszan tartó pereskedés biztosítja az állandóságot. A kialakult szokásrendszer összetartja az embereket függetlenül az uralkodó személyétől, a pártharcoktól. Halált megvető bátorsággal szállnak szembe az ellenséggel, „*nem tartva attól, hogy sikerük a szerencsén is múlik...*” Az érdekesnek szóló jutalom bevallott célja, hogy „*példájuk másokat is szorgalmasabb és serényebb hű tette sarkalljon...*” Nemcsak a király kötelessége harcba szállni az ellenséggel, nélküle is fegyvert ragadnak, de „*a győzelem jeleként az ellenség zászlait...*” a királynak küldik, ahogy a csatában ejtett foglyokat is. A mindennapi emberek ugyanis „*a királyi korona iránti köteles hűségéből...*” róják le kötelességüket a haza, az állam iránt. A közösnek elismert értékek: hagyomány és jelkép tartja össze az immár három évszázadot megért országot.⁴²

⁴¹ *arte legis* = a törvény rendje szerint.

⁴² BLAZOVICH 1998. 197.

Humbertus de Romanis útmutatása (1254–1260 között) a kolostori könyvtár és könyvtárosa számára⁴³

A könyvtáros hivatalához tartozik arra ügyelni, amennyire lehet, hogy a könyvtár elhelyezésére jó és biztos helyiség álljon rendelkezésre. Széltől, esőtől védett legyen, de mégis – ahogy a könyvek őrzése megkívánja, elégségesen levegős legyen.

A szekrény, melybe a könyveket helyezik, fából készüljön, hogy így a könyvek rothadástól, nedvességtől inkább védve legyenek. Sok polccal legyen ellátva, s a különböző könyveket, a más-más tudományszakhoz tartozókat ezekre helyezték el úgy, hogy az egy szakhoz (facultashoz) tartozók ne legyenek szétszórva, hanem együvé kerüljenek, megjelölve megfelelő jelzetcédulákkal. A jelzeteket a polcokon is fel kell tüntetni, hogy így megállapíthassuk, hol található az, amit keresünk.

A könyvszekrények vagy a könyvtárnak a kulcsát a könyvtáros magánál őrizze, s a megfelelő időben nyissa ki és zárja be azt. Dolgozószobája (cella pro studio) vagy maga a könyvtár legyen, ha erre a helyiség nem alkalmas, vagy ahhoz közel, hogy könnyebben megtalálhassák, mikor valami hivatalához tartozó ügyben keresik.

Óreá tartozik az is, hogy egy pergamenlapra (chartára) a konvent összes könyvei feljegyeztessenek, s a gyarapodást vagy csökkenést írja hozzá vagy törölje ki, amint éppen tennie kell. Ezt a jegyzéket pedig tartozik utódjának átadni, mikor hivataláról leköszön, ugyanígy elődjétől átvenni, midőn hivatalát elfoglalja, hogy a könyvekről, ha a prelátus (előljáró) úgy kívánja, mindenkor számot tudjon adni. Így az sem történhet meg, hogy feledékenységből könyvek vesznek el.

Neki legyen gondja arra is, hogy akár maga, akár másvalaki, a perjel rendelkezése szerint, a könyveket megjavítsa, bőrrrel bevonja és jól bekösse. Minden egyes kötetnek a gerincére jegyezze fel, miféle könyv vagy könyvek kinek az írását vagy írásait tartalmazza a kötet. Az első lapra pedig a következő felírás (titulus) kerüljön: „*A prédikátor testvérek N. konventjének könyve ez.*” S ha méltónak találná, hogy a könyv adományozójáról említés tétessék, tegye még hozzá: „*amit N. lelke üdvéért adományozott*”.

Törekedjék arra, hogy hivatala idején a közösség könyvei gyarapodjanak, akár – ha lehetséges –, e célra gyűjtött alamizsnákból, akár a novíciusok révén, kik

⁴³ Forrás: *De instructione officialium Ordinis Fratrum Praedicatorum* c. XIII. De officio librarii. Holsteinus Codex Regularum Monasticarum. Közli: KOVÁCS 1963. 79–82. HUMBERT (származási helyéről: de Romanis) domonkos szerzetes, aki általános főnökké választottak 1254-ben a budai várban tartott rendi nagygyűlésen (káptalanon). Itt fogalmazták meg azokat a határozatokat (Statua Budensia, azaz 'budai statútumok'), amelyek alapján véglegesen megszerveződött a rend. Ezeket Humbert látta el részletes kommentárokkal, és gyakorlati utasításokat is megfogalmazott. A jelentőségét az adja, hogy az európai rangú és szerepű kolostoroknak könyvkultúrájuk révén nagy szerepük volt a (főképpen az újonnan alakuló) egyetemek könyvtárai működési szabályzatai megalkotásában.

mikor belépnek, könyvekkel rendelkeznek,⁴⁴ akár arra ügyelvén, hogy az elhunyt testvérek könyvei közül némelyek a közös könyvek közé kerüljenek, de minden más lehetséges eszközzel is erre igyekezzenek. Gondoskodják arról is, hogy azok a könyvek, melyek az egyes tudományszakokból hiányoznak, beszereztesse. Ha vannak másod- vagy harmadpéldányok, melyekre a testvéreknek sok szükségük nincs, a jobbat közülük tartsa meg, a többit meg adja el, s a bevételt más, hiányzó könyvek beszerzésére fordítsa. Ugyanez történjék a régiekkel vagy egyébként keveset érőkkel.

Hasonlóképpen egy évben egyszer vagy kétszer, néhány e célra rendelt társával együtt az összes könyvet gyűjtse össze és alkalmas helyre vigye. Ott azután valamennyit forgassa át és állapítsa meg, nem vészett-e el valamelyik, vagy a férgék nem tették-e tönkre egyiket-másikat. Ha úgy találja, hogy egy könyv hiányzik, megtalálására szorgosan törekedjék. Ha egy másik károsodást szenvedett, gondja legyen rá, hogy kijavítsa, a jövőben pedig óvja mindentől, amiről úgy látja, hogy árt a könyvnek. Ha meg valamely könyveket az armáriumon kívül lát heverni, tegye vissza azokat is a szekrénybe.

Hasonlóképpen órá tartozik, hogy egy csendes, alkalmas helyen legyen egy nagy pulpitus, vagy akár több is. Ezekre láncoljanak néhány könyvet, melyekre a testvéreknek gyakrabban van szükségük. Ilyen, egy egészében vagy részben glosszázott (magyarázatos) biblia, glossza (magyarázat) nélküli biblia, Summa de casibus,⁴⁵ konkordanciák,⁴⁶ interpretációk,⁴⁷ decretumok,⁴⁸ Decretales,⁴⁹ Decisiones morales,⁵⁰ kü-

⁴⁴ A XIII. században már jelentősek voltak a személyekhez kötődő (saját tulajdonú) könyvek. Ezek általában a tanulmányok majd a papi stb. működés szükségletei alapján jöttek létre. Melléjük ott találjuk a klerikus közösségek közös könyveit.

⁴⁵ Goffredo da TRANO (Trani, Itália, 1240 – Lione, 1245) műve.

⁴⁶ Párhuzamos bibliai helyek (szövegek) gyűjteményei.

⁴⁷ A Bibliában előforduló héber nevek értelmezései, magyarázatai. (Különösen hosszú idő át használták a IX. században élt Halberstadti Haymo könyvét.)

⁴⁸ Teljes megnevezéssel: *Concordantia discordantium canonum* (Az ellentétes tartalmú kánonok egyeztetése). Tankönyv, amelyet GRATIANUS, aki feltételezhetően a bolognai Szent Félix- és Náborkolostor iskolamestere írt 1142 körül. (Róla: BÓNIS Péter, 2011: *Gratianus és a középkori jogtudomány*. Miskolci Jogi Szemle, 1. sz. 110–118.) Gratianus műve tulajdonképpen jogszabály-gyűjtemény. Ehhez írt 1217-ben magyarázatokat *Apparatus glossarum* címmel Johannes TEUTONICUS. (Életútja ismeretlen.)

⁴⁹ Dekretálisok: a Gratianus műve után megjelent pápai, pápai követi (legátusi) döntvények gyűjteménye. IX. Gergely pápa („jogászpápa”, 1227-től 1241-ig, aki jelentős joganyagot készített az egyház számára) 1234-ben küldte meg a bolognai stúdium doktorainak és diákjainak, s ezzel törvénykönyv-szerepet kapott. Ez a mű a későbbi egyházjog oktatás állandó tankönyve lett. A kötetet Ramón de PENNAFORTE (Ramon de Pennyafor (Santa Margarida i els Monjos, Spanyolország, 1175 – Barcelona, Spanyolország, 1275!)) készítette 1230-ban.

⁵⁰ Az erkölcsstani könyvek általános megnevezése.

lönböző, az egész évre szóló ünnepi és vasárnapi beszédek, históriák, szentenciák,⁵¹ krónikák, a szentek szenvedéstörténete és legendái, a *Historia ecclesiastica*⁵² és sok más hasonló, hogy a testvérek közössége keze ügyében találhassa azokat.

Az armáriumot⁵³ pedig meghatározott időben tartsa nyitva, vagy legalább tartózkodják a közelében, hogy ha valaki futólag valamit meg akarna nézni a többi könyvben, vagy rövid időre szeretne valamit kikölcsönözni, megkaphassa.

IV. László 1276. július 26-án kiadott oklevele,⁵⁴

amelyben, hogy jóvá tegye Csák Péter pusztítását, amelyet a veszprémi káptalannak okozott, azt a kiváltságot adja a káptalan népeinek, hogy perelni őket csak a káptalan tisztségviselői előtt lehessen, és senki nem terhelheti őket szállásaik igénybevételével.

„László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodóméria, Kunország és Bulgária királya minden Krisztus-hívőnek, aki ezt a levelet elolvassa, üdvösséget kíván az üdvösség Szerzőjében.

Mínhogy a küzdő egyház nem marad fenn sokáig anyagi javak nélkül, annak kiváltságát a világi fejedelmeknek kell háborítatlanul megőriznie és gyarapítania, akikre a kormányzást az Úr sajátos feladatul rábízta.

Ennél fogva mindenki előtt váljék ismertté, hogy az üldözői barbár támadásától tönkretett, felforgatott, minden javaiból egészen a jóvátehetetlen pusztulás szegyenéig, a végső megsemmisülésig kifosztott veszprémi egyházunk helyreállításához, megújításához és újjáélesztéséhez segítségünket és hatékony munkálkodásunkat aggódó szeretettel kívánjuk nyújtani, ezért báróink tanácsára és egyetértésével a következő kiváltságot adtuk neki örök érvényre.

Az egyház káptalanjának jobbágyai és mindennemű népei ellen – akár szabadok, akár eredeti vagy röghöz kötött vagy bármi más alattvalói kötelék alá tartozók –, akik

⁵¹ „A szentenciák könyve (*Liber sententiarum*) Petrus LOMBARDUS műve, aki a párizsi iskolában tanított a XII. század közepén. A középkori teológiai oktatás leghasználatosabb kézikönyve, melynek önálló kommentálása az első egyetemi fokozat (baccalaureatus) elnyerésének a feltétele volt.” (KOVÁCS 1963, 79.) Petrus Lombardos (Novara, Lombardia 1095/1100–Páris, 1160) teológus, püspök, korábban a párizsi Notre Dame-székesegyház kanonokja, tanára. Műve 4 kötetes. A 4. kötet kommentárjai ismerete a XVII. századig egyik feltétele volt a magiszteri fokozat megszerzésének.

⁵² Az ilyen tartalmú művek általános megnevezése. A két legismertebb: Beda VENERABILIS (672/673–735) angol szerzetes munkája: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (Az angol nép egyházi története) és Ordericus VITALIS (1075–1142/1143), akinek a *Históriája* 13 kötetben jelent meg.

⁵³ szekrény (kisebb szekrény)

⁵⁴ BLAZOVICH 1998. 198–199.

Veszprém, Zala, Somogy, Tolna és egyéb megyékben laknak, a mindenkori Veszprém városi alispán, az ottani prépost vagy dékán, vagy pedig az ő távollétükben a káptalan által a kanonokok közül erre kirendelt személy előtt lehessen vagy kelljen pert indítani, mégpedig úgy, hogy – hasonlóképpen a fehérvári egyháznak adott kiváltsághoz –, a bárki által indított vagy kezdeményezett perben sem a mi, sem akár a nádori, akár a király nevében ítélező bírák ítéletét elviselni ne kényszerüljenek.

A más bíróság elé tartozó emberek elleni pereiket a törvényes előírások szerint az ügy illetékes bíróságán kell indítaniuk és folytatniuk.

Egyetlen, bármiféle méltósággal felruházott báró vagy nemes eme egyház népénél ne merészljen erőszakosan megszállni.

Ezen engedélyünk áthágóira olyan büntetést állapítunk meg, hogy ha valamelyik báró megszáll náluk, vagy tiltott ítélezésre vetemedik, ezer márkás büntetést fizessen, továbbá összes javainak és tisztségének elvesztésével büntessék, az alispán pedig vagy egy nemes ember mindenétől megfosztva száz márka büntetést rójon le, a büntetés kétharmad részét a királyi pénztárnak, azaz a kincstárnak, a maradék harmadrészt és a jogtalanul eljáró összes vagyónát a jogsérelmet szenvedett egyháznak kell megkapnia.

Ennek a dolognak a bizonyosságul és örök megszilárdítására ezt a levelet az illető egyháznak adtuk ki kettős pecsétünk oltalmával megerősítve.

Kelt Benedek mester, az esztergomi szentegyház választott érseke, ugyanezen hely örökös ispánja, budai prépost, szeretett hívünk, udvari alkancellárunk kezei által, az Úr ezerkettőszáz-hetvenhatodik esztendejében, uralkodásunknak pedig negyedik évében, augusztus elseje előtt a hetedik napon, a negyedik adóköriben.”

Izabella királyné 1276. augusztus 3-án kiadott oklevele,⁵⁵

amelyet a Csák Péter hadai által okozott károk helyreállításához a kegyurasága alá tartozó káli völgyben lakó boradó népeket (a Pécselyen lakók kivételével) átengedi a veszprémi egyháznak.

„Izabella,⁵⁶ Isten kegyelméből Magyarország királynéja minden Krisztus hívőnek, aki ezt a levelet olvasni fogja, üdvösséget mindenki Üdvözítőjében.

Az igaz hit elvei azt parancsolják, hogy minden istenhívő tisztelje az anyaszentegyházat.

⁵⁵ BLAZOVICH 1998. 199–201.

⁵⁶ Izabella (hazánkban Erzsébet, Itália, 1264 körül – Nápoly, 1304) Anjou hercegnő, IV. László felesége 1270-től házassági szerződéssel, majd 1277-től házasságkötéssel. A veszprémi egyház kegyura volt. IV. László halála után Itáliába távozott. Kiskorúsága miatt az oklevelek célját, tartalmát (valószínűsíthetően) tanácsadói, a királynéi kancellária tisztviselői „sugalmazták”, de ebben szerepe lehetett a veszprémi püspöknek és a káptalannak is.

Itt nemcsak az Istennek zsolnárt éneklők hitének tanításáról gondoskodnak, de örököndnek azon is, hogy mindig gyarapítsák és gyarapodják. Miként ugyanis magát a hitvallás anyját, azaz a keresztény hit imaházát a jog tanúsága szerint tiszteletben kell tartani, úgy a Krisztusnak benne szolgálók javait – miként illik –, folytonosan sértetlenül kell megőrizni.

De, ó fájdalom, a mi tisztelt veszprémi szent egyházunk, amit ájtatos tisztelettel övezünk, a gonoszok betörései miatt teljesen kifosztva olyan nélkülözésre jutott, hogy nem csupán az ott szolgálók száma csappant meg, hanem szinte megsemmisült.

Ennek helyreállítására, méltó rendbe hozatalára, sőt szinte alapjaitól való újjáépítésére mind a tisztelet és a katolikus hit tisztasága miatt, mind pedig a kegyúri jogok miatt, amelyek közismerten a mi birtokunkban vannak, leginkább azért kell minden törekvésünkkel fellépünk, hogy a jog tanúsága szerint a vagyon teljes nagyságát megvizsgálva dicséretesebben fordíttassék az istentisztelet szentegyházára a királyi bőkezűség által kegyesen adományozott vagyon.

Azért, hogy az imént mondott tiszteletre méltó veszprémi egyházat, amely egyedül a mi kegyuraságunk alá tartozik, mint fentebb írtuk, korábbi állapotába vissza lehessen állítani, s miként illik, az istentiszteletekre alkalmasabb legyen, ugyanennek az egyháznak a káptalan bizonyos használatára adományoztuk káraiért Zala megyében, a Balaton tó melletti káli völgyben élő boradó népeket összes tartozékaikkal együtt, mint a megyéhez vagy a segesdi birtokunkhoz tartozó, a Balaton mellett különféle falvakban más királyi és királyi népekkel keveredve élőket, kivéve a Pécsely faluban a boradók öt mansióját,⁵⁷ amelyet a veszprémvölgyi Szent Katalin-nővérek igen kedves apósunk, s jó emlékezetű István király úr lelki váltságáért már régen adományul kaptak szeretett hitvesünknek, Magyarország dicső királyának, László úrnak a kérésére, a tisztelendő atya, Péter veszprémi püspök úr sokféle érdemleges szorgalmazására báróinak akaratából és jóváhagyásával örök birtokul.

E tény emlékezetére s örök szilárdságára jelen levelünket kettős pecsétünk oltalmával megerősítve ennek az egyháznak kiadtuk.

Kelt a tisztelendő atya, Fülöp váci püspök úr, udvari kancellárunk kezei által az Úr ezerkettőszáz-hetvenhatodik esztendejében, augusztus ötödike előtti harmadik napon.”

* * *

„IV. László király Péter veszprémi püspök és káptalanjának kérésére átírja és megerősíti feleségének, Izabellának 1276. augusztus 3-án kelt adománylevelét, mellyel az elpusztult veszprémi székesegyház újjáépítésére Kál-völgyi szőlőműveseit adja a kárvallott székesegyháznak. A király feleségének adományához az ugyancsak a Kál völgyében lakó kenyéradó udvarnokait adja a veszprémi Szent Mihály-egyháznak.”⁵⁸

⁵⁷ szolgacsalád

⁵⁸ GUTHEIL 2007. 74–75. Az 1276. augusztus 9-i oklevél

* * *

„IV. László Pál veszprémi prépost és kanonoktársainak előadásából és az egyház felmutatott leltárából megállapítja a veszprémi székesegyháznak, Magyarország első és legrégebb püspöki székesegyházának a közelmúltban történt elpusztítása alkalmával az egyházat ért kár nagyságát, megbélyegzi a támadók kegyetlenségét, és kárpótlásul a Boldogságos Szűznek IV. Béla idejében elvett budai plébániájáért és a kelenföldi Szent Gellért-kápolna tizedeiért a Maros menti Szalánkemén sójvédelmét adományozza a kárvallott veszprémi egyháznak.”⁵⁹

IV. László 1276. november 18-án kiadott oklevele,⁶⁰

amelyben a király Csák Péter pusztításának jóvátételére a (siófoki vámnak a somogyi ispánt illető részét adományozza.

„László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, (Ráma, Szerbia, Galícia)⁶¹ Lodoméria, Kunország és Bulgária királya minden Krisztus-hívőnek, mind a mostaniak, mind a jövődeknek, akik ezt az oklevelet látni fogják, üdvöt az üdvösség adójában!

Minthogy az egyházi javak védelmét Isten világ(iakra) bízta, úgy ha azokat a közjog megsértésével gonosz pártutók megszenstelenítik, fejedelmi védelemmel kell a bűnt jóvátenni.

Ezért tudja meg mindenki, hogy Isten ajándékából mióta Magyar(országon megyökezett) a katolikus (hit), azóta Veszprém városban – miként a franciaországi Párizsban – a szabad művészeteket, melyek által még nyilvánvalóbbak Isten parancsai, mind eddig ragyogóan oktatták. Kiváló tudósok tanították, sok tanuló lá(togatta), virágzásának híre Magyarország valamennyi egyházához eljutva egyre nőtt. Ugyanitt az ország jogainak védelmére első helyre került a jog tisztelete: a valóság kifürkészésével mind gyakrabban (jutott nap) fényre az igazság. Most azonban az egyház üldözőinek gonosz indulatából csaknem minden por és hamu lett.

A rombolás és pusztítás miatt együtt érezve segíteni szeretnénk, és teljes szívünkkel annak (újjáépítésére) törekszünk, hogy az eddig virágzó oktatás ugyanitt újrainduljon, s melyek félbeszakadtak: az igazságszolgáltatás és az istentisztelet folytatódjék.

Ezért elhatároztuk, hogy a pusztítás és rombolás jóvátételére kegyelmünk teljéből a foki⁶² vámnak azt a részét, amelyet addig a somogyi ispán szokott megkapni, örökre a veszprémi egyház megváltoztathatatlan birtokába adjuk.

⁵⁹ Uo. 1277. 75–78.

⁶⁰ BLAZOVICH 1998. 201–202.

⁶¹ A zárójelben lévő részek feltételezett kiegészítések: az oklevél e helyeken sérült (hiányok).

⁶² Fok: ma Siófok

A dolog örök emlékezetére és megerősítésére adattuk ki ezt a kettős pecsétünkkel ellátott oklevelünket.

Kelt a tiszteletreméltó férfiú, Benedek mester,⁶³ a szent esztergomi egyház választott érseke, budai prépost, udvarunk alkancellárja, kedves hívünk kezei által az Úr ezerkettőszáz-hetvenhatodik évében, a negyedik adóköri⁶⁴ idején, uralkodásunknak pedig ötödik esztendejében december elseje előtt a 14. napon.”⁶⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Tudós Társaság évkönyvei.* (1834) II. k. 1832–1834. 186–235. (Benne a 201. oldalon a veszprémi iskoláról.)
- ÁBEL Jenő (1881): *Egyetemeink a középkorban.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- BALICS Lajos (1890): *A római katolikus egyház története Magyarországon.* II. Budapest.
- BÉKEFI Remig (1896): Árpád-kori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése III. *Századok*, 5. sz. 414–428.
- BÉKEFI Remig (1906): *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- BÉKEFI Remig (1910): *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- BLAZOVICH et al. (1998): *Levéltárak – kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból (1000–1686).* Budapest–Szeged, Magyar Levéltárosok Egyesülete.
- ÉRSZEGI Géza – SOLYMOSI László (2010): *Veszprém város okmánytára (1000–1526).* Veszprém, Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár. (Pötkötet)
- FARKAS Gábor (2009): A veszprémi vandalizmus (1276. május–június). *Veszprémi Szemle*, 2. 67–72.
- FINÁCZY Ernő (1926): *A középkori nevelés története.* Budapest.
- GARAMSZEGHI LUBRICH Ágost (1876): *A nevelés történelme II. I. K(ézi)könyv. A keresztény nevelés történelme a 18. századig.* Budapest.
- GUTHEIL Jenő (1961): Veszprém Árpád-kori főiskolája – az első magyar egyetem. *Vigília*, 1–2. 459–468.
- GUTHEIL Jenő (1979): *Az Árpád-kori Veszprém.* Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár. (2. kiadás)

⁶³ Egyike azoknak az egyházi személyiségeknek, akik alig néhány év alatt gyors karriert értek el: 1273-ban aradi, majd 1273–1274-től budai prépost, a káptalanok feje, 1273–1274-től alkancellár, 1274–1276-tól esztergomi érsek. Az oklevelekben az összes címét feltüntették.

⁶⁴ A római adójogrendszer alapján a 15 éves perióduson belül a negyedik adóévet jelenti.

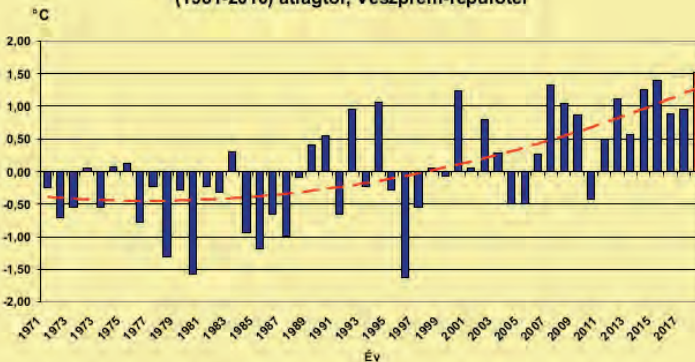
⁶⁵ Az oklevél szövegének részlete latin és magyar nyelven olvasható az érseki palota északi szárnya falán. Mellette a várkút peremén is utalás történik a székesegyházi iskola hírnevére. (lásd: a főtudokumentációban.)

- GUTHEI Jenő (2007): *Veszprém város okmánytára 1002–1523*. Veszprém, Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprémi Érseki Könyvtár.
- HORVÁTH Márton (főszerk.) (1988): *A magyar nevelés története I*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- HORVÁTH Pál (2006): A korai reneszánsz studium generaleja. *Iustum Aequum Salutare*. II. 1–2. 37–44.
- HUNGLER József (1988): *Veszprém településtörténete*. Veszprém.
- KÓSA László (szerk.) (2003): *Magyar művelődéstörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. (2. jav. kiadás)
- KOVÁCS Máté (összeáll.) (1963): *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- MÉSZÁROS István (1981): *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Budapest.
- MÉSZÁROS István (1988): *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NAGY Péter Tibor (2012): Oktatás-történet, -szociológia. *Iskolakultúra*, Veszprém.
- NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla (2004): *A pedagógia problémátörténete*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (1994): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- SOLYMOSI László (2012): *Oktatás a középkori Veszprémben*. *Studia Wesprimiensis*. XIV. I–II. 44–60.
- TÖLGYESI József (1996a): *A középkori veszprémi főiskola néhány kérdéséhez*. Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században. Felolvasóülések Veszprém történetéből 3. Veszprém, Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és Laczkó Dezső Múzeum, 99–110. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6.)
- TÖLGYESI 1996/2. József (1996b): Adalékok a XIII. századi veszprémi jogi főiskola történetéhez. *Veszprémi Szemle*, 1–2. 72–76.
- WESZELY Ödön (1929): *Az egyetem eszméje és típusai*. A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem ünnepi közgyűlésén, 1929. szept.22-én tartott rektori székfoglaló előadás. Budapest, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, Pécs.

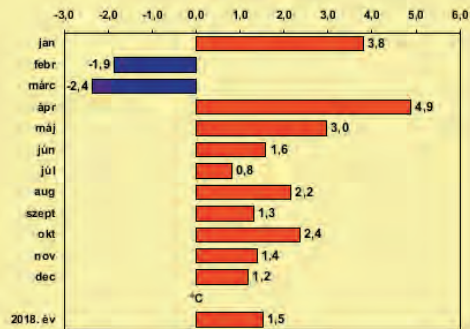
METEOGRAM – 2018 Veszprém-repülőtér

A meteorológiai mérések kezdete, 1860 óta, 2018 lett a legmelegebb év Veszprém-ben. Az évi középhőmérséklet $11,5^{\circ}\text{C}$ -nak adódott és ez $1,5^{\circ}\text{C}$ -kal haladja meg az ún. normál értéket

Az évi középhőmérsékletek eltérése a sokévi
(1981-2010) átlagtól, Veszprém-repülőtér

A havi középhőmérséklet eltérése a sokévi
átlagtól, Veszprém, 2018

Április országosan az 1901 óta jegyzett rangsorban a legmelegebbnek bizonyult, középhőmérséklete Veszprém-ben $15,2^{\circ}\text{C}$ -nak adódott, ez $4,9^{\circ}\text{C}$ -fokkal magasabb, mint a sokévi átlag és egy fokkal előzi a korábbi rekorder 2009-es évet.

